

Forord

Idéen til dette speciale udsprang af en samtale med Henriette Buus fra Greve Museum, der gjorde os opmærksomme på soldaterne ved Tunestillingen.

Det kan oplyses, at specialet samlet er på 243.486 anslag alt inkl., hvilket svarer til 101,5 normalsider. Overvejelser omkring relevans og formidling samt de vedlagte studieforløbsbeskrivelser tæller som bekendt ikke med.

Arbejds- og ansvarsfordelingen er som følger, selvom det bør noteres, at vi begge har været inde over hele specialet. Fællesdel: kapitel 1-5, litteraturliste, abstract, relevans og formidling. Louise: kapitel 2 (Carl Christian og Marius Julius) og kapitel 3 (*Udeblivelse, absentation og bortrømning* og *Respektstridighed, ulydighed og trussel*). Ditte: kapitel 2 (Oluf Mathias og Niels Peder) og kapitel 3 (*Drukkenskab og kvindeligt besøg* og *Tyveri og mytteri*).

Da vi har afleveret specialet d. 31/3 2009 bør det nævnes, at dette falder sammen med 90-årsdagen for sikringsstyrkens nedlæggelse (d. 31/3 1919). Vi sender derfor en tanke til de soldater, der på denne dag kunne lægge uniformen og rejse hjem.

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1: Indledning	5
Første Verdenskrig og Tunestillingen	5
Problemfelt	8
Problemformulering	9
Teoretiske overvejelser	10
Den ny kulturhistorie	10
Kulturbegreb	11
Individopfattelse	12
Kildegrundlag	13
Arkiverne	13
Retskilder	14
Breve og erindringer	15
Reglementer	16
De politiske beslutninger	16
Den mikrohistoriske tilgang	17
Den analytiske målestok	17
Spørgsmålet om repræsentativitet	19
Thick Description	21
Den historiske kontekst	22
Respekt og kildekritik	23
Forskningsoversigt	23
Danmark under Første Verdenskrig	24
Sikkerhedsstyrken og Tunestillingen	25
Specialets opbygning	27
Kapitel 2: Fire soldaters historier	28
Menig nr. 23/1915 Carl Christian Joachim Hansen	29
Ulydighed og respektstridighed	29
Løgn, fravær og rømning	30
Ikke første gang	31
Menig nr. 30/1917 Oluf Mathias Hansen	32
Forsinket møde	32
Tre bortrømninger og ét forsøg på samme	32
Menig nr. 460/1916 Marius Julius Olsen	36
Stjålne patroner	36

Et åndssløvt individ	40
Menig nr. 478/1917 Niels Peder Jensen	40
Ulydighed og absentation	40
Kvindeligt besøg, absentation, overhørighed, respektstridighed, ulydighed, trods og brud på arrest	43
Udledte disciplinbrud	44
Kapitel 3: Soldaternes vilkår	46
Hærens vurdering af de fire soldater	46
Andre soldater	48
Udeblivelse, absentation og bortrømning	50
Tiden i trøjen	51
Orlov	53
Økonomien	55
Forsvarsviljen	59
Militærnægtelse	61
Drukkenskab og kvindeligt besøg	62
Drukkenskab	63
Kvindeligt besøg	65
Fritidens faldgruber og tilladt tidsfordriv	67
Indkvarteringsforhold	70
Forplejning	74
Sygdom	76
Respektstridighed, ulydighed og trussel	76
Forholdet til de overordnede	77
Tjenestens karakter	80
Tyveri og mytteri	83
Tyveri af dagligdags ting	84
Tyveri af hærens materiel	85
Oprørske grupperinger	88
Frygten for oprørets spredning	92
Soldaternes ønsker	93
Kapitel 4: Hvorfor ikke revolution?	95
Danske forhold	96
Manglende organisering?	96
Individuelt oprør?	96
Politiske beslutningsprocesser	98
Reduktionen 1915	98

Reduktionen 1917	100
Sikringsstyrkens hjemsendelse	102
Blev soldaterne hørt?	104
Erfaringer fra sikringsperioden	104
Kapitel 5: Konklusion	106
Abstract in English	109
Litteraturliste	111
Relevans og formidlingsovervejelser	116

Kapitel 1: Indledning

Første Verdenskrig og Tunestillingen

Under Første Verdenskrig (1914-18) var Danmarks sikkerhedspolitiske og udenrigsøkonomiske situation særdeles udsat. Landets beliggenhed ved indgangen til Østersøen placerede det strategisk set indenfor både Englands og Tysklands interesseområde, ligesom det økonomisk var afhængigt af gensidig handel med begge stormagter. Selvom der politisk set var enighed om, at Danmark ligesom Sverige og Norge skulle holde fast i sin neutralitetspolitik, herskede der uenighed om, hvordan dette konkret skulle løses.¹ Den radikale regerings opfattelse var, at et stærkt forsvar ikke gav landet nogen virkelig sikkerhed, måske tværtimod. De radikale mente derfor, at forsvaret skulle indrettes, så det gav mindst mulig anledning til, at en af de krigsførende parter kunne fristes til at indlede en militær aktion mod Danmark. Tanken var, at man udover at være forpligtiget til at forblive politisk neutral, måtte *bevogte* neutraliteten snarere end nære vilje til at *forsvare* den gennem krig. Oppositionen (Venstre og Højre²) mente derimod ikke, det var nok kun at bevogte neutraliteten. Det var også nødvendigt, at man havde et forsvar, der var stærkt nok til at sikre denne position. Et land måtte forsvare sig, uanset udsigten til sejr. Selvom den forsvarsvenlige fløj ikke var nogen entydig størrelse, var dette dog en tanke, der i store træk blev bakket op af hæren og kongen, Christian X. Flåden derimod var åben overfor den radikale tankegang. Af partierne var Socialdemokratiet det mest skeptiske overfor militæret, idet man her forenede den ideale pacifisme med en dyb mistillid til militærvæsenet som magtmiddel.³

Da krigen brød ud, var det forsvarsordningen, som Venstre og Højre havde gennemført i 1909, der var gældende. Til trods for at denne ikke var i overensstemmelse med radikal politik, valgte den radikale regering at acceptere, at Danmarks forsvarspolitik under krigen måtte tage udgangspunkt i forsvarsordningen af 1909. "Lov er Lov, og Loven skal

---

¹ Christiansen, 2004: 196-197

² Højre reorganiserede sig i 1915 og skiftede navn til Det Konservative Folkeparti (23.03.09: http://www.denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_1849-1945/H%C3%B8jre).

³ Lidegaard, 2006: 18-20+22-24 / Christiansen, 2004: 279

overholdes," som den radikale finansminister Edvard Brandes udtrykte det.⁴ Forsvarsforliget byggede på tanken om, at militæret skulle have en styrke, der gjorde det muligt i det mindste at søge at sikre landets neutralitet i tilfælde af angreb. Derfor oprettedes en sikringsstyrke, der skulle indkaldes for at styrke den stående hær i krisesituationer. Forsvarsindsatsen skulle koncentreres omkring København, der skulle kunne forsvares mod angreb fra både sø- og landsiden.⁵ Efter krigsudbruddet i 1914 blev sikringsstyrken på ca. 58.000 mand derfor indkaldt til Sjælland og Jylland-Fyn⁶ og blev først nedlagt igen d. 31/3 1919. Således havde Danmark ved krigsudbruddet den relativt stærkeste hær, landet nogensinde havde haft.⁷ Det var derfor mange soldater, der blev involveret og for manges vedkommende transporteret tværs gennem landet, hvor størstedelen blev stationeret på Sjælland.

Da befæstningsanlægget omkring København var forældet i forhold til at skulle kunne beskytte byen imod moderne svært skyts, blev det i slutningen af 1915 besluttet at oprette Tunestillingen som en fremskudt linje. Samtidig sikrede man den politiske borgfred på forsvarsområdet.⁸ Tunestillingen strakte sig tværs gennem Sjælland fra Veddelev Halvøen nord for Roskilde, herfra øst om Roskilde, vest om Vindinge og Tune, vest og syd om Karlslunde og videre til stillingens fløjbatteri Mosede Fort ved Køge Bugt. Selvom det oprindeligt var planen, blev stillingen aldrig ført helt til Hundested. Stillingen blev opført mellem 1915-18 og nedlagt i 1919 efter krigens afslutning. Der var tale om en fremskudt feltbefæstning ca. 18 km foran Københavns landbefæstning. Den bestod af skyttegrave, pigtrådshegn, betonkaponierer og nærkampsbatterier i forreste linje og kommandostationer samt fjernkampsbatterier længere tilbage. Heraf er i dag kun 21 lette betonanlæg og ét jordbatteri bevaret, de fleste på privat grund.⁹

Selve Tunestillingen er et forholdsvist uudforsket felt til trods for, at den indskrives sig i danmarkshistorien som et centralt fæstningsværk, der som landets hidtil største kan

---

⁴ Lidegaard, 2006: 18

⁵ Sørensen, 2007b: 235

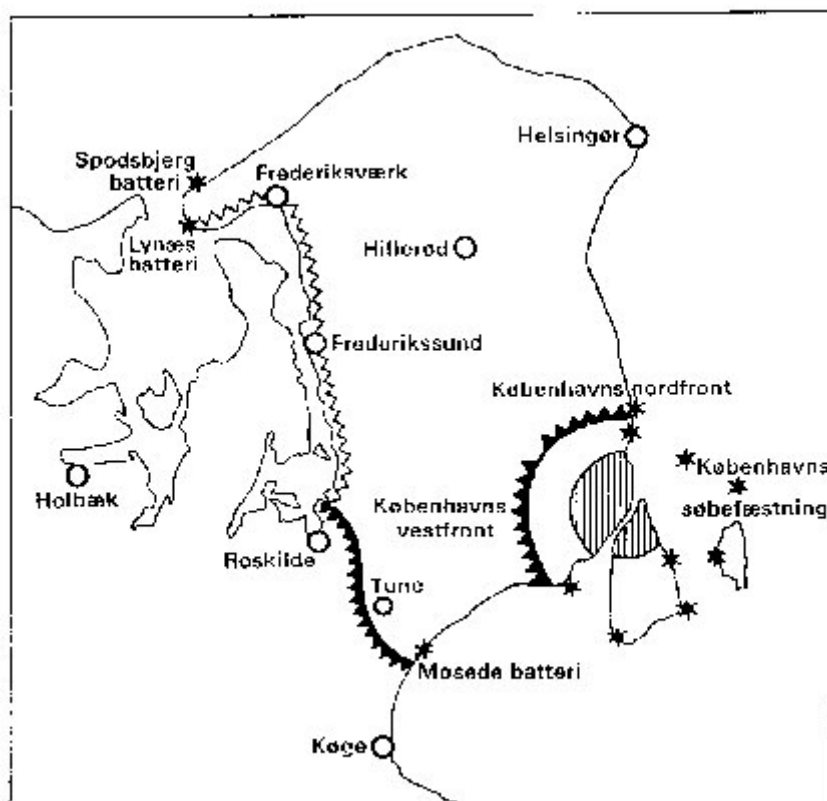
⁶ Beretning, 1922: 334

⁷ Klint, 1978: 11+54

⁸ Lidegaard, 2006: 69-70

⁹ Christensen, 1996: 147+197; Egentlig hører Mosede Fort ikke til Tunestillingen, men teknisk samt politisk og militært til Københavns sø- og landbefæstning (Becker-Larsen, 1986: 14).

betegnes som et "Sjællands Danevirke".¹⁰ I forbindelse med dens opførsel og bemanning kom soldater fra hele landet til egnen som en del af sikringsstyrken. Til at starte med var der tre bataljoner og tre ingeniørkompagnier som arbejdsstyrke ved stillingen, men efter de tyske mineudlægninger i Køge Bugt i vinteren 1915-16 opstilledes fra juni 1916 den såkaldte Tunestyrke. Det var en sikkerhedsstyrke til den feltbefæstede stilling, der kom til at omfatte syv bataljoner, tre ingeniørkompagnier, en eskadron, fire feltbatterier samt en større kommando af fæstningsartilleriregimentet (Tunestillingens Artillerikommando) og Mosede Fort.¹¹ De mange soldater kom på forskellige måder til at sætte deres vedvarende præg på omgivelserne.

Kort over Tunestillingen.¹²

¹⁰ Hvidt, 1967: 4

¹¹ Klint, 1978: 42

¹² Becker-Larsen, 1986: 13

Problemfelt

Mange mennesker blev som nævnt berørt, da sikringsstyrken ved krigsudbruddet blev indkaldt. Det gjaldt især de mange mænd, der skulle forlade familien og erhvervet derhjemme for at trække i uniform. Men det gjaldt også de familier, der blev ladet tilbage og som skulle få det hele til at løbe rundt, mens manden, sønnen, broderen eller faderen var væk, ligesom mange lokale måtte lægge bl.a. hus til denne migration. Selvom alle forventede, at krigen ville være slut i løbet af få uger eller måneder, viste det sig, at den kom til at trække ud. Det betød i det lange løb en stigende belastning for forsvarsberedskabet, men også en gradvis nedslidning af forsvarsviljen.¹³

August Peder Tuxen, der var kommanderende general vest for Storebælt, vurderede allerede i oktober 1914 hærens generelle situation således i et brev til hærens overgeneral Jens Vilhelm Gørtz:

[...] Disciplinen. Ja hvordan forholder det sig egentligt med den Vare i vor Hær? Tilsyneladende gaar det jo ret godt herovre, men det er sikker ogsaa kun tilsyneladende; den behøver saa vist intet Jordskælv, men kun en stærk Blæst for at faa den skrøbelige Bygning til at falde sammen. Af ganske Hjærte maa vi haabe, at vi faar Lov til at beholde Fred; jo længere det varer, desto mere vil Krigslysten aftage og med desto ringere Begejstring vil man rykke i Felten. Men en Ting er sikker: kommer vi med, gaar vor Forsvarsvæsen i Stykker, og kommer vi ikke med, bliver akkurat det samme Tilfældet.¹⁴

Selvom vores undersøgelse behandler forholdene øst for Storebælt, er Tuxens ord gengivet, fordi hans forudsigelse kom til at holde stik, og fordi den er meget sigende for soldaterne. Bl.a. kan de mange disciplinbrud ses som udtryk for den aftagende forsvarsvilje. Som det fremgår af nedenstående tabel over militærsager, steg antallet af domfældte ved militære retter i sikringsperioden. Nedgangen i antallet af tjenesteforseelser fra 1916-17 må bl.a. ses på baggrund af, at der i 1915 og 1917 fandt store reduktioner sted i sikringsstyrken. Ved retsplejereformen i 1919 overgik de militære straffesager til de almindelige, civile domstole i Danmark.¹⁵

---

¹³ Clemmesen, 2007: 11

¹⁴ Ibid.: 13

¹⁵ Danmarks Retspleje i Aarene 1916-25, 1931: 45

	1901- 1905*	1906- 1910*	1911- 1915*	1916	1917	1918	1919	1920
Egentlige forbrydelser	59	45	90	272	312	385	136	51
Tjenesteforseelser	226	214	446	1189	1160	997	356	155
I alt	285	259	536	1461	1472	1382	492	206

* = gennemsnitlig årlig

Disse tal siger dog ikke noget om årsagerne. I nærværende speciale vil vi derfor gå bagom tallene og undersøge de særlige vilkår, der var medvirkende til, at mange soldater ikke kunne indordne sig det etablerede system og aldrig blev andet end "civile i uniform".¹⁶

Vi fokuserer på soldater ved Tunestillingen, idet de belastende forhold her højst sandsynligt var særligt udtalte. Klavs Becker-Larsen skriver i en af de få bøger, der koncentrerer sig om stillingen, at efterhånden som krigen skred frem, "bliver det sure slid, den monotone tjeneste og især vagterne årsag til, at disciplinen gradvis svækkes."¹⁷ Ligeledes skriver N.O. Riis Nielsen i sin publikation om stillingen, at "Trods indførelsen af styrkereguleringerne og de førnævnte nedskæringer i den samlede sikringsstyrke skærpedes disciplinkrisen."¹⁸

Problemformulering

På baggrund af ovennævnte makrohistoriske forhold opstiller vi følgende problemstilling:

Hvilke mulige årsager var der til det stigende antal disciplinbrud, der blev begået af menige soldater ved Tunestillingen i sikringsperioden?

Med undersøgelsen vil vi altså behandle den førte forsvarspolitik i sikringsperioden (1914-19) ud fra de meniges perspektiv og en mikrohistorisk tilgang. I det følgende forklarer vi, hvordan dette mere specifikt er ført ud i livet.

¹⁶ Clemmesen, 2007: 9

¹⁷ Becker-Larsen, 1986: 249

¹⁸ Nielsen, 1983: 10

Teoretiske overvejelser

Selvom teorien har været styrende for, hvordan vi har grebet undersøgelsen an, og selvom læseren formentlig nogle steder vil fornemme mindre overlap, har vi for overskuelighedens skyld valgt i kapitel 1 groft at adskille afsnittene om teori, empiri og metode. Overvejelser herom inddrages desuden løbende gennem hele specialet for derved at lade læseren kigge os over skulderen i forskningsprocessen. Afsnittet her skal hovedsageligt ses som en klarlægning af, hvordan teorien er indarbejdet i undersøgelsen. Der er altså mere fokus på vores position i forhold til teorien, end på en egentlig gennemgang af samme, idet vi bedst kan beskrives som inspirerede af den ny kulturhistorie.

Den ny kulturhistorie

Kulturhistorie har de seneste årtier været præget af en nytænkning, der har fået betegnelsen *den ny kulturhistorie*. Denne skal forstås i forhold til den klassiske kulturhistorie, som fokuserede på hverdagslivet og udelod det politiske. En vigtig pointe er, at der stadig fokuseres på almindelige menneskers hverdagsliv, men at også de politiske handlinger og magten medtænkes. Således skriver dr.phil. Palle Ove Christiansen,¹⁹ at de historikere, der arbejder indenfor den ny kulturhistories felt, har det tilfælles, at:

I deres øjne udledes al politisk ageren også kulturelt, og magtens karakter er af betydning for at forstå, hvilket slags samfund de levende mennesker virkede i. Det er netop folks handlinger i forhold til andre mennesker, den nye kulturhistorie gerne vil skildre på så nært hold som muligt.²⁰

Dermed bliver "almindelige" menneskers handlinger en nøgle til at forstå nogle samfunds- og magtmæssige sammenhænge, det ikke ville være muligt at belyse alene ud fra f.eks. et økonomisk eller politisk perspektiv. Ved at fokusere på soldaternes handlinger, har vi altså muligheden for at forstå nogle sammenhænge mellem individ og samfund, det ellers ikke ville være muligt at fremanalysere.

---

¹⁹ 13.03.09: <http://www.dafos.dk/om-folkemindesamlingen/personale/palle-ove-christiansen.aspx>

²⁰ Christiansen, 2003: 31

Kulturbegreb

For at kunne følge den tankegang, der danner baggrund for vores undersøgelse, er det essentielt at forstå, hvordan man indenfor den ny kulturhistorie definerer kulturbegrebet. Kultur forstås nemlig ikke som en særskilt del af samfundet. Derimod bruges betegnelsen om enhver form for betydningsdannelse, og om hvordan almindelige mennesker for sig selv gør verden forståelig.²¹ Ud fra vores teoretiske tilgang læner vi os altså op af et kulturbegreb, der defineres som "måder at etablere betydninger på."²² Begrebet er inspireret af den amerikanske kulturanthropolog Clifford Geertz' kulturbegreb. Han ser kultur som "et „væv af signifikans," som mennesket både er bundet op i, og selv har spundet."²³ Dette væv eller net er den forklarende ramme, der tilskriver alle slags handlinger i sociale forhold betydning. Det vil sige, at disse "sociale handlinger", et begreb Geertz opererer med, er de mest direkte tegn i aflæsningen af en kultur.²⁴ Vi har valgt at anskue soldaternes disciplinbrud som sociale handlinger, der er udtryk for deres utilfredshed, og dermed også for hvordan de samfunds- og magtmæssige strukturer (i form af love, materielle og immaterielle forhold) satte grænser for den enkelte. I nærværende speciale undersøger vi den utilfredshed, som soldaterne havde tilfælles og dermed den kultur, som var deres "fælles referencepunkt".²⁵

Man kan også sige, at vi har haft til hensigt at forbinde begivenhedsniveauet, det empirisk beviselige, med kultur- og strukturniveauet, der ikke er direkte tilgængeligt, men som fremanalyseres gennem førstnævnte.²⁶ Formålet med vores undersøgelse har således været at arbejde med både det direkte og ikke direkte tilgængelige for derigennem at forbinde historiens små og store hjul. Mikroniveauet med makroniveauet, som det er ridset op i starten af specialet.

---

²¹ Christiansen, 2000: 190

²² Egholm, 1999: 22 / Christiansen, 2000: 198

²³ Christiansen, 2000: 208

²⁴ Egholm, 1999: 23

²⁵ Ibid.: 23

²⁶ Ibid.: 22

Individopfattelse

Da vi har arbejdet ud fra et perspektiv, der går nedefra og op, redegør vi i det følgende for, hvordan man indenfor den ny kulturhistorie ser på individets rolle. Når vi har søgt at komme bagom de ofte noget misvisende gennemsnitlige beregninger, som større sociale grupper ofte udsættes for,²⁷ skal det ses som vores bud på at skrive de "glemte folk" ind i historien. Glemte, fordi en nærgående undersøgelse af soldater ved Tunestillingen lægger sig udenfor den gruppe af traditionelt betydningsfulde og vigtige personer, der oftest skrives om i historiebøgerne, men som soldaterne i omfang langt overgår. Soldaterne har til dels indordnet sig de rammer, der fra autoriteternes side er blevet udstukket for dem, men de har dog også været med til at modarbejde og derved forme disse rammer.²⁸ At almindelige mennesker er med til at præge rammerne eller strukturerne, er en vigtig pointe indenfor den ny kulturhistorie. Som Christiansen skriver, er mange ansatser til store og små forandringer gemt i sprækkerne mellem almindelige menneskers daglige rutiner.²⁹ Det er således også vores opfattelse, at traditionelt set mindre relevante forhold og strukturer faktisk har haft større historisk betydning end normalt antaget.³⁰ Subjektets handlinger foregår i et spillerum, der på samme tid er kulturelt konstrueret og indgår i en verden bestemt af objektive konstruktioner.³¹ Det er altså soldaternes individuelle valg og handlinger indenfor de fastlagte rammer, vi har ønsket at problematisere og undersøge. Fokus på den subjektive historie skal på denne måde ses som en del af den postmoderne æras afvisning af de store fortællinger og mistro overfor den ene endegyldige sandhed. Der findes mange flertydige sandheder, og således må vores undersøgelse betragtes som værende vores bud på at beskrive én af de mange mulige historier om Første Verdenskrig.³² Ved at nærstudere enkeltindivider og skrive historie om "elementarerfaringer",³³ som er grundlæggende for Tunestillingens soldater, vil vi åbne for nye sammenhænge og en bedre forståelse af

---

²⁷ Egholm, 1999: 34

²⁸ Ibid.: 22+25

²⁹ Christiansen, 2003: 31

³⁰ Harbsmeier, 1999: 7-8+16-17

³¹ Egholm, 1999: 26

³² Ibid.: 41 / Christiansen, 2000: 169-171 / Egholm & Wul, 2000: 69

³³ Vi forstår i denne sammenhæng "elementarerfaringer" som grundlæggende erfaringer, soldaterne har haft tilfælles. Det kan f.eks. være materielle levevilkår, love, arbejdet og andre vilkår, der på forskellig vis har udgjort rammerne for deres liv og muligheder for individuel udfoldelse under indkaldelsen.

individernes handlegrundlag.³⁴ For som antropologen dr.phil. Michael Harbsmeier³⁵ pointerer:

Det som på makrohistorisk afstand kan tage sig ud som strukturer, som aktørerne blot eksekuterer, fremstår ved nærmere mikrohistorisk eftersyn som produkt og effekt af overraskende forskellige og endda modsatrettede individuelle valg og handlinger.³⁶

Kildegrundlag

I dette afsnit præsenterer vi det empiriske materiale, der er specialets omdrejningspunkt, ligesom vi gør rede for valget af de forskellige kildegrupper.

Arkiverne

Størstedelen af det empiriske materiale har vi fundet på Rigsarkivet, her især i Forsvarets Arkiver (FA). Mødet med Rigsarkivets brune kasser var i første omgang overvældende. Efterhånden som vi blev bekendte med de relevante arkivers opbygning og militærets struktur, udviklede det sig dog meget hurtigt til fascination. Man kan vel sige, at vi mærkede lidt af historiens vingesus på klods hold.

Da vi på disciplinbruddene har anlagt et perspektiv, der går nedefra og op, valgte vi at fokusere så langt nede i det militære hierarki som muligt. Vi tog derfor udgangspunkt i de sagsakter fra Forsvarets Auditørkorps, der omhandlede militære retssager på regimentsniveau til forskel fra de sager, der f.eks. blev behandlet ved Overkrigsretten. I disse ofte ganske fyldestgørende journaler, der møjsommeligt og med sirlig håndskrift redegør for en soldats disciplinbrud, kunne vi følge de soldater, der blev dømt ved regimentets jurisdiktion. Sådan en sag består af mange forskellige former for bilag, der er blevet brugt til pådømmelsen af den pågældende soldat ved en eventuel krigsret. Almindeligvis er der en befalingsmands indmeldelse af soldatens forseelse efterfulgt af diverse vidneforklaringer. Der findes oftest også et afskrift af soldatens stamblad og straffeliste, hvortil kan komme

---

³⁴ Harbsmeier, 1999: 9-10

³⁵ 13.03.09: <http://www.ruc.dk/cuid/uddannelser/historie/ansatte/vip/Harbsmeier/>

³⁶ Harbsmeier, 1999: 9

adskillige yderligere bilag alt efter sagens karakter. Sidste bilag er ofte en fortegnelse over, hvem der har fungeret som dommere ved den nedsatte krigsret. Ud fra sagsakterne er det altså ikke muligt at se selve dommen. Derfor har vi sammenholdt auditørsagernes oplysninger med de oplysninger, vi kunne uddrage af straffebogen. Straffebogen er en fortegnelse over bataljonens straffede personer. Heri fandt vi altså en oversigt over de personer, der er blevet straffet efter regimentets jurisdiktion samt arbitrært, altså efter en foresats bedømmelse. Ud fra straffebogen kunne vi desuden se, hvordan og hvornår den pågældende soldat blev straffet. For at finde yderligere oplysninger om soldaterne, har vi inddraget andet materiale fra bataljonsniveau som f.eks. dagbøger og stamblade. Især stambladene har været gode kilder, idet de giver et billede af hver enkelt mands soldaterhistorie i form af, hvornår og ved hvilken enhed han har været til tjeneste, mandens højde og drøjde, livsstilling, hjemsted, militærets vurdering af egnethed samt ikke mindst den endelige straffeliste.

Da meget er bevaret fra årene 1914-18, var vi på noget af en opdagelsesrejse i de mange arkivkasser, inden vi fandt vores fokus. Dette understreger dog bare, hvor vigtigt det er at have et klart fokus til at starte med, når man beskæftiger sig med Forsvarets Arkiver. I vores søgen fandt vi en del interessante dokumenter fra bl.a. Tunestillingens Artillerikommando og Arméoverkommandoen, som vi inddrager til perspektivering af det øvrige kildemateriale.

Retskilder

Vi har valgt at lade specialet rotere omkring disciplinærsagerne i form af sagsakterne fra Forsvarets Auditørkorps og straffebogen. Auditørsagerne er retskilder og beskriver således hændelser på margen af det "normale".³⁷ Netop i kraft af disse marginale kilders unormalitet, bliver vi i stand til at udlede en hel del om det normale, idet netop sådanne sager udfordrer og illustrerer det normale.³⁸ Det er således i auditørsagerne, at tingenes tilstand sættes på spidsen, og derfor vil det også her tydeligst fremgå, hvilke forhold der har været normale og unormale. Det er i auditørsagerne, vi har haft mulighed for at komme helt

---

³⁷ Egholm, 1999: 36

³⁸ Ibid.: 35-36 / Bay, 1999: 133

tæt på det levede liv, og med afsæt i enkeltpersoner har vi dermed kunnet tage stilling til den større helhed.³⁹ Således har vi altså først og fremmest undersøgt disciplinarbryderne, der gennem disciplinbrud udtrykte utilfredshed med situationen, men herudfra har vi også løbende i processen forholdt os til, hvad der var normen blandt soldaterne generelt.

I forlængelse heraf er det nødvendigt kort at behandle det paradoksale i at anvende kilder som auditørsagerne, der egentlig er konstrueret af autoriteterne, til at sige noget om soldaternes bevæggrunde. Når vi alligevel har gjort det, har det været under forudsætning af, at vi løbende i processen har forholdt os til sagernes kategorisering og redigering, idet disse er udtryk for, hvordan myndighederne har struktureret dem. Her har vi haft mikrohistorikeren Carlo Ginzburg⁴⁰ i tankerne. Han påpeger nemlig, at i retsdokumenter er "fortidens stemmer" klarere, når der er:

[...] diskrepans mellem den forventning og kategorisering, som findes hos henholdsvis udspørgeren og den afhørte: Byder den afhørtes ord sig til i forhold til udspørgerens kategoriseringer, eller gør de modstand og forsøger at etablere deres egen kategorisering og logik?⁴¹

Breve og erindringer

For at få nogle af soldaternes egne holdninger med har vi inddraget soldaterbreve, fundet i forsvarsminister Peter Rohegune Munchs⁴² private arkiv (MA), samt soldatererindringer, der er udgivet i bogform. Når vi i undersøgelsen har gjort brug af disse soldaters holdninger og beskrivelser, sker det som en slags rettesnore for, hvad vores egne konstruerede soldaterportrætter kan eller ikke kan indeholde. De er kilder til forskellige forhold ved soldaterlivet og rigtige menneskers oplevelser, som kan sætte "det levede liv" i auditørsagerne i perspektiv. Disse kilder vil selvfølgelig altid være personens subjektive oplevelse af noget, og for erindringernes vedkommende er de oftest udformet i

---

³⁹ Harbsmeier, 1999: 9-10 / Egholm, 1999: 20+22

⁴⁰ Italiensk pioner indenfor mikrohistorien og forfatter af *Il formaggio e I vermi* (1976); *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth Century Miller* (1980) (13.03.09: http://en.wikipedia.org/wiki/Carlo_Ginzburg).

⁴¹ Egholm & Wul, 2000: 68

⁴² Munch (1870-1948) var politiker og tilhørte Det Radikale Venstre. Han var bl.a. forsvarsminister fra 1913-1920 (13.03.09: http://www.denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_1849-1945/Peter_Rohegune_Munch).

bagklogskabens bedrevidenhed. Brugen af denne type kilder er dog ikke sket ukritisk, idet vi løbende har forholdt os til formens til tider tvivlsomme sandhedsværdi. Forfatteren *kan* have fremstillet sig selv i et favorabelt lys eller gennem sin fremstillingsform efterstræbt at stille andre i et dårligt. Han kan have anlagt en sarkastisk eller humoristisk tone for at komme situationen på afstand, eller for at tydeliggøre det groteske i noget. En nærmere præsentation af disse kilder og vores brug af dem følger i kapitel 3, hvor de er anvendt.

Reglementer

Da soldaterne var underlagt en række faste regler, har vi valgt at inddrage reglementer som endnu en kildegruppe. De menige soldater fik udleveret *Lærebog for Hærens menige* (LFHM), hvori de kunne læse om de gældende normer og regler. Bogen har givet os indsigt i de ordensbestemmelser, som soldaterne var underlagt. Samtidig har den været en kilde til at forstå, hvad man som et minimum har forventet, at soldaterne vidste om de gældende regler. Der er udgivet en ny bog hvert år, hvor rettelser og ændringer er vedlagt som tillæg. Vi har valgt at referere til udgaven af 1915, da den var gældende ved grundlæggelsen af Tunestillingen, og da vi ikke bruger de senere ændringer. Derudover har vi inddraget *Lov om Hærens Ordning* af 1909 og *Lov om Værnepligt* af 1912, da det er to væsentlige love, der var med til at sætte de rammer, soldaterne var underlagt.

De politiske beslutninger

Endelig har vi brugt den radikale forsvarsminister P. Munchs *Erindringer 1914-1918 – Under den Første Verdenskrig* (1961). Selvom han var historiker og tilsyneladende skrev forholdsvist objektivt, har vi også her været særdeles opmærksomme på erindringernes subjektive kvalitet. Når de alligevel er blevet inddraget, er det for at få indblik i nogle af de overordnede politiske overvejelser omkring sikringsstyrkens og Tunestillingens soldater.

Sidst men ikke mindst bruger vi *Beretning afgivet af Kommission til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flaadens fremtidige Ordning til Regering og Rigsdag* fra 1922. Som det fremgår af

titlen, er det resultatet af den forsvarskommission, som i 1919 blev nedsat for bl.a. at evaluere, hvordan forsvarsordningen af 1909 havde fungeret i sikringsperioden. Forsvarskommissionen var i høj grad et forum for partipolitiske stridigheder,⁴³ hvorfor vi har brugt beretningen til at belyse de politiske bevæggrunde bag beslutningerne. Bilagene til beretningen har været særligt nyttige, da vi her har fundet faktuelle oplysninger vedr. sikringsstyrkens forhold.

Den mikrohistoriske tilgang

Da nærværende speciale er empirisk funderet, konkretiserer vi i dette afsnit, hvordan teorien også har præget vores metodiske tilgang til kilderne. Den ny kulturhistorie er en samlet betegnelse for et forskningsfelt, der rummer flere retninger. Mikrohistorie, der bygger videre på traditioner fra historisk antropologi, er en del af dette forskningsfelt.⁴⁴ Vi har valgt en mikrohistorisk tilgang, da det bl.a. giver os mulighed for at forstå sammenhængene i begrænsede rum.⁴⁵ Dette har igen været afgørende for, hvordan vi har grebet undersøgelsen an.

Den analytiske målestok

Mikrohistorien skiller sig ud fra andre forskningsstrategier, idet mikrohistorikere som udgangspunkt reducerer den analytiske målestok.⁴⁶ Vi har derfor valgt at fokusere på fire navngivne soldater, der har begået disciplinbrud, og har så vidt muligt fulgt disse rundt i det omfangsrige arkivmateriale.⁴⁷ Perspektivet er herved flyttet fra "kendsgerningernes årsag og virkning til de historiske subjekters betydningskonstruktioner."⁴⁸ Vores emne kan med det snævre fokus umiddelbart godt lægge op til en undersøgelse af meget lokalhistorisk

---

⁴³ Lidegaard, 2006: 169

⁴⁴ Egholm & Wul, 2000: 65 / Egholm, 1999: 21; Mikrohistorie kan overordnet set deles op i to retninger: en italiensk-amerikansk og en tysk-engelsk-fransk. Førstnævnte har fokus på betydning og betydningsproduktion. Sidstnævnte er mere socialhistorisk inspireret (Egholm, 1999: 21).

⁴⁵ Egholm, 1999: 41

⁴⁶ Ibid.: 20

⁴⁷ Ibid.: 25

⁴⁸ Ibid.: 38

karakter. Vi har dog været mere interesserede i den måde, hvorpå verden subjektivt blev oplevet af soldaterne, hvorimod lokalhistorikere er interesserede i alle sider af den fortidige verden. I udvælgelsen af kilder adskiller vi os ligeledes fra lokalhistorikere. Hvor de anvender alle de forskellige slags levn, der er tilgængelige, har vi udelukkende anvendt skrevne kilder og har i brugen heraf været særdeles selektive.⁴⁹

Ved hærordningen af 1909 bestod hæren af ti linjeregimenter på hver tre linjebataljoner og fem reserveregimenter på hvert fire reservebataljoner samt livgarden, der havde én linje- og én reservebataljon. Hver bataljon havde endvidere fire kompagnier. Fodfolket, der udgjorde den største del, var udstyret med gevær og bajonet.⁵⁰ Da fodfolket/infanteriet udgjorde den største del af sikringsstyrkens soldater, har vi valgt at fokusere på fire infanterisoldater fra samme enhed. Valget af den konkrete enhed beror på oplysninger fra Det Kgl. Garnisonsbibliotek om dislokation af sikringsstyrken 2/8 1914 –31/3 1919. Heraf fremgår det, at 11. bataljon af 8. regiment, 3. division, som vi har valgt, gennem hele Tunestillingens levetid befandt sig i Roskilde by og omegn, samt i Barfredshøjlejren fra d. 8/8–8/10 1917 og dermed med sikkerhed har arbejdet ved stillingen i denne periode.⁵¹ 11. bataljon havde oprindeligt garnison i Aalborg, men blev forflyttet til Roskilde i 1913. Mandskabet kom hovedsageligt fra 1. og 2. udskrivningskreds, som dækkede Sjælland og øerne.⁵² Men ud fra bataljonens stamblade kan vi se, at der ligeledes har været mange jyder og fynboer tilknyttet.⁵³

De soldater, vi i undersøgelsens indledende runder har arbejdet med, udgør tilsammen en broget skare af menige soldater, underkorporaler, korporaler og sergenter m.fl. Forholdene for disse soldater af forskellig rang har ikke været de samme, men har på mange punkter været udfordrende for den enkelte. Vi har udvalgt fire menige soldater, som blot var indkaldt for at aftjene deres værnepligt. De har altså ikke gjort nogen videre karriere indenfor militæret og har således ikke frivilligt valgt soldaterlivet til. De menige soldater kan

---

⁴⁹ Busck, 1999: 60

⁵⁰ LFHM, 1915: 7

⁵¹ Dislokationen, 1993: 73+77

⁵² Lorenzen, 1934-35: 184 / Frandsen, 1984: 208-209

⁵³ FA: 0210-100, ks. G77 / FA: 0210-100, ks. G78

desuden i endnu højere grad end de andre betegnes som værende underlagt nogle vilkår, de ikke nødvendigvis ville havde været underlagt, hvis ikke det var for krigssituationen.

Spørgsmålet om repræsentativitet

I og med at vi tager udgangspunkt i blot fire soldater, kan der selvfølgelig stilles spørgsmålstejn ved, hvor repræsentativ vores undersøgelse er i forhold til resten af Tunestyrken og sikringsstyrken i det hele taget. De fire skal ikke ses som arketyper, der repræsenterer forskellige former for disciplinbrud, idet det i tråd med den mikrohistoriske tankegang netop gælder om at komme bagom de gennemsnitlige og statistiske udregninger. "Historien er fuld af små historier, der ikke blot skal reduceres til et typisk eksempel eller et gennemsnit, da det bl.a. er alle disse modsætninger og divergenser, der skaber historiens dynamik."⁵⁴ De fire soldaters historier skal altså illustrere, at der bag hvert disciplinbrud var mange forskellige årsager. Hver enkelt historie er nemlig unik set ud fra den banale betragtning, at soldaterne havde forskellige personlige baggrunde, der spillede ind i forhold til deres handlinger. Således kunne der altså være mange forskellige årsager til, at soldaterne blev tiltalt for f.eks. "Absentation", ligesom hver soldats historie ofte indeholder en kombination af flere forskellige former for forseelser. Når det er sagt, må vi sige, at i og med vi har været mange arkivkasser igennem, er det muligt for os at se nogle mønstre blandt de mange disciplinbrud. Vi har afstået fra at udforme en statistik mere detaljeret end den, der er medtaget i specialets begyndelse, selvom vi kunne se et mønster i forseelserne. Dette skyldes flere forhold. For det første har vi ikke ønsket at reducere soldaterne til tal og procenter, idet vi har arbejdet på personplan. Dertil kommer, at en detaljeret statistik ikke nødvendigvis ville vise hele sandheden, idet vi ikke ville kunne garantere at have haft fat i samtlige eksisterende sagsakter. Desuden kan en ren straffeliste ikke automatisk ses som udtryk for, at soldaten var tilfreds, ligesom nogle blev uskyldigt dømt – hvilket f.eks. er tilfældet med den ene af vores fire soldater.

De fire soldater er dog bestemt ikke tilfældigt udvalgt. For at udvælge de specifikke disciplinårsager var der meget, der skulle gå op i en højere enhed. Vi brugte mange timer

---

⁵⁴ Egholm, 1999: 34

ved arkivkasserne, hvor vi kiggede straffelister, indmeldelser og sagsakter igennem for at få et indtryk af, hvilke former for disciplinærproblemer, der havde været blandt soldaterne – ikke kun blandt infanteristerne, men også i de andre enheder og på forskellige niveauer i det militære hierarki. Sammenholdt med vores viden fra den anvendte baggrundslitteratur, gjorde dette os i stand til at udvælge nogle forseelser, der kunne dække forskellige aspekter af det mønster, vi havde fået en god fornemmelse af. Vi valgte at udvælge fire soldaters sager for at kunne illustrere både forskelle og ligheder i forseelsernes karakter.

Ifølge *Lærebog for Hærens menige* straffedes en soldat efter "Straffelov for Krigsmagten", når han ikke opfyldte sine militære forpligtelser. For andre strafbare handlinger blev han straffet efter den borgerlige straffelov – undertiden med forhøjet straf.⁵⁵ For forseelser, der omhandlede de militære forpligtelser, fandtes der tre former for sanktioner, soldaterne kunne udsættes for. Den første var disciplinarmidler, som de foresatte kunne bruge ved mindre forseelser. Det kunne være ompudsning, efterøvelse, arbejde eller anden tjeneste uden for tur. Soldaterne kunne ikke klage eller forlange rettergang, hvis de var idømt sådanne eftertjenester. Deciderede straffe kunne ikendes på to måder: enten af en krigsret eller indenfor visse grænser efter en foresats skøn (arbitrær straf). Vi har afgrænset os fra at beskæftige os med de forseelser, der er blevet straffet med disciplinarmidler eller arbitrære straffe, da der ikke findes nok kildemateriale til at belyse denne type forseelser. Vi har i stedet valgt at fokusere på de disciplinbrud, der har været behandlet ved regimentets krigsret, og som der dermed findes sagsakter på. En krigsret blev nedsat til pådømmelse af sager, der angik militære tjenesteforhold eller straffesager. I fredstid kunne en soldat endvidere nægte at modtage en arbitrær straf og i stedet få sagen henvist til krigsretten.⁵⁶ Flere af sagsakterne fra auditørkorpset består dog af få dokumenter med sparsomme oplysninger. Vi var nødt til at finde sager, der var velbelyst og kunne vise mange facetter, for at vi ikke pludselig skulle løbe panden mod en mur. De enkelte sagsaktors samlede sideantal og grundigheden, hvormed sagen beskrives, har altså været væsentlige udvælgelseskræterier.

At de udvalgte sager overhovedet har været behandlet ved en krigsret, gør selvfølgelig, at de ikke er repræsentative i forhold til *alle* de forseelser, der blev begået. Men i og med at vi

---

⁵⁵ LFHM, 1915: 41

⁵⁶ Ibid.: 44

også har kigget mange sagsakter, straffelister og indmeldelser igennem, før vi tog valget, har vi fået indblik i de forseelser, der blev straffet arbitrært. De fire sager er således hele tiden sat i perspektiv i forhold til, hvilke forseelser der ellers blev begået. Derudover har vi inddraget andre soldaters oplevelser i form af erindringer og breve til yderligere perspektivering. Således har vi sikret os hele tiden at sammenligne de fires historier med andre soldaters oplevelser. Hermed har vi også i højere grad kunnet vurdere, hvad der er generelle tendenser, og hvad der kan tilskrives de fire navngivne soldaters personligheder.

Efter at have overvejet alle disse parametre fandt vi frem til fire soldaters sager, der altså ikke skal ses som repræsentanter for typiske disciplinbrud, men netop illustrere de små forskelligheder i de enkelte tilfælde. Det er sagerne om menig nr. 23/1915 Carl Christian Joachim Hansen, menig nr. 30/1917 Oluf Mathias Hansen, menig nr. 460/1916 Marius Julius Olsen og menig nr. 478/1917 Niels Peder Jensen. Da vi ikke kan vide om soldaterne har været kendt under deres fornavn alene, eller både deres fornavn og mellemnavn, har vi af respekt for dem valgt at medtage begge, som var det et dobbeltnavn. I undersøgelsen opererer vi altså med rigtige menneskers personlige detaljer, hvilket er med til at gøre de fire soldaters historier mere ægte og nærværende.

Thick Description

For at få en nøgle til at fremanalysere rammerne for soldaternes handlemuligheder, har vi som udgangspunkt anvendt den geertzianske metode "thick description" på auditørsagerne. Ud fra tankegangen om, at kulturen eller spillereglerne kan afdækkes, såfremt man analyserer begivenheder eller handlingsforløb meget tæt,⁵⁷ har vi således udformet en meget tæt beskrivelse af de fire soldaters disciplinbruds handlingsforløb. Vores mål har været, dels at bruge kilderne på beretningsniveau, men samtidig at vriste den fortidige mentalitet frem mellem linjerne.⁵⁸ Når vi i kapitel 2 fremlægger vores råmateriale, de fire soldaters historier, sker det af pladshensyn dog i stærkt forkortede udgaver. Der ligger et stort forarbejde bag,

---

⁵⁷ Egholm, 1999: 27

⁵⁸ Ibid.: 39

men vi har valgt først at udfolde selve analysen af den fælles kultur i det efterfølgende kapitel 3, hvor vi har inddraget flere kildegrupper og egen baggrundsviden.

Den historiske kontekst

Idet vi så specifikt har taget udgangspunkt i enkelte soldater og disciplinbrud, kan det opfattes, som om vi vender os mod "den store historie".⁵⁹ For at løse modsætningen mellem en "objektiv", kvantitativ og mere strukturel historieskrivning på den ene side og den subjektiverende historieskrivning i form af mikrohistorien på den anden side, har vi ikke udelukkende prioriteret den ene form frem for den anden.⁶⁰ Selvom vores udgangspunkt har været den lille subjektiverende historie i form af soldaterhistorierne, har vi i kapitel 3 og 4 ikke kunnet skabe mening med det hele uden også at trække forbindelserne til den store "objektive" historie op. Dermed har vores overordnede historiske viden været afgørende for både analysen og diskussionen af den subjektive historie.

Anvendelsen af den historiske kontekst kan desuden deles op i to. For det første er den afgørende for vores forståelse af årsagerne til soldaternes stigende antal disciplinbrud, og hvad disse evt. videre førte med sig. For det andet er den nødvendig for at forstå de menige soldaters situation i forhold til resten af befolkningen. De undersøgte mænd var udelukkende soldater, fordi Danmarks førte sikkerheds- og forsvarspolitik foranledigede sikringsstyrkens indkaldelse, Tunestillingens oprettelse og etableringen af Tunestyrken. Med krig følger en undtagelsestilstand, der næsten altid indebærer en eller anden form for omvæltning for de berørte. Det var i høj grad gældende for sikringsstyrkens soldater. Ved geografisk at blive flyttet, fysisk at blive sat på prøve og personligt at blive udfordret til at indordne sig soldaterdisciplinen, blev mange indkaldte altså i højere grad end andre dele af befolkningen sat udenfor deres tryghedszone og kastet ud i noget nyt. Hermed dog ikke sagt, at alle mistrivedes under de faste rammer.

---

⁵⁹ Christiansen, 2000: 164+166

⁶⁰ Bay, 1999: 143 (forfatteren citerer den russiske historiker Aron Ja. Gurevič)

Respekt og kildekritik

I arbejdet med kilderne har vi haft stor respekt for sporene og søgt at forstå både dem og normerne i deres rette kontekst, selvom vi dog i behandlingen af dem har været nødt til at anvende moderne ord og begreber. Til trods for at vi langt hen ad vejen har ladet kilderne tale deres eget sprog, har vi alligevel i læsningen af dem grundlæggende forholdt os kritisk.⁶¹ Som Ginzburg har vi nærlæst teksterne som udtryk for sproglige tegn.⁶² Men vi har samtidig været opmærksomme på, at Rigsarkivets arkivalier ikke oprindeligt er skabt som kilder til historien. De har i deres samtid tjent helt andre og forskellige formål. Erindringerne er i højere grad skrevet med henblik på, at forfatterne ville sikre sig et eftermæle. Det vi har læst ud af kilderne, den måde hvorpå vi har forbundet dem, og den måde vi indskriver dem i en større kontekst, indeholder derfor et element af konstruktion. Dette skal ses i sammenhæng med Geertz's erklæring om, at de spor (dvs. beskrivelser af handlinger), som han bruger i sin analyse, er konstruerede, selvom de beror på egne observationer og informanternes fortællinger. Jævnfør dette vil nogle af de slutninger, som vi i undersøgelsen har draget, formentlig forekomme konstruerede. Det er derfor, vi gennem hele undersøgelsen har efterstræbt at spille med åbne kort og fremlægge forskningsprocessen for læseren.⁶³

Forskningsoversigt

Sikringsperioden og især Tunestillingen er en underbelyst del af Danmarks samlede historie. Sammenlignet med Anden Verdenskrig forefindes der ikke ret meget dybdegående forskningslitteratur om Første Verdenskrigs konsekvenser her i landet. Nedenfor ridser vi op, hvilke bredere og dybere værker der pt. findes om emnet.

---

⁶¹ Harbsmeier, 1999: 12-13+15 / Egholm, 1999: 30

⁶² Busck, 1999: 48

⁶³ Egholm, 1999: 31+40 / Egholm & Wul, 2000: 72

Danmark under Første Verdenskrig

Lic.phil. Nils Arne Sørensens⁶⁴ *Den store krig – europæernes første verdenskrig* (2007) er et af de nyere værker, der bredt og grundigt omhandler Første Verdenskrig og samtidig forholder sig til Danmarks specifikke placering i forhold til krigen. Formmæssigt er bogen ikke skrevet som en videnskabelig afhandling, og i forordet skriver Sørensen da også, at bogen "er ikke skrevet for mine historiekolleger på universiteterne og i grunden heller ikke for historiestuderende sammesteds."⁶⁵ Når vi alligevel har valgt at anvende den, er det fordi, den kommer omkring mange aspekter af krigen – sikkerhedspolitiske såvel som socialhistoriske. Værket kan desuden placeres indenfor den nyere form for historieskrivning, hvis perspektiv i højere grad bevæger sig nedefra og op. Disse historikere inddrager nye tekstlæsningsstrategier og gør i højere grad brug af nye kilder som feltpostbreve, skyttegravsavisere, akter fra militære straffesager og jævne soldaters upublicerede dagbøger og erindringer.⁶⁶ En tilgang vi tilslutter os, selvom vi først og fremmest har brugt bogen som baggrundsviden til at forstå de skelsættende internationale begivenheder, som også havde betydning for situationen i Danmark.

Til at forstå den sikkerhedspolitiske situation i perioden omkring Første Verdenskrig har vi anvendt *Dansk udenrigspolitik historie bd. 4: Overleveren* (2006) af dr.phil. Bo Lidegaard.⁶⁷ Bogen er en del af Danmarks Nationalleksikon og behandler dansk udenrigspolitik i årene 1900-45 på en grundig, men tilgængelig måde. Bogen er udtryk for en strukturel historieskrivning med magthavernes perspektiv. Der er således fokus på *historien* mere end *historier*. Dens fokus er at trække tråde fra neutralitetspolitikken under Første Verdenskrig over mellemkrigstidens freds- og afrustningsbestrebelse og frem til den voksende totalitære trussel i 1930'erne og til Danmarks besættelse i 1940-45.⁶⁸ Hermed må Lidegaard ligesom Sørensen siges at høre til de historikere, der i højere grad er begyndt at forstå de to verdenskrige som en sammenhængende periode - som "en moderne Trediveårskrig".⁶⁹

---

⁶⁴ 11.02.09: <http://www.sdu.dk/ansat/nils.aspx>

⁶⁵ Sørensen, 2007b: 15

⁶⁶ *Ibid.*: 424

⁶⁷ Lidegaard, 2006: 2

⁶⁸ *Ibid.*: 9

⁶⁹ Sørensen, 2007b: 13

Ligesom det implicit fremgår af titlen, er formålet med bogen at mane tidligere domme over den danske tilpasningspolitik under Anden Verdenskrig til jorden. Danmark overlevede truslen mod sin eksistens⁷⁰ under både Første og Anden Verdenskrig. Lidegaards pointe er, at dette skete på grund af og ikke på trods af den førte neutralitetspolitik.

Til at få en forståelse for den mere generelle situation i Danmark i den pågældende periode, har vi endvidere valgt at inddrage *Danmarkshistorien bd. 12: Klassesamfundet organiseres 1900-1925* (2004) af dr.phil. Niels Finn Christiansen.⁷¹ Perspektivet går som i *Overleveren* hovedsageligt oppefra og ned, ligesom samfundsstrukturene og historiens lange linjer også her (om end i mindre grad) er mere i fokus end de enkelte individers historier. Vi har brugt bogen til at få en generel forståelse for de mere kultur- og socialhistoriske aspekter, som ikke bliver behandlet i *Overleveren*.

Sikkerhedsstyrken og Tunestillingen

Et igangværende forskningsprojekt, der mere specifikt undersøger de lange linjer fra omkring 1909-20, er cand.phil. og pensioneret brigadier general Michael Hesselholt Clemmesens⁷² projekt *Hvad skulle det nytte?*. Formålet med projektet er at give en første samlet beskrivelse af dansk forsvar i perioden, herunder den forsvarspolitiske situation i Danmark og værnenes forvaltning af 1909-lovene.⁷³ Forskningsprojektet har desværre endnu ikke resulteret i en bogudgivelse, men der er udkommet et Working Paper: *Nedslidningen – udvalgte kildeklipe om danskerne og deres neutralitetsforsvar under 1. Verdenskrig* (2007), hvortil også Jens Serritslev og Anders Ravn Sørensen har skrevet artikler. Som titlen antyder, er det en samling kilder, der kan sammenlignes med "de fisk, som tilfældigt er kommet i trawlet" under kildesøgningen.⁷⁴ Vi har anvendt *Nedslidningen* som baggrundsviden omkring

---

⁷⁰ Lidegaard, 2006: 9

⁷¹ Christiansen, 2004: 7

⁷² 11.02.09:

<http://forsvaret.dk/fak/fakulteter%20og%20centre/fsmo/center%20for%20milit%C3%A6rhistorie/medarbejdere/michael%20h%20clemmesen/Pages/default.aspx>

⁷³ 17.11.08: <http://blog.clemmesen.org/2008/05/06/hvad-skulle-det-nytte/>

⁷⁴ Clemmesen, 2007: 14

sikringsstyrken. Derudover har kilderne været inspiration til, hvad der kunne findes i arkiverne, og vi har brugt dem til at understøtte vores egen empiri.

En mere overordnet indføring i hæren generelt og sikringsstyrken i særdeleshed har vi fået ved at anvende oberstløjtnant og tidl. leder af Hærstabens militærhistoriske Sektion med tilknytning til Historisk Institut ved Københavns Universitet Helge Klints⁷⁵ *Den danske hær – V 1902-1918 Sikringsstyrken* (1978), der tager udgangspunkt i hærloven af 1909. Han beskriver optakten, kommer med en udførlig beskrivelse af hærlovens indhold og giver herefter en kronologisk gennemgang af hæren i perioden fra 1909 til sikringsstyrkens afvikling i 1919. Indtil videre er det den mest detaljerede bog, der findes om sikringsstyrken.

Det eneste værk, der beskæftiger sig specifikt med Tunestillingen, er *Tunestillingen – Feltbefæstningen fra Roskilde fjord til Køge bugt* (1986) af lærer, bjergbestiger og amatørhistoriker Klavs Becker-Larsen.⁷⁶ Bogen er velskrevet og kommer godt rundt om Tunestillingen og dens mennesker fra flest mulige vinkler. Der er ingen tvivl om, at forfatteren har gennemgået en overordentlig stor og alsidig mængde kildemateriale. I kraft af hans kildemateriale anskuer han projektet set ud fra hærens optik. Det betyder eksempelvis, at skylden for Tunestillingens fejl og mangler placeres hos de bevilgende myndigheder. Han anlægger et bredt perspektiv på stoffet, men formår alligevel gennem sin indholdsmæssige vægtning at behandle nogle af de tekniske aspekter af stillingen langt mere indgående end andre. F.eks. fylder ingeniørarbejdet ved selve opførelsen og den våbenmæssige udrustning langt mere end de menneskelige og sociale aspekter. For den rent fæstningsinteresserede er bogen en særdeles god indføring i Tunestillingen, idet mange billeder og originale tegninger er gengivet. For nærværende speciale har den tjent som inspiration, udgangspunkt for nærmere kildegranskning og baggrundsviden, idet Becker-Larsen kun kort behandler uro, oprør og disciplin blandt soldaterne. En række fagfolk har på forskellig vis bidraget til bogens endelige udformning, bl.a. højtuddannede akademikere, militær- og museumsfolk. Efter at have gået i Becker-Larsens kildemæssige fodspor, så godt

---

⁷⁵ 15.10.08: <http://www.tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=77526>

⁷⁶ 10.10.08: <http://www.litteratursiden.dk/sw3627.asp>

vi for de noget mangelfulde kildehenvisninger har kunnet, er det vores indtryk, at kilderne har været mere styrende for bogens endelige udformning end et egentligt problemorienteret sigte.

Udover Becker-Larsens værk er der også *Tunestillingen* (1983) af N. O. Riis Nielsen. Hæftet behandler mange af de samme aspekter som Becker-Larsen, men er dog knap så grundig i sine beskrivelser. Endelig er der udgivet to pamfletter: *Københavns nyere Befæstning 1858-1920* (2003) og *Mosedø Fort og Tunestillingen i Københavns Befæstning* (1997), der kort giver en oversigt over stillingens historie. Endelig bør *Guide til Københavns Befæstning* (1996) nævnes. I løbet af bogens 239 sider guides læseren gennem Københavns Befæstnings historie fra ca. 1100-1996, herunder også Tunestillingen og Mosedø Fort. Det er en grundig, men læsevenlig fremstilling, der i forbindelse med kulturbyåret blev udgivet af Miljø- og Energiministeriet, Skov og Naturstyrelsen.

Specialets opbygning

I kapitel 1 har vi nu placeret specialets emne indenfor de makrohistoriske rammer. Vi har præsenteret vores undersøgelse gennem dens problemfelt, vores teoretiske standpunkt, empiriske grundlag, metodiske tilgang og en forskningsoversigt. De efterfølgende kapitler afspejler vores mikrohistoriske metode, idet vi bevæger os nedefra og op i systemet. På baggrund af vores primære kildemateriale fremlægges således i kapitel 2 undersøgelsens analytiske råmateriale i form af fire udvalgte soldaters historier om disciplinbrud. Disse danner udgangspunktet for kapitel 3, hvor vi ved at inddrage erindringer og breve fra andre soldater giver et mere nuanceret billede af forseelsernes årsager. Desuden kommer vi ind på både de gældende love og regler samt de materielle og immaterielle forhold, soldaterne var underlagt. Her fremanalyseres med andre ord soldaternes fælles referenceramme. I kapitel 4 følger en diskussion af disciplinbruddenes mulige indflydelse på de makrohistoriske strukturer i form af de forsvarspolitiske beslutninger, der blev vedtaget både under og efter krigen. Konklusionen findes i kapitel 5, dernæst abstract på engelsk, litteraturliste og relevans og formidlingsovervejelser.

Kapitel 2: Fire soldaters historier

I nærværende afsnit fremlægger vi vores empiriske råmateriale hentet fra de fire soldaters sagsakter. Historierne er skrevet ved at lave en "thick description" ud fra kildematerialet, hvorved vi har afdækket sagernes samlede detaljerigdom. Udgangspunktet har her været, "at enhver begivenhed, enhver handling, er med til at forme kulturen, men også at kulturen – spillereglerne – kan afdækkes blot man analyserer begivenheder eller handlingsforløb meget tæt."⁷⁷ Dvs. at vi har beskrevet hændelsesforløbet samtidig med at fokus har været på, hvordan det hændte opfattedes af samtidens mennesker - altså indfangningen af "the natives point of view".⁷⁸ I denne sammenhæng defineres det som både de fire meniges, deres kammeraters og deres overordnede perspektiv, der kommer til udtryk i anvendelsen af soldaternes navne og nummer. Ved at fokusere på samtidens opfattelse har vi kunnet fremanalysere, på hvilke punkter soldaterne har været utilfredse med systemet. Det er dette greb, vi har anvendt til præsentationen af soldaternes historier. Fordi hver soldat er unik, og fordi hver sagsakt lægger op til forskellige fremstillingsmåder, vil læseren i det følgende møde fire soldaters historier præsenteret på lidt varierende vis og fortalt kronologisk efter den dato, hvor sagsaktens disciplinbrud fandt sted. Fælles for dem er dog, at vi for at placere personerne i deres rette historiske kontekst har lagt vægt på at medtage så mange detaljer som muligt, selvom ikke alle igen behandles senere. Dette gør vi også for at tillade læseren at komme så tæt på personerne som muligt. Selvom ikke alle disse senere tages op, har vi valgt denne fremgangsmåde for at lægge vores materiale åbent for læseren, og fordi vores vurderinger af soldaterne langt hen ad vejen beror på det samlede billede, vi ud fra sagsakterne og stambladene har dannet os af dem. For hver soldat har vi desuden lagt vægt på, at i hvert fald en del af hans historie kan læses som en fortælling. Dette fokus på narrativiteten hænger sammen med vores overvejelser for deres videre formidling. Endelig udleder vi til sidst i kapitlet de disciplinbrud og øvrige forhold, der vidner om, hvor og hvordan soldaternes individuelle råderum er blevet begrænset; dvs. hvor og hvordan manden stødte sammen med systemets rammer.

---

⁷⁷ Egholm, 1999: 27

⁷⁸ Ibid.: 36

Menig nr. 23/1915 Carl Christian Joachim Hansen

Ulydighed og respektstridighed

Fredag d. 4/2 1916 opholdt den 24-årige Carl Christian sig syd for Tune for at udføre armeringsarbejde. Sammen med to andre menige infanterister fra 11. bataljons 1. kompagni, nr. 11/1915 Jensen og nr. 79/1915 Sørensen, var han blevet sat til at pumpe vand op af en skyttegrav. Da første grav var tom, sendte korporal nr. 393/1913 C.L. Nielsen fra 6. ingeniørkompagni dem videre til den næste, med besked om at standse arbejdet når de var færdige. Efter 10 min. kom korporalen tilbage. 79 var den eneste, der stod ved pumpen, idet de to andre slappede af på den anden side af skyttegraven. Korporal Nielsen spurgte dem, hvorfor de ikke arbejdede, og Carl Christian svarede: "Om det haster?". Soldaterne blev derefter befalet tilbage til arbejdet, hvortil Carl Christian sagde, at de havde akkord, så de skulle nok selv bestemme, hvornår de skulle arbejde. Han pointerede, at de allerede havde pumpet én grav tør, som de havde akkord på, så derfor syntes han ikke, der var mening i, at de nu skulle have en ny skyttegrav. Korporal Nielsen spurgte, hvem der havde givet dem akkord på det første stykke, hvortil de svarede, at det havde en pioner gjort. Korporalen påpegede, at det var ham og ikke pioneren, der var holdfører. Det fik Carl Christian og hans kammerat til noget nølende at gå tilbage til pumpen. "Det mangler bare at man skulde rette sig efter saadan en snottet Korporal!", sagde Carl Christian til de andre. Men dette overhørte korporal Nielsen, hvorfor han gav 23 besked på at passe på sine udtalelser, da han ellers ville hjælpe på hans opdragelse. Hertil svarede Carl Christian: "Vil Du! Det kan du s'gu ikke gøre".

Efterfølgende skrev korporal Nielsen en indmeldelse til 11. bataljon om episoden og 23s bemærkninger. Ifølge den normale procedure blev der foretaget den nødvendige forundersøgelse, hvor de implicerede parter skulle afgive deres forklaring. To pionerer, der havde overværet optrinnet, erklærede, at 23s optræden var "langt fra respektfuld". Carl Christian selv benægtede dog, at korporalens forklaring stemte overens med den faktiske hændelse. Men 79, der havde været med til arbejdet, forklarede, at 23 havde sagt til korporal Nielsen, at "Det kan Du sku ikke faa mig til". 11 kendte intet til, hvad der var sket.

Sagen endte i krigsretten. Carl Christian modtog d. 5/3 1916 et brev om, at han her ville blive tiltalt for at have gjort sig "skyldig i ulydigt og respektstridigt Forhold." Han nåede dog ikke for krigsretten, før han begik flere forseelser. Allerede tre dage efter han havde læst brevet, forlod han nemlig uden tilladelse tjenesten som kok i kvarteret d. 8/3. Dermed unddrog han sig også tjenesten under aftenøvelsen samme dag, for hvilket han blev straffet arbitrært med 5 dages mørk arrest af bataljonschefen, oberstløjtnant C.A.A. Bosse. D. 10/3 blev hans sag vedr. "en snottet Korporal" endelig behandlet ved krigsretten, men det er desværre er ikke muligt ud fra sagsakterne at følge dennes behandling af sagen. Det fremgår dog af straffebogen, at Carl Christian blev dømt skyldig og tildelt 3x5 dages simpelt fængsel på vand og brød. På daværende tidspunkt var han altså tildelt to straffe, han endnu ikke havde afsonet. Det nåede han heller ikke, før han endnu engang brød reglementet.

Løgn, fravær og rømning

Tirsdag d. 14/3 1916 startede dagen med optælling af 1. kompagni. Her blev det klart, at nr. 13/1915 Jepsen manglede. Carl Christian, der boede i kvarter med ham, forklarede, at 13 havde været væk siden d. 13/3 om aftenen. Det viste sig dog, at han i virkeligheden havde været væk siden d. 11/3 om aftenen. 23 blev derfor tiltalt for at have løjet om sin kammerat og altså bevidst at have ført kompagniet bag lyset. Begge skulle derfor d. 17/3 møde på bataljonskontoret, men 23 udeblev, fordi han samme morgen forlod sit kvarter hos gårdejer P. Henriksen i Abbetved i nærheden af Lejre. Carl Christians far Niels Peder Hansen var arbejdsmand på godset Giesegaard, og forældrene boede i Kværkeby nær Ringsted. Derfor ringede kompagniet til politiet i Ringsted for at eftersøge 23. Ganske rigtigt befandt Carl Christian sig på sin hjemegn. Han kom fra Hjelsømagle, hvor han arbejdede som cykelreparatør og/eller landmand.⁷⁹ D. 24/3 blev han pågrebet igen efter at have været væk i otte dage og i civil beklædning indleveret til Ringsted politi af sognefoged Jørgen Nielsen. Da han havde indrømmet, at han var den eftersøgte soldat, blev han sat i foreløbig arrest, og kompagniet blev underrettet. Carl Christian forklarede, at han havde opholdt sig hos sine

---

⁷⁹ På det stamblad, der er vedlagt den første auditørsag, står der cykelreparatør. På stambladet, der er vedlagt anden auditørsag, står der landmand.

forældre og forskellige bekendte, f.eks. var han hos gårdejer Hans Sørensens enke i Aagerup, da han blev pågrebet.

D. 26/3 kl. 18.00 var Carl Christian tilbage ved kompagniet, hvor 3x5 dages simpelt fængsel skulle afsones for den første forseelse. Til kompagniets våbenmester måtte han forklare, hvad han havde gjort med sin uniform, siden han kom tilbage i civil beklædning. Han fortalte, at den udleverede hue, frakke, benklæder og kappe samt livrem med knivbajonet var blevet skjult i et hegn mellem Kværkeby og Ringsted. Han fik tilladelse til at blive midlertidigt udtaget af arresten d. 8/4 for sammen med en underofficer at udpege, hvor uniformen var skjult. Det blev dog ikke aktuelt, for Ringsted Herred tilbagesendte den fundne uniform, og heldigvis for Carl Christian var der ikke sket noget med den.

På grund af Carl Christians sviptur til hjemegnen samt det forhold, at han dækkede over sin kammerat, blev han d. 26/4 1916 endnu en gang tiltalt ved krigsretten. Denne gang "for gentagne Gange overfor en Foresat i Strid med Sandheden at have opgivet, at en fraværende Kammerat var i sit kvarter, og for Rømning." Herfor blev han idømt 5x5 dages simpelt fængsel på vand og brød samt at skulle betale omkostningerne ved anholdelsen og transporten tilbage til kompagniet. D. 6/6 havde han udstået sine straffe. Fordi vi ikke har hans endelige straffeliste, kan vi ikke vide, om resten af hans soldatertid forløb fri for yderligere disciplinbrud.

Ikke første gang

Første halvdel af 1916 var hektisk for Carl Christian, idet han tilbragte meget tid med at udstå straffe. Situationen var dog ikke ukendt ham, da han også tidligere havde været i mørk arrest.

Carl Christian, der var født d. 26/5 1892 i Ousted, blev indkaldt til aftjening af sin værnepligt d. 25/4 1913. Sandsynligvis fordi han ikke havde modtaget indkaldelsen, fordi han havde forsømt at melde flytning til lægdsbestyreren,⁸⁰ mødte han dog ikke op. I forbindelse med denne udeblivelse måtte han betale en bøde på 8 kr. Da han endelig stillede, blev han indskrevet som rekrut på Slagelse Rekrutskole fra 22/3 1915. Her blev han til at

---

⁸⁰ Et lægd var fra 1788 betegelse for de mindste administrative kredse (ofte sammenfaldende med sognene), hvoraf landet mht. udskrivningsvæsen bestod (14.01.09: <http://ordnet.dk/ods/opslag?id=496451>).

starte med straffet arbitrært med to dages mørk arrest for udeblivelsen i 1913. Problemerne med Carl Christian stoppede dog ikke her. Allerede i rekruttiden løb han ind i problemer og kom fem dage i mørk arrest på indskrænket kost "For at være mødt for sent til Tjeneste og for udvist trodsigt og ulydigt Forhold den 28/4 1915 overfor foresatte i Nærværelse af Størstedelen af Komp." Da han kort tid efter var færdig som rekrut, blev han overført til 11. bataljons 1. kompagni fra d. 20/5 1915, hvor han begik de to ovenfor beskrevne forseelser.⁸¹

Menig nr. 30/1917 Oluf Mathias Hansen

Forsinket møde

Oluf Mathias Hansen begyndte sin tjeneste ved 11. bataljons 3. kompagni i Roskilde lørdag d. 10/2 1917. Han ankom senere, end han skulle pga. "Trafikbesværligheder" og stak dagen efter af første gang. Oluf Mathias var 166 cm høj, spinkel af vækst, blond og havde brune øjne. Da den 20-årige mand fra Ringeby i Vestermarie sogn på Bornholm drog af sted, stod hans 21-årige hustru gennem 8 måneder Hansine Jørgine Hansen (født Jørgensen),⁸² som han havde kendt i "3/4 Aar", alene tilbage som forsørger for deres to børn. Oluf Mathias var født d. 29/7 1896 af Julie Kristine Hansen (født Petersen), der i 1917 var 45 år og Robert Hansen, der samme år opgaves som værende "Arbejdsmand" og "Husmand". I 1917 havde Oluf Mathias arbejdet fem år som "Karl" og "Arbejdsmand" hos den 47-årige gårdmand Hans Christian Sørensen af Ringebygård. Oluf Mathias og Hansine var efter alt at dømme ikke blandt samfundets bedst bemidlede, hvorfor hans indkaldelse sandsynligvis havde omfattende økonomiske konsekvenser for familien.

Tre bortrømninger og ét forsøg på samme

Dagen efter sin ankomst til Tunestillingen, altså søndag d. 11/2, spiste Oluf Mathias middagsmad med de andre soldater kl. 12.00. Men da alle igen samledes til aftenspisningen kl. 18.00, var han taget af sted mod Ringeby. I den korte tid han var blandt de øvrige ved 3.

---

⁸¹ Kapitlet bygger på kilder fra: FA: 0110-085, ks. A-12 / FA: 0110-085, ks. A-13 / FA: 0210-100, ks. F2

⁸² Født d. 6/1 1896. Selv underskriver hun sig "Hansine Hansen", hvorfor vi fremover blot anvender hendes fornavn.

kompagni, var der ingen, der lærte ham at kende. Han forlod kompagniet i sin fodfolksuniform med tilhørende livrem og knivbajonet, hvorefter han hentede sine private ejendele på soldaterhjemmet i Bredgade, hvor han lod pudsesagerne stå. I København overnattede han på Hotel Viktoria i St. Strandstræde 20, hvor han efterlod sin uniform og i civil beklædning tog damperen til Rønne, hvorfra han bevægede sig til Ringeby. Samme dag underrettede kompagniet både politimesteren i Roskilde, statspolitiet (politiefterretningen) og 30s forældre. Fordi hun følte det som sin "Pligt", svarede Hansine d. 15/2 på et brev fra 3. kompagni. Hun skrev bl.a., at hendes mand samme dag var kommet uventet hjem, men at hun "tængte det nok, for min Mand brugte meget ofte at for et Tilfælde og naar han vaagnet igen ved han ikke var han gør". Til Oluf Mathias fortalte hun endvidere ved hans hjemkomst, at hun havde fået udbetalt 20 kr. af Hjælpekassen, ligesom hun havde fået leveret to læs brænde. Hun fortalte også, at Hjælpekassen havde opfordret hende til at tjene lidt selv og foreslået, at hun overlod det ene barn til svigerforældrene.

I hjemmet blev Oluf Mathias d. 21/2 kl. 14.30 anholdt og sat i Rønne arresthus. Her blev hans ophold opgjort til i alt 1,74 kr. med "Underholdning", varetægt, vask, barbering og forplejning. Efter en nat i arresten blev han d. 22/2 sendt med S/S Skandia til København. Billetten til damperen kostede 4 kr. Under overfarten var han under styrmandens opsyn. Denne medførte dokumentationen og modtog 1 kr. for ulejligheden. I Havnegade i København modtoges han kl. 16.00 af betjent M. Hansen, der transporterede ham til statspolitiets kontor, hvorfra han kl. 16.30 blev afleveret til bevogtning i Hovedvagten i Citadellet. Han var også her i civil beklædning og oplyste på forespørgsel, at hans uniform befandt sig på et hotel i byen, som han mente, hed Hotel Hafnia. D. 23/2 var han tilbage i Roskilde. Alt i alt kom 11. bataljon til at refundere statspolitiet 8,99 kr., som dette havde betalt Bornholms Vester Herreds politi for anholdelse mm. Dertil kom omkostningerne ved transporten fra København til Roskilde.

På regimentsbefaling blev der d. 8/3 1917 kl. 16.00 nedsat krigsforhør over 30 for at have forladt afdelingen. Forhøret blev afholdt i administrationsbygningen i Roskilde under forsæde af kaptajn A.V. Porsdal med auditor Rosenørn og bisiddere. Sagen fik nr. 34/1917. Ved forhøret blev 30 præsenteret som ikke tidligere straffet, og han forklarede:

Dagen efter, at han havde givet Møde, den 11 f.M., forlod han uden tilladelse Kompagniet og rejste til Bornholm [...] Han fik Hjemve; han vilde være rejst tilbage Lørdagen den 17's.M., men han kom for sent [...] Han erkender nu, at det ikke var han Hensigt frivilligt at vende tilbage [...].

Det blev desuden noteret, at han nægtede at have "lidt af Tilfælde, hvorunder han ikke har vidst, hvad han gjorde."

Efterfølgende udbad 8. regiment sig d. 10/3 en afhøring af Hansine foretaget af Vester Herreds politi med henblik på en videre undersøgelse af sagen, hvorefter den kørte parallelt i både Roskilde og Rønne.

Mandag d. 12/3 1917 omkring kl. 9.30 fik Oluf Mathias under et hvil mellem kl. 9.00-10.00 fra kompagniets våbenkontor udleveret sin kuffert under foregivende af, at den skulle sendes hjem, hvorefter han tog til Ringeby på samme måde som i februar.

I Rønne aflagde Hansine og Julie Kristine d. 14/3 forklaring. De fortalte, at Oluf Mathias led af anfald, hvorunder han ikke var ved fuld bevidsthed og ikke efterfølgende kunne huske noget. Begge nævnte desuden, at han led af natlige vandladningsproblemer, hvilket ifølge moderen deltes med en yngre bror. Gårdejer Sørensen aflagde også forklaring. Han havde dog aldrig i de fem år, han havde kendt Oluf Mathias, erfaret, at denne skulle lide af hverken anfald eller vandladning i sengen. Sørensen havde faktisk aldrig observeret noget abnormt ved Oluf Mathias, der i det hele taget virkede til at være "som Folk er flest."

På 8. regiments begæring indledtes sagen d. 17/3 kl. 10.30 ved Bornholms Vester Herreds politiret, og den fik nr. 7/1917. Her holdt Hansine fast i sin tidligere forklaring og sagde, at hun ikke skrev brevet d. 15/2 på opfordring af sin mand. Også gårdejer Sørensen holdt fast i sin forklaring.

Statspolitiet i København eftersøgte samme dag uden held Hotel Hafnia og andre hoteller i nærheden af hovedbanen.

D. 19/3 kl. 16.00 blev Oluf Mathias for anden gang "anholdt i sit Hjem og sendt til København og der afleveret til Statspolitiet." Han havde på daværende tidspunkt kun 60 af sine oprindeligt 100 kr. tilbage. Med S/S Ørnen kom han til hovedstaden, hvor han d. 20/3 kl. 16.00 blev afhentet af betjent H. Wiene fra statspolitiet, der straks afleverede ham i

hovedvagten på Kastellet. Herfra kom han d. 21/3 i varetægtsarrest i ting- og arresthuset i Roskilde.

Oluf Mathias blev efterfølgende d. 26/3 indlagt på Garnisonssygehuset i Roskilde til observation og mental vurdering. Herfra kunne man lørdag d. 7/4 oplyse, at 30 samme dag uden tilladelse havde forladt stedet. I hans tid på sygehuset havde man ikke observeret vandladningsproblemer, men det kunne ikke udelukkes. Heller ikke de omtalte anfald havde der været tegn på, og 30 benægtede deres eksistens. 30 havde til sygehuset forklaret, at grunden til hans rømning var, "at han skammede sig overfor Kammeraterne over ikke at kunne ligge tør om Natten." Desuden kunne han udmærket gøre rede for begge sine rejser til Bornholm, hvorfor man ikke mente, at de var blevet foretaget under et anfald. Lægen mente heller ikke, der var grund til at stille spørgsmålstegn ved 30s forbrydelighed, eller til at indlægge ham til observation på en sindssygeanstalt. Dog måtte den menige anses for at være "ret svagt begavet".

Allerede d. 9/4 kl. 17.00 blev Oluf Mathias for tredje gang anholdt og sendt tilbage til Roskilde. Da han her d. 11/4 skulle indsættes i ting- og arresthuset kl. 15.15, forsøgte han at løbe fra sergent Fr. Nyborg af 3. kompagni.

Krigsforhørets anden omgang blev afholdt d. 13/4 kl. 15.30 i administrationsbygningen i Roskilde under forsæde af A.V. Porsdal med auditor Rosenørn og bisiddere. Efter fremlæggelsen af en række skrivelser fra bl.a. Bornholms Vester Herreds politikontor og statspolitiet, stod 30 frem. Han erkendte, at "det er rigtigt, at han har lidt af Vandladning i Sengen; derimod ved han ikke af, at han nogen Sinde har haft de af hans Kone og Moder omtalte Anfald." Han forklarede også, "at han den 12 f.M. Kl. Ca. 9½ Fm. uden Tilladelse, forlod Kasernen i Roskilde; han rejste over København til Bornholm". Som grunden til hans anden bortrømning forklarede Oluf Mathias, at han pga. konens brev vedr. fattighjælp ønskede at komme hjem. Han erkendte sin tredje bortrømning, og vedr. sit forsøg på en fjerde gang at stikke af erkendte han, "at han den 11 d.M. søgte at undløbe fra Sergenten; han løb fra Arresthuset i Roskilde, da Sergenten arbejdede med at faa Døren aabnet. Han vilde atter have været hjem til Bornholm; han vilde atter søge ganske at unddrage sig Tjenesten."

Efterfølgende anmodede 8. regiment 25/4 herredsfogden i Bornholms Vester Herred om, at Hansine og Julie Kristine måtte blive afhørt efter at være forelagt Garnisonssygehusets og

gårdejer Sørensens vurderinger af 30, idet deres tidligere udtalelser "synes at være usandfærdig." Desuden skulle Hansine foreholdes sin mands egen forklaring.

Da Hansine d. 1/5 kl. 15.00 i Vester Herreds politiret igen blev afhørt vedr. mandens anfald, erklærede hun, "at det eneste hendes Mand egentlig foretager sig ved en saadan Lejlighed er, at han fægte omkring sig med Armene og derefter sætte sig hen i en Stol eller gaar hen og lægger sig 5 a 10 Minutter, og under Anfaldene bander han." Den virkelige grund til, at Oluf Mathias deserterede, var ifølge hende, at han længtes efter hende og børnene. Vandladningsproblemerne stod hun ved. Julie Kristine holdt ved samme lejlighed fast i meget af sin forklaring, men trak udtalelsen om besvimelse under anfaldene tilbage. Vandladningsproblemerne stod også hun ved.

Sidste del af krigsforhøret blev afholdt d. 8/5. For sine tre bortrømninger og sit ene forsøg på samme blev Oluf Mathias pålagt at betale omkostningerne ved sine anholdelser mm. Derudover skulle han efter sagens behandling ved 8. regiments jurisdiktion afsone 6x5 dage i simpelt fængsel på vand og brød fra d. 15/5-28/6 1917. Efterfølgende blev han d. 29/6 1917 hjemsendt i henhold til kgl. anmodning af 19/6 1912, pkt. 27. På sessionen i 1919 blev han for stedse kasseret.⁸³

Menig nr. 460/1916 Marius Julius Olsen

Stjålne patroner

2. kompagni var til regimentsøvelse i Ganløse Ore Skov torsdag d. 2/8 1917. Den 20-årige Marius Julius var mødt for sent til regimentsøvelsen, og havde derfor i modsætning til de andre ikke fået udleveret patroner. Omkring kl. 19.00 fik sergent Ludvigsen følgende besked af en underkorporal: "Menig No. 621/17 har omtalt til mig, at No. 460/16 Olsen gaar med skarpe Patroner og har udtalt, at han nok skal ramme den, han vil." Efter at have modtaget beskeden visiterede sergent Ludvigsen og to andre sergenter straks 460. De fandt nogle forfalskede patroner i form af løse tomme patronhylstre med indsatte skarpe projektiler og

---

⁸³ Kapitlet bygger på kilder fra: FA: 0110-085, ks. A-15 / FA: 0210-100, ks. G78

fænghætte.⁸⁴ 460 blev meldt til kompagnichefen, kaptajn O.C.J.C. Rosted-Støvring, og de forfalskede patroner afleveret.

Sagen begyndte at rulle, efter at sergent Ludvigsen indmeldte ovenstående episode d. 4/8 1917. Eftersom beskeden om patronerne var gået igennem flere personer, var der mange, der skulle afgive forklaring i forundersøgelsen. Menig nr. 621/1917 Jensen, som var den første, der havde talt med Marius Julius, understregede, at han ikke var enig i sergent Ludvigsens udlægning af sagen. 460 havde ikke sagt, at han kunne ramme den, han ville. Han havde blot vist 621 et projektil til gevær-1862 typen og forklaret, at han havde 5 mere til gevær-1889 typen. Efter denne episode havde 621 sagt til 460, at "Det er forfærdeligt, at Du kan samle Patroner op paa Skydebanen og gaa med dem. Du kan jo komme til at ramme en Kammerat i Mørke."

Marius Julius selv forklarede, at de to patronhylstre med skarpt projektil og fænghætte og de to patronhylstre med fænghætte uden projektil stammede fra den tid, han havde været ved 1. kompagni. Her var han i tjeneste fra 2/4 1917 og blev flyttet til 2. kompagni fra 6/6 1917. Han havde dengang fået dem udleveret som løse patroner til øvelse, beholdt dem og ændret dem. Selve projektilerne havde han samlet op under skarpskydning på Slagelse Rekrutskole, hvilket han ikke vidste, at man ikke måtte gøre. Det var altså over en længere periode, han havde klargjort de hjemmelavede patroner. Han havde haft dem liggende i sit kvarter, men havde taget dem med i sin patrontaske til øvelsen d. 2/8 1917.

Ved undersøgelsen kom det også frem, at selvom 460 overhovedet ikke skulle have haft nogle patroner på regimentsøvelsen, havde han, efter at han have fået frataget de første patroner, senere på dagen lånt 10 løse af en kammerat. De var dog blevet taget fra ham igen af sektionsføreren, korporal nr. 222/1915 Lund, da episoden med de skarpe skud var blevet opdaget. Korporalen forklarede, at "den menige ingen Patroner maatte have." Men til trods for dette forbud, havde 460 senere samme aften igen bedt en kammerat om løse patroner, fordi han skulle på patrulje. Marius Julius forklarede dette med, at han ikke troede, at

---

⁸⁴ Lille hætte af metalblik i hvis bund der er anbragt en tændsats, der kan bringes til at eksplodere ved et slag og derefter antænder krudtladningen i et skydevåben (21.12.08: <http://ordnet.dk/ods/opslag?opslag=f%E6ngh%E6tte&submit=S%F8g>).

forbuddet også gjaldt, når han skulle på patrulje. På denne måde fik han altså endnu engang patroner af en kammerat.

Da Rosted-Støvring havde fået besked om de først fundne skarpe patroner, overvejede han, om 460 skulle arresteres. Men efter at have henvendt sig til bataljonschefen, oberstløjtnant C.A.A. Bosse, blev dette ikke tilfældet. Rosted-Støvring fik ordre til at "fratage ham alle Patroner" og gik således selv ud til den deling, hvor 460 var på post. Han undersøgte 460 og fandt fire "overladte løse Patroner", som blev taget fra ham. Herefter beordrede kompagnichefen 460 bort fra delingen og tilbage til det øvrige kompagni. Marius Julius fik altså taget patroner fra sig ikke mindre end tre gange på en dag.

Marius Julius' sag blev forelagt regimentschefen, oberst J.P.V.F. Jacobi. Da Jacobi havde orlov til 18/8, blev sagen dog forsinket. Dertil kom, at Marius Julius i slutningen af august måned blev indlagt på Roskilde Garnisonssygehus, hvorfor sagen forhalede yderligere. Under opholdet kom der nye aspekter til hans sag, idet der på underlig vis forsvandt nogle genstande fra personalet og de indlagte, mens han befandt sig på sygehuset. Bl.a. manglede en pioner fra 7. ingeniørkompagni et par snørestøvler, som han havde sat på sygehusets depot. "Da Sygehuset ved en anden Lejlighed har haft menig No. 460/16 Olsen mistænkt for at have tilegnet sig en Pakke fra en Sygepasser" blev det undersøgt om de forsvundne støvler ikke skulle vise sig at være de samme, som de støvler, 460 havde indleveret hos en restauratør til opbevaring. Selvom pioneren genkendte støvlerne, nægtede Marius Julius dog, at det skulle være de samme.

På 8. regiments befaling blev der nedsat krigsforhør i Barfredshøjlejren d. 10. september 1917 kl. 9.30, under forsæde af kaptajn A.V. Porsdal med auditør P.E.M. Rosenørn og bisiddere. Sagen fik nr. 120/1917. Her måtte adskillige personer give deres besyv med for at få opklaret det indviklede hændelsesforløb. Vidneforklaringerne fremgår af udskriften af 8. regiments justitsprotokol.

En lærer fra skydeskolen undersøgte de omtalte patroner og hylstre og vurderede, at nogle var uskadelige, andre skulle indsendes til Teknisk Korps for at blive vurderet. De fleste andre vidner havde ikke yderlige oplysninger, men en sergent forklarede, at han havde fået

fortalt, at "460 havde nogle løse Patroner, hvori han havde sat skarp, og at 460 havde udtalt, at han nok skulde ramme en Befalingsmand med dem." 621 holdt dog stadig fast i sin forklaring om, at 460 ikke havde sagt noget om, at han kunne ramme den, han ville. Mht. de fire "overladte løse Patroner" forklarede Marius Julius selv, at han havde hældt indholdet af to løse patroner over i fire andre patroner, for at "Skuddet skulde knalde noget mere." Han havde kastet de tomme hylstre i skoven. Marius Julius benægtede samtidig, at han havde tømt fire løse patroner over i fire andre, til trods for at han tidligere havde forklaret dette til bataljonschefen. Da han blev spurgt om, hvorfor han havde sagt dette, svarede han, at han ikke vidste det.

Krigsforhøret blev udsat, så i første omgang kom der ikke nogen afklaring på sagen. D. 13/10 1917 kl. 10.00 fortsatte det i administrationsbygningen i Roskilde under forsæde af kaptajn H.P. Langkilde med auditør Rosenørn og bisiddere. Denne gang var fokus på de stjalne ting fra Garnisonssygehuset. Det kom frem, at 460 udover at være mistænkt for at have stjålet et par støvler, også var mistænkt for at have stjålet andre ting. Det drejede sig om en pakke til en sygepasser, håndklæder, en saks og en Penkala-blyant. Marius Julius erkendte, at han havde taget snørestøvlerne fra depotet på sygehuset, men nægtede at have noget med de andre tyverier at gøre.

Krigsforhøret blev igen udsat og blev først genoptaget d. 7/11 1917 kl. 14.00 i Roskilde under forsæde af kaptajn A.V. Porsdal med auditør Rosenørn og bisiddere. Der blev fremlagt yderligere beviser for de stjalne sager. Pakken havde indeholdt 2 kr., 7 cigarer, ½ lagkage, nogle æsker tændstikker, noget skosværte, chokolade, æbler og pærer. Pakkepostbuddet havde afleveret den til en menig infanterist, der meget vel kunne være 460, som lige var vendt tilbage fra kirken på daværende tidspunkt. Hvad angik saksen og blyanten havde de ligget i lommen på en våbenfrakke, som en sygepasser havde bedt 460 om at pudse for sig. Sagerne var væk, da sygepasseren senere tog frakken på.

Ud fra straffebogen kan vi ikke se, om Marius Julius blev dømt for at have stjålet alle tingene, eller om det kun var støvlerne, som han allerede havde indrømmet. Hele affæren endte med, at han ved en krigsret blev tiltalt for "i Tiden fra April til Juli 1917 ikke at have afleveret 4 tomme afskudte Patronhylstre, for den 2/8 s.A. at have tømt Krudtet fra 2 løse Patroner over i 2 andre saadanne og for Tyveri begaaet i Slutningen af September s.A."

D. 17/11 1917 blev Marius Julius dømt skyldig og straffet med simpelt fængsel på vand og brød i 6x5 dage.

Et åndssløvt individ

Marius Julius blev født i Herslev d. 10/6 1896 af ugifte Ane Marie Olsen, og ifølge indberetningen til kirkebogen var enkemand Christen Jensen faderen. Marius Julius var ugift og boede i Roskilde, hvor han var landmand. Han var 166 cm. høj, middel af bygning med grå øjne og blond hår og havde et ar på venstre tommelfinger som særligt kendetegn. Allerede inden Marius Julius kom til Slagelse Rekrutskole d. 24/11 1916, havde han vist tendenser til at have lidt for lange fingre. 26/3 1915 blev han f.eks. dømt for tyveri ved Ramsø-Tune Herreders Extraret og straffet med betinget fængsel på sædvanlig fangekost i 20 dage. Kompagniet skrev følgende i sin vurdering af ham: "Kompagniet skal sluttelig oplyse, at den menige 460/16 Olsen er et meget svagt begavet, nærmest aandssløvt Individ, ualmindelig sløj og slap i al sin Tjeneste, uordentlig og lidet punktlig." Til trods for denne ringe vurdering forblev han ved 2. kompagni frem til 9/4 1918 og fik ikke andre forseelser på straffelisten, men havde en boggæld på 25,65 kr.⁸⁵

Menig nr. 478/1917 Niels Peder Jensen

Ulydighed og absentation

Onsdag d. 13/3 1918 rykkede 11. bataljons 1. kompagni ud fra kasernen i Roskilde. Kompagniet skulle på felttjeneste. Soldaterne gik hurtigmarch i samlet flok, og kompagniets chef kaptajn C. Brun fulgte dem til hest. Men straks efter at kompagniet havde forladt eksercerpladsen, trådte 478 ud af geleddet og slentrede bagefter de andre. Hurtigt kom han til at gå et godt stykke bag kompagniet, og geværet sank til hvileposition. Den dengang 20-årige Niels Peder Jensen overhørte i første omgang, at kaptajn Brun et par gange befalede ham med det samme at komme tilbage i sektionen. Niels Peder var 161 cm høj, middel af vækst, havde lyst hår og blå øjne, samt et anker tatoveret på armen. Om han ikke kunne, ikke

---

⁸⁵ Kapitlet bygger på kilder fra: FA: 0110-085, ks. A-16 / FA: 0210-100, ks. G77

ville, eller ikke hørte, er ikke til at vide. I hvert fald fulgte han af en eller anden grund ikke rigtig med de andre. Hans kaptajn gentog sin befaling. Da Niels Peder ikke reagerede, red kaptajnen op på siden af ham og tog fat i hans gevær, hvorpå han gentog: "Kom nu frem paa Plads." Men Niels Peder strittede imod og lod kaptajnen beholde geværet. Da kaptajn Brun ikke egenhændigt kunne formå at få 478 til at makke ret, beordrede han 447 og 450 til at tage fat i 478 og føre ham tilbage på plads. Men noget foranledigede Niels Peder til voldsomt at stritte imod, og han lod sig falde omkuld på vejen, hvor han lå som bevidstløs. Nu blev så 440 og 477 kaldt til for også at skubbe bagpå. De fik 478 på højkant. Benene eksede under ham, og han mumlede noget om, at han var syg. Derefter fulgte han modstræbende med kompagniet til Kattinge.

I forbindelse med felttjenesten i Kattinge mellem 7.30-14.30 viste Niels Peder sine kammerater, at han havde synlige symptomer på gonoré. Hvad der også kom ud af demonstrationen var, at sergent Sørensen ved et tilfælde så det hele og hurtigt meldte episoden til premierløjtnant Tønning. Denne lod straks 478 aflevere sit gevær og tornyster, hvorefter han fulgte kompagniet tilbage til kasernen. Her undersøgte Tønning 478 og fandt, at denne rigtignok ikke var helt rask, hvorfor han lod ham indlægge på Roskilde Garnisonssygehus. Det var bestemt ikke første gang, Niels Peder var her for at blive behandlet for sin ubehagelige sygdom. Med indlæggelsen gik han endvidere glip af kompagniets eftermiddagsgymnastik og bajonettægtning kl. 17.00.

Kaptajn Brun indberettede hændelserne til 11. bataljon d. 19/3 og skrivelsen blev samme dag fremsendt til 8. regiment, ligesom den blev tilstillet auditor P.E.M. Rosenørn.

Niels Peders opførsel d. 13/3 1918 førte sammen med hans absentation d. 2-7/3 1918 (hvorved han gik glip af ridning, håndgranathåndtering, gravning, kasernerengøring og parade med kompagniet) til krigsforhør afholdt d. 25/3, 8/4 og 24/4 1918 i administrationsbygningen i Roskilde, alle omgangene beskrevet i justitsprotokol nr. 50/1918.

Ved første krigsforhør erkendte Niels Peder først den nævnte absentation. Dernæst forklarede han:

[...] at han ikke kunde følge med; Kompagniet gik Hurtigmarch, og han fik på Grund af Gonorrhoeen Smerter i Underlivet; han traadte ud uden Tilladelse; han hørte godt Kaptajns Ordre om at træde ind og han prøvede paa at efterkomme den, men kunde ikke.

Desuden blev det i protokollen noteret, at "Han siger, at han ikke gjorde Modstand, men han kunde ikke holde sig oppe, da de andre menige tog fat paa ham." I modstrid hermed gav han ved krigsforhørets anden del kaptajn Brun og de to afhørte menige - nr. 447/1917 A.C. Pedersen og 450/1917 P.F. Hansen - ret i, at han den pågældende dag godt kunne have fulgt trop. Desuden erkendte han rigtigheden i overlæge A.M.D Sjöbergs forklaring om, at han ikke under sit ophold på Roskilde Garnisonssygehus havde givet udtryk for smerter i underlivet. Til spørgsmålet om hvorvidt han godt kunne have fulgt med kompagniet alligevel, svarede han "ja, aak ja", hvormed det i justitsprotokollen er noteret, at han mente, "at han er lige glad med det hele, han er dømt uskyldig før, saa kan han blive det en Gang til." Med det sidste henvises til, at han tidligere er blevet dømt, efter at have indrømmet at have truet en sergent for dermed at få sagen hurtigt overstået, selvom han i dette tilfælde var uskyldig. Ved krigsforhørets tredje og sidste del blev de resterende to menige, der havde været tilstede den pågældende dag, afhørt. Nr. 440/1917 O. Nielsen og nr. 477/1917 H.P. Hansen forklarede begge, at 478 havde givet udtryk for, at han var syg, men at de ikke kunne bedømme, om det var rigtigt. Alligevel holdt Niels Peder fast i, "at han meget vel straks kunde have efterkommet den ham givne Ordre om at gaa paa sin Plads."

Den samlede dom for "Absentation", "Ulydighed og Trods" blev efter behandling ved 8. regiments jurisdiktion fastsat til 6x5 dages mørk arrest på indskrænket kost fra d. 1/5-5/6 1918 om eftermiddagen og efterfølgende fjernelse fra afdelingen.

Hvad der videre hændte Niels Peder ved vi kun lidt om. Det er sandsynligt, at han senere tog ud at rejse. I hvert fald fik han "Rejsetilladelse til Udlandet" fra 25/1 1919 til 24/1 1922. Da denne bortkom, fik han en ny udstedt gældende fra 25/10 1919 til 24/1 1922. Da "Indkaldelsen 1920 bortfaldt" ved vi endvidere, at hans soldaterliv stoppede her.

Kvindeligt besøg, absentation, overhørighed, respektstridighed, ulydighed, trods og brud på arrest

Niels Peder Jensen var født i St. Jørgensbjerg d. 24/8 1897 som barn af en vågekone på Skt. Hans hospital og en "Arbejdsmand". Fra han var 8-15 år var han på Herning børnehjem, hvor han blev bedømt som værende "ca 4 Aar tilbage for sine jævnaldrende." Derefter tilbragte han to år og fem måneder på Gelsted skolehjem. Han kom i bagerlære, "men kunde ikke bruges hertil og har saa senere flakket om i forskellige Stillinger som Vognmandskusk, Bagerkarl, Tjenestekarl, Arbejdsmand ved Havnen i København og Lignende, men han var ubrugelig alle Steder." I 1918 var Niels Peder ugift, men havde et uægte barn med en 18-årig pige, som han dog ikke kunne bistå økonomisk.

Under sit ophold på Slagelse Rekrutskole mellem d. 11/4-8/8 1917, blev Niels Peder straffet med både "mørk Arrest", "mørk Arrest på indskrænket Kost" og "Kvarterarrest". Årsagerne var bl.a., at han havde haft "kvindeligt Besøg i Kvarteret", at han havde "forladt Kvarteret" og udvist "Overhørighed over for et af en foresat Korporal givet Paalæg [...] og respektstridig Tiltale af samme" samt for "under Marchtur [...] uden Tilladelse at være traadt ud af Geledet for at drikke Vand." På rekrutskolen mødte han heller ikke rettidigt til "Afsoning af Kvarterarrest d. 1/8 1917", og han er bl.a. d. 6/8 1917 noteret for at have "gjort sig skyldig i Brud paa Arrest".

Da således Niels Peder d. 9/8 1917 tilgik 11. bataljons 1. kompagni, var han varetægtsarrestant i Slagelse og kom derfor først til kompagniet ni dage senere d. 18/8. Her begyndte han meget sigende tiden som soldat med at sidde i varetægtsarrest indtil 7/9 1917. Hans tjenestetid ved 1. kompagni skulle vise sig at blive præget af flere af de samme typer forseelser som på rekrutskolen, og forløb ligeledes med flere perioders absentation, hvor han flakkede omkring. Senest var fra d. 2/3-7/3 1918, hvor han i uniform tog til København. Som forklaring på sin tilbagevenden til kasernen, forklarede han om d. 7/3, at han ved synet af en politihund troede sig opdaget og derfor skyndte sig tilbage.

I sin tid ved 1. kompagni var Niels Peder ofte indlagt på Roskilde Garnisonssygehus pga. sin gonoré. Ligesom han under sin seksuelle omgang med kvinder ikke hver gang

beskyttede sig, havde han også svært ved at tage vare på sig selv, når det drejede sig om at spise ordentligt. Således skulle det vise sig at være ganske uforsvarligt, at han d. 2/2 1918 efter lægens anvisning blev sat på "Selvforplejning", hvilket i praksis betød, at han selv skulle sørge for sin bespisning.⁸⁶ Kompagniet mente dog ikke, at han herved fik tilstrækkelig kost, idet han jo ikke spiste et fast sted. Desuden hed det sig, at Niels Peder kun holdt sig selv med tørkost, men at han ruttede sine ernæringskort bort. Hans fattige forældre turde han ikke gå til, men engang imellem spiste han hos en tante, der var gift med en arbejdsmand Konradsen i Havnegade.

Niels Peders overordnede, kaptajn Brun, anså ham for at være "ubrugelig alle Steder" (en vurdering hans mor endda også gav udtryk for) og "ubrugelig som Soldat", idet han ved kompagniet kun virkede som "Disciplinarbryder", og "vistnok ikke er sig sine Handlinger bevidst". Brun ansøgte således d. 12/3 1918 11. bataljon om, at 478 måtte blive indstillet for en "Kassationskommission". Afslaget blev af C.A.A. Bosse underskrevet d. 13/3 1918, hvorved 478 også kom tilbage på "Fuldkostforplejning"⁸⁷ - ironisk nok samme dag som han sakkede bagud på marchturen.

Udledte disciplinbrud

Ud fra disse fire soldaters historier kan vi se, at nogle typer forseelser går igen. Men disse fire soldaters historier kan selvfølgelig ikke illustrere alle forskellige forseelsestyper, hvilket som sagt heller ikke har været vores intention. Ved at sammenholde de fire soldaters disciplinbrud med de forseelser, der står nævnt i 11. bataljons straffebog,⁸⁸ de resterende sagsakter⁸⁹ samt vores forskningslitteratur, har vi udledt nogle overordnede typer disciplinbrud, der ofte forekommer. Det drejer sig om: udeblivelse, absentation og bortrømning; drukkenskab og kvindeligt besøg; respektstridighed og ulydighed; samt tyveri og mytteri. Disse disciplinbrud har vi brugt til strukturering af kapitel 3. Ved at have brugt

---

⁸⁶ 17.12.08: <http://ordnet.dk/ods/opslag?opslag=selvforplejning&submit=S%F8g>

⁸⁷ Kapitlet bygger på kilder fra: FA: 0110-085, ks. A-17 / FA: 0210-100 ks. G77 / FA: 0210-100, ks. P1-12

⁸⁸ FA: 0210-100, ks. F2

⁸⁹ FA: 0110-085, ks. A-10 / FA: 0110-085, ks. A-11 / FA: 0110-085, ks. A-12 / FA: 0110-085, ks. A-13 / FA: 0110-085, ks. A-14 / FA: 0110-085, ks. A-15 / FA: 0110-085, ks. A-16 / FA: 0110-085, ks. A-17 / FA: 0110-085, ks. A-18

en metode som "thick description" er vi i arbejdet med de fire soldaters historier blevet opmærksomme på detaljer, der har haft betydning for soldaternes vilkår. Det drejer sig eksempelvis om Hjælpekasser, ernæringskort og nødvendigheden af gode støvler, indkvarteringsforholdene og forplejningen. I næste kapitel udfolder vi vores analyse af de fire soldaters historier ved at behandle alle disse bagvedliggende forhold, der kan have haft betydning for disciplinbrudene. På denne måde kombinerer vi altså de to niveauer: begivenhedsniveauet og strukturniveauet/kulturniveauet.⁹⁰

---

⁹⁰ Egholm, 1999: 22

Kapitel 3: Soldaternes vilkår

Formålet med nærværende kapitel er at give et nuanceret billede af de forhold, som soldaterne var utilfredse med. For at kunne gøre dette har vi arbejdet på forskellige niveauer. Først og fremmest har vi sammenholdt og diskuteret historierne om vores fire udvalgte soldater. Derudover har vi sammenholdt disse med andre soldater ved sikringsstyrken, idet vi har inddraget nye kildegrupper i form af andre soldaters erindringer samt de klager, der blev indsendt til Munch. På denne måde har vi fået soldaternes egne ord for, hvad de var utilfredse med. Reglementerne, som soldaterne var underlagt, har vi inddraget for at forstå de fastsatte rammer. Sidst men ikke mindst har vi løbende inddraget synsvinkler og resultater fra andres forskning og dermed brugt denne form for litteratur som en bredere kontekst- og oplysningsleverandør.⁹¹ De nye kilder og forskningslitteraturen er blevet inddraget, hvor det har kunnet understøtte, nuancere og problematisere de fire soldaters historier. Ved således at sammenholde forskellige typer kilder og litteratur er vi per se ikke kommet nærmere nogen egentlig "sandhed", men kan opstille mere nuancerede hypoteser⁹² om soldaternes fælles utilfredshed.

Hærens vurdering af de fire soldater

Da hele undersøgelsen tager udgangspunkt i Carl Christian, Oluf Mathias, Marius Julius og Niels Peder, er det relevant at vide, hvordan de var som soldater i forhold til flertallet.

Som det fremgår af deres historier startede Carl Christian på rekruttskole i 1915 et par måneder før sin 23-års fødselsdag. Vi ved ikke, hvornår eller hvor Oluf Mathias var på rekruttskole, men han startede ved sit kompagni som 20-årig. Marius Julius og Niels Peder startede begge på rekruttskolen i det år, hvor de ville være fyldt 20 år. Denne forskel i mændenes alder skyldes, at man i 1916 gik over til nye bestemmelser om den mødepligtige alder. Oluf Mathias, Marius Julius og Niels Peder var således forpligtet til at møde på session i det år, hvor de ville fylde 20 år i stedet for 22 år som tidligere.⁹³

---

⁹¹ Egholm, 1999: 38

⁹² Ibid.: 30

⁹³ Beretning, 1922: 189; Værnepligtslov, 1912: 606-609

På selve sessionen blev de værnepligtige vurderet. De tjenstdygtige blev grupperet i to grupper. Gruppen K.I var "Ubetinget tjenstdygtig" og K.II var "Betinget tjenstdygtig". Fodfolk, rytterregimenter, feltartilleri og ingeniører fik primært deres soldater fra K.I-gruppen, og manglede der soldater, blev der suppleret fra K.II-gruppen.⁹⁴ Alle vores fire soldater blev på sessionen vurderet til K.I-gruppen, hvorfor vi må konkludere, at de ikke har haft fysiske eller psykiske skavanker, der gjorde dem decideret uegnede.

Derudover fik de fleste soldater også en karakter for deres brugbarhed og måske en udtalelse om deres anvendelighed. Vi har kun bataljonens endelige stamblade på tre af vores soldater, da vi mangler Carl Christians. Men i hans sagsakt er der vedlagt en afskrift af hans uafsluttede stamblad, hvor det af en vedtegning fremgår, at han ved sessionen blev vurderet til brugbarhed "3" og forhold "d". Niels Peder og Marius Julius blev begge vurderet til brugbarhed "4" og forhold "d", men ved Oluf Mathias står der desværre ingen vurdering. Ud fra disse påtegninger kan vi sige, at i hvert fald tre af disse soldater skiller sig ud fra resten af de soldater, vi har set stamblade på.⁹⁵ Jo lavere nummer, des bedre egnet. Mange har på sessionen fået vurderingen brugbarhed "2" og forhold "a", og denne gruppe soldater har ofte meget få forseelser på deres straffeliste. Derudover har nogle af disse fået påtegningen: "ædruelig" og "paalidelig". Efter vores skøn er det til sammenligning forholdsvis få, der har fået vurderingen brugbarhed 3 eller 4, og ofte har denne gruppe soldater fået flere forseelser på straffelisten i løbet af indkaldelsen. Vi må således konkludere, at allerede ved sessionen skilte Carl Christian, Marius Julius og Niels Peder sig i kraft af deres ringe vurdering ud fra resten, hvorfor man måske allerede her har forudset, at der kunne blive problemer med dem. Også af sagsakterne fremgår det, at de blev vurderet som ringe soldater. Marius Julius blev betegnet som et "svagt begavet, nærmest aandssløvt Individ, ualmindelig sløj og slap i al sin Tjeneste, uordentlig og lidet punktlig." Niels Peder blev ligeledes vurderet som "ubrugelig som Soldat". Oluf Mathias blev vurderet som "ret svagt begavet" og desuden kasseret i 1919. Der foreligger ikke nogen senere vurdering af Carl Christian, men det er indlysende, at ingen af disse fire soldater har passet ind i rollen som den gode soldat. Vi må tage højde for vurderingen af de fire soldater, og derfor er det

---

⁹⁴ Hærordning, 1909: 1151

⁹⁵ FA: 0210-110, ks. G77 / FA: 0210-110, ks. G78

relevant at inddrage andre soldaters erfaringer. Dermed kan vi bedre vurdere, i hvor høj grad disciplinbruddene skyldtes, at de fire var elendige soldater, eller om der lå andre mere generelle faktorer bag.

Andre soldater

Her specificerer vi de nye kildegrupper og gør rede for, hvordan de kan bidrage med nye perspektiver til de fires historier.

I Munchs privatarkiv fandt vi mange private breve fra soldaterne selv, deres forældre, hustruer og arbejdsgivere, kvarterværter mm., der enten var stilet direkte til Munch, eller som via rigsdagsmænd eller tjenstvillige journalister endte her.⁹⁶ Vi kunne også have undersøgt de mange læserbreve, der blev bragt i aviserne, men der er en pointe i, at soldaterne brød den foreskrevne tjenestevej,⁹⁷ når de henvendte sig direkte til forsvarsministeren. Selvom mange af brevene er anonyme, har vi valgt at bruge disse klager og ansøgninger som kilder, da de giver et godt billede af, hvad de involverede parter har været så utilfredse med, at de fandt det nødvendigt at skrive direkte til ministeren. Set fra militærets side var det skadeligt for disciplinen, at "man undenom sine nærmeste Foresatte kunde opnaa, hvad disse ikke kunde billige".⁹⁸ Derfor blev tjenestevejen efterhånden fulgt, og vi kan se, at der er mange flere breve fra starten af sikringsperioden end fra slutningen. Brevene er fra soldater af forskellig rang, fra forskellige steder i landet, våben og korps. Ikke desto mindre er det vigtige kilder til at få deres egne samtidige ord for, hvad de var utilfredse med.

Vi inddrager derudover fire erindringer/samlinger af erindringer og én brevsamling, der er skrevet på baggrund af oplevelser, der er forskellige fra dem udtrykt i auditørsagerne, og som os bekendt ikke inkluderede disciplinbrud. Heraf er to faktisk nedskrevet i sikringsperioden. I *Da vi sikrede Danmark* (DVSD) fra 1915 berettede 25 af samtidens

---

⁹⁶ MA: 06663, ks. 44 / MA: 06663, ks. 45 / MA: 06663, ks. 46 / MA: 06663, ks. 47

⁹⁷ Klint, 1978: 35

⁹⁸ Beretning, 1922: 316

fremtrædende mænd i 25 kapitler om deres meget forskellige oplevelser i sikringsstyrken. Det er værd at bemærke, at bogen er udgivet allerede i krigens andet år, men at den bestemt ikke fremstiller en ensartet opfattelse af værnepligten. Hver af kapitlernes forfatter er vist med navn og billede, ligesom deres fremstillinger spænder fra fuldstændig opbakning omkring hæren til decideret antimilitære holdninger. Vi vurderer derfor ikke, at den skal opfattes som propaganda, men vi kan se, at den er skrevet med sans for den gode, underholdende fortælling. Erindringerne inddrages, fordi de detaljeret belyser forskellige sider af soldaterlivet.

I Trøjen paany! (ITP) fra 1915 er ligeledes en samling af ni soldaters beretninger fra deres tid i sikringsstyrken, der er udgivet under krigen. Soldaterne her er unavngivne og erindringerne skrevet som stilopgaver på K.F.U.M.s soldaterhjem i København. Det helt gennemgående træk er en forsvarsvenlig fremstilling af soldaterlivet uden de store klager. Negative forhold ved soldaterlivet fremstilles udelukkende som en nødvendig del af soldatens prøvelser og uddannelse. Bogen har været solgt til fordel for arbejdet blandt soldaterne i lejrene, så det er klart, at hensigten har været at skildre soldaterlivet positivt. Stilopgaverne er dog interessante, idet de illustrerer nogle af de tanker og bekymringer, som de indkaldte havde.

En anden soldats erindringer er Karl Ingemann Larsens *Erindringer fra min Barndom med mere*, der er nedskrevet i 1995, redigeret af Ingelise Jacobsen og udgivet i to dele i Byhistorisk Samling og Arkiv i Høje-Taastrup Kommunes årsskrift af henholdsvis 2000 og 2001. Karl var landmandssøn, blev rekrut på kuppet i København og senere menig kystartillerist ved Mosede Fort. Erindringerne er først nedskrevet mange år efter soldatertiden, og en del forhold kan derfor være glemt eller husket anderledes. Selvom Karl muligvis har gengivet sig selv i forskønnelsens lys, og selvom det er en udenforstående, der har redigeret hans ord, har vi alligevel valgt at inddrage hans erindringer. De indeholder nemlig en række karakteristiske elementer, og er en af de få erindringer, der omhandler området ved Tunestillingen.

Endnu en soldats erindringer er gengivet i artiklen *4.400.000 m pigtråd fra Veddelev til Køge Bugt* fra *Roskilde Tidende* (1965), der bygger på et interview med Carl Jensen, der lå ved 11. bataljons 2. kompagni i Roskilde. Hvor Karl i sine erindringer har en tendens til at fremstille

både soldaterlivet og sig selv ganske positivt, beretter Carl i højere grad om de mere skyggefulde sider af soldaternes liv, hvorfor også hans beretning har hjulpet os med at sætte tingene i perspektiv. Da også hans beretning er nedskrevet mange år efter krigens afslutning, er der også her mulighed for, at tiden kan have farvet erindringerne. Desuden er det ikke ham selv, men en journalist, der har nedskrevet artiklen, hvorfor det igen er en udenforståendes opfattelse af Carls historie og dermed en fortolket udgave.

Nok en soldat portrætteres i *Breve fra moder og søster* (Eriksen, 2003), der med indledende bemærkninger er gengivet i uredigeret form. Der er altså ikke tale om erindringer, men om breve. Ingen af de bevarede breve er forfattet af soldaten Laurits Hansen selv, men gennem den del af korrespondancen med hjemmet, der er skrevet af hans mor Hanne Sørine Hansen og hans søster Alma Hansen, får vi et godt indblik i livet som indkaldt, forholdene hjemme på den fynske gård, og ikke mindst de pårørendes bekymring for den indkaldtes ve og vel. Selvom Laurits egentlig ikke var udstationeret ved Tunestillingen, men lidt derfra ved Vestvolden (oprindeligt Vestencienten⁹⁹) og senere i Avedørelejren, og selvom han ikke var helt almindelig menig soldat, men derimod underkorporal, har vi valgt at inddrage hans historie. Begrundelsen herfor er, at også hans beretning indeholder en række karakteristiske forhold. Ligesom soldaterne ved Tunestillingen udførte Laurits hårdt gravearbejde, var indkvarteret hos lokale kvarterværter, skulle gå lang vej til arbejde, og ligesom de menige havde han som civilt menneske forpligtigelser derhjemme, som soldaterlivet gjorde det svært at imødekomme.

Udeblivelse, absentation og bortrømning

Forskellige former for udeblivelse var den type disciplinbrud, der oftest forekom. Tre af vores fire soldater forsøgte at undslippe tjenesten ved udeblivelse og bortrømning. Det drejer sig om Carl Christian, Oluf Mathias og Niels Peder. Ud fra den "thick description" vi har lavet på deres sager, er det tydeligt, at deres årsager var forskellige. Ser man 11. bataljons

---

⁹⁹ Vestvolden blev opført i årene 1888-1892 og nedlagt som fæstningsværk i 1920. Fæstningsanlægget gik i en cirkelbue mellem Køge Bugt ved Avedøre til Utterslev Mose og bestod egentlig af to dele: Vestencienten og Husumenceniten. Under Første Verdenskrig gjordes volden kampklar og blev forstærket med pigtrådshegn (Christensen, 1996: 203).

straffeboog igennem, er der ligeledes mange eksempler på soldater, der er blevet straffet for f.eks. "Absentation", "Rømning", at have "forladt Lejren uden tilladelse", "Udeblivelse af Kvarteret over tilladt Tid", "For uden Tilladelse at have forladt Gravearbejdet", "At være udebleven fra befalet Øvelse" osv.¹⁰⁰ Men spørgsmålet er, hvad årsagerne var til, at så mange fandt det nødvendigt at blive væk fra tjenesten. Især når de i *Lærebog for Hærens menige* kunne læse, at "Den Soldat, der uden Tilladelse gaar bort fra sin Afdeling eller lader være at vende tilbage til den, naar han lovligh har fjernet sig, faar ikke alene Straf, men holdes ogsaa til Eftertjeneste lige saa mange Dage, som han har været borte."¹⁰¹ Denne bestemmelse var dog ikke gældende i perioden fra nytår 1915 og et års tid frem,¹⁰² så Carl Christian har højst sandsynligt undgået en forlængelse af tjenestetiden pga. sin bortrømning.

Tiden i trøjen

Da ingen af vores fire soldater havde nogen særlig faglig uddannelse eller livsstilling, der kunne være relevant for deres tjeneste,¹⁰³ endte de ligesom de fleste andre ved fodfolksregimenterne. Der var forskel på, hvor længe soldaterne var under uddannelse, alt efter hvilket våben eller korps, de blev tilknyttet. Uddannelsen faldt dog altid i en første uddannelse, i en fortsat tjeneste i forlængelse heraf og i fortsat øvelse under genindkaldelser.¹⁰⁴ For mandskabet ved fodfolksregimenterne var deres første uddannelse under normale omstændigheder på 165 dage. Efter at have udstået tiden som rekrut skulle de, der ikke skulle videreuddannes til befalingsmænd eller korporaler, være i fortsat tjeneste i 75 dage. Selve værnepligtsperioden for en almindelig menig soldat var således 240 dage. Men når denne tid var overstået, kom genindkaldelserne. For hærens mandskab gjaldt det, at de var tilknyttet hæren i 16 år.¹⁰⁵ Ifølge loven om hærens ordning fra 1909 skulle de indkaldes 2x25 dage i løbet af de første 8 værnepligtsår. Fra det 9. til det 12. år kunne de indkaldes 1x6 dage.¹⁰⁶ Dog var der i loven indskrevet en særlig bestemmelse, der gjorde det

---

¹⁰⁰ FA: 0210-100, ks. F2

¹⁰¹ LFHM, 1915: 42

¹⁰² Beretning, 1922: 316

¹⁰³ Værnepligtslov, 1912: 612

¹⁰⁴ Hærordning, 1909: 1152

¹⁰⁵ Værnepligtslov, 1912: 615

¹⁰⁶ Hærordning, 1909: 1159

muligt for ministeren at foretage "afvigelser" fra de anførte tidsbestemmelser vedr. soldaternes uddannelsesperiode, der kunne foretages under "faretruende Forhold for at tilvejebringe den fornødne Sikringsstyrke." Derudover fik ministeren også bemyndigelse til at afvige fra de ovennævnte bestemmelser vedr. genindkaldelser for at kunne stable den nødvendige sikringsstyrke på benene.¹⁰⁷

Hvad har dette betydet for soldater som vores? I sikringsperioden var de gældende regler altså sat ud af kraft, hvilket for manges vedkommende kom til at betyde adskillige måneder i trøjen. I dagene op til d. 5/8 1914 var der indkaldt mandskab i både Jylland og på Sjælland, således at styrken var på ca. 27.000 mand. D. 5/8 1914 blev der yderligere indkaldt værnepligtige af 2.-8. årgang til Sjælland, således at styrken som sagt var på i alt ca. 58.000.¹⁰⁸ I starten af perioden var der således mange ældre soldater, og de ældste indkaldte var fra årgang 1900, der var 32-34 år i 1914.¹⁰⁹ For at lette byrden ved genindkaldelser af disse ældre årgange, blev der i sikringsperioden afvejet fra bestemmelserne og uddannet et større antal rekrutter end normalt.¹¹⁰ Vores fire soldater falder i denne kategori, der skulle aflaste de ældre årgange. I forhold til bestemmelserne fra loven om hærens ordning fra 1909 har i hvert fald Carl Christian, Marius Julius og Niels Peder således haft en kortere første uddannelse, end de skulle have haft under normale omstændigheder. Alle tre var på Slagelse Rekrutskole i 2-4 måneder, inden de blev tilknyttet 11. bataljon, og det fremgår som sagt ikke, hvor Oluf Mathias har været rekrut. Vores soldater har altså tilhørt de årgange, der var inde i flest måneder, selvom det ikke var gældende for alle fires vedkommende. Marius Julius var i tjeneste i 16½ måneder, Oluf Mathias var kun inde i 4½ måneder, fordi han blev hjemsendt og til sidst kasseret i 1919, og Niels Peder var inde i 19 måneder. Vi ved ikke, hvor længe Carl Christian, der tilhørte årgang 1915, var inde, men i september 1917 havde årgang 1915 udsigt til en tjeneste på omtrent 20-27½ måneder. Hvor længe man var inde afhang af, hvilken årgang man tilhørte, hvilket våben man var ved, og om man var gift eller ugift. Tiden i trøjen kunne således variere fra 2½-30 måneder alt efter omstændighederne. Generelt

---

¹⁰⁷ Hærordning, 1909: 1153

¹⁰⁸ Beretning, 1922: 27-28, 334

¹⁰⁹ Clemmesen, 2007: 39-40

¹¹⁰ Beretning, 1922: 259

var fodfolket ikke i tjeneste i lige så lang tid som f.eks. artilleriet og ingeniørerne,¹¹¹ men for de flestes vedkommende var det altså mange måneder, man skulle være inde.

I brevene til Munch ser vi da også, at soldaternes utilfredshed i høj grad skyldes de lange indkaldelser. F.eks. skrev en korporal ved Forplejningskorpset i 1918, at han allerede havde været inde i 28 måneder. Udsigten til at hans tjenestetid i sidste øjeblik ville blive forlænget med 20 dage, fik ham til at skrive, "at Hensynsløsheden har naaet et saa højt Punkt at jeg i hvert Fald ikke agter at lade være med at tage til Genmæle." Han havde allerede mistet én livsstilling og forlængelsen ville nu gå ud over hans nye job.¹¹² Utilfredsheden skyldtes altså især, at de mange måneder i tjeneste medførte, at de indkaldte ikke havde meget tid til at passe deres pligter som civile mennesker. Men hvilke muligheder havde de så for at få det hele til at køre rundt? Her kommer orlovsbestemmelserne ind i billedet som helt afgørende.

Orlov

Vi kan se, at mange af de utilfredse breve, der blev skrevet til Munch, faktisk omhandlede orlovsbetingelserne. Dette underbygges af Becker-Larsens påstand om, at de stramme orlovsbestemmelser var en af grundene til, at utilfredsheden blandt soldaterne steg.¹¹³ F.eks. stillede en infanterist fra Barfredshøjlejren d. 3/7 1918 spørgsmålet, om det kunne skade landet at fordele orloven anderledes. Han forklarede forholdene og sit forslag til deres ændring meget indviklet, men budskabet er dog klart. Han ønskede mere orlov. Dertil skrev han, at "staten taber dog indtøet derved, og at det er for ikke at blive overrumplet af fremmede magter; er jo dog så vild en begrundelse at ingen tror på det."¹¹⁴ Hermed berørte han, at de skærpede orlovsbestemmelser hang sammen med de løbende nedskæringer af sikringsstyrken, og at den tilbageværende styrke skulle være i stand til at sikre landet.

Til at starte med havde det været således, at afdelingerne fra d. 1/9 1914 kunne give 1-4 dages orlov til mandskabet, således at op til 10% af styrken kunne få fri til at rejse til deres hjem og tilbage igen. Det blev d. 20/1 1915 udvidet til, at 15% af styrken kunne gives orlov i

---

¹¹¹ Clemmesen, 2007: 40

¹¹² MA: 0663, ks. 47

¹¹³ Becker-Larsen, 1986: 250

¹¹⁴ MA: 0663, ks. 47

indtil 6 døgn.¹¹⁵ Det var dog ikke alle soldater, der fik lige lang orlov, da der blev taget hensyn til forskellige faktorer, når den skulle fordeles. Infanteristen ovenfor påpegede, at sjællænderne ikke havde lige så lang orlov som de jyder og fynboer, der også var udstationeret på Sjælland. Dertil kom, at ugifte mænd blev forfordelt i forhold til gifte mænd, der kom først i betragtning, så de kunne komme hjem til familien.¹¹⁶ Der blev også taget hensyn til værnepligtiges livsstilling, således at forretningsdrivende, landmænd, gartnere og fiskere kunne få orlov på bestemte tider af året.¹¹⁷ Det fik d. 31/3 1916 en gruppe garderhusarer til at skrive til Munch, at de bl.a. ønskede, "At Orlov fordeles korrekt, uden Hensyn til Personlighed og Stilling."¹¹⁸

Hvordan kan orlovens skæve fordeling have berørt vores fire soldater? Alle på nær Oluf Mathias boede på Sjælland, og han var også den eneste, der med sikkerhed var gift. Niels Peder og Marius Julius var ugifte, mens vi ikke ved noget om Carl Christian. Selvom Oluf Mathias, Marius Julius og muligvis Carl Christian alle har været beskæftiget ved landbruget, har de formentlig ikke haft deres eget. De tre sjællændere har derfor højst sandsynligt ikke fået særlig lang orlov, og da Oluf Mathias brugte længere tid på borttrømning end reel tjeneste, har han næppe nået at få en tildelt.

Udover den skæve fordeling af orloven medførte sikringsstyrkens reduktioner en yderligere ulige fordeling af byrderne. Når sikringsstyrken blev reduceret, blev der samtidig indført begrænsninger i orloven for de tilbageværende soldater, således at styrken stadig ville kunne løse sine opgaver. Fra 1/2 1917 var der således kun 5% af styrken, der kunne få orlov i nogle få dage.¹¹⁹ For Tunestyryken indebar det, at de ikke måtte færdes uden for grænserne af den enkelte afdelings område, samt at der ikke blev givet weekendorlov. På søndage og helligdage kunne 10% af de menige få lov at forlade området fra kl. 10.00-22.00. En tredjedel af disse 10% kunne få orlov til næste dags morgen, men skulle benytte første morgentog på tilbagerejsen,¹²⁰ som også infanteristen ovenfor påpegede. Carl Nielsen forklarede dog i interviewet til *Roskilde Tidende*, at selvom soldater, der stammede fra

---

¹¹⁵ Beretning, 1922: 396

¹¹⁶ ITP, 1915: 40

¹¹⁷ Beretning, 1922: 397

¹¹⁸ MA: 0663, ks. 47

¹¹⁹ Beretning, 1922: 397

¹²⁰ Becker-Larsen, 1986: 250

Roskilde, ikke engang måtte besøge deres familie, hvis de var indkvarteret i den kommune, der stødte op til Roskilde, så blev disse strenge bestemmelser ikke altid overholdt lige nøje.¹²¹

I en fortrolig skrivelse, Tunestillingens Artillerikommando har sendt til bl.a. Overkommandoen, har de vedlagt en statistik over idømte straffe i perioden juni 1916 til februar 1918, hvor en artilleristyrke har været udlagt ved Tunestillingen. Her kan vi se, at ud af de i alt 974 straffe, faldt 80% på absentationer og vagtforseelser. I skrivelseren står, at "Ved Siden af Vagtforseelser har Mandskabet efter Indførelsen af de i Overkommandoens fortrolige Skrivelse O.Nr.694 af 17/11 f.A. fastslaaede Bestemmelser for Tilladelse til Fravær fra Omraadet og Kvarteret, Appel, Visitering m.m. i voksende Grad gjort sig skyldig i Absentation."¹²² Blandt artilleristerne skete der altså en stigning i antallet af absentationer som følge af, at orlovsbestemmelserne blev skærpet. Det er derfor sandsynligt, at dette også har været tilfældet for infanteristerne. Ud fra sagsakterne kan vi ikke vide, om det har været de strenge orlovsbestemmelser, der har været skyld i at Carl Christian, Oluf Mathias og Niels Peder valgte at stikke af. Men vi må konstatere, at der blandt soldaterne generelt herskede et ønske om at få mere tid til at passe de civile forpligtelser. Dette skyldtes ikke mindst de økonomiske problemer, der var forbundet med indkaldelserne.

Økonomien

Som for alle andre mennesker var lønnen i dyrtiden¹²³ et vigtigt aspekt for soldaterne. I fredstid fik de menige 85 øre pr. dag de første 180 dage. Beløbet steg til 90 øre pr. dag, når tjenestetiden strakte sig udover de 180 dage.¹²⁴ Lønnen blev betalt 6 dage forud ad gangen, dog ikke for dén menige, der "misbruger sin Lønning eller ikke er sparsommelig med den",

---

¹²¹ Roskilde Tidende, 1965: 2

¹²² FA: 0230-003, ks. 16-18

¹²³ Allerede i krigens første dage herskede der hos befolkningen økonomisk panik, folk hamstrede og priserne steg voldsomt. Kul og koks steg med 100%, mens brød steg med 30%. Ved Nationalbanken samledes folk desperat for at få deres penge vekslet til guld. Regeringen var ikke sen til at indføre prisregulering på levnedsmidler og andre nødvendige varer, ligesom staten fik ret til mod fuld erstatning at overtage sådanne produkter. Skønt loven skulle være midlertidig, blev den vedtaget uden tidsbegrænsning. Trods loven var frygten for stigende priser og manglende forsyninger en konstant trussel for alle borgere og noget, der løbende diskuteredes i regeringen. (Christiansen, 2004: 203+207).

¹²⁴ Hærordning, 1909: 1198

da han fik den udbetalt dagvis.¹²⁵ Disse løntrin var fastsat i 1909 og var derfor i sikringsperioden sattet bagud i forhold til prisudviklingen, hvilket også Becker-Larsen påpeger.¹²⁶ Således har de indkaldte ikke haft mange penge mellem hænderne. Hertil kom, at soldaterne selv skulle betale deres kost, hvilket betød, at såfremt den menige fik brød, middagsmad eller fuldkost gennem afdelingen, blev der trukket henholdsvis 10, 35 eller 65 øre fra hans løn.¹²⁷ En menigs reelle dagsløn kunne derfor hurtigt komme ned på 20 øre. Der blev dog løbende indført mindre lønningstillæg og kosttillæg. Fra 19. marts 1918 fik de menige således 25 øre ekstra om dagen, hvilket blev udvidet til 50 øre ekstra daglig efter d. 17/11 1918. Staten gik ligeledes ind og dækkede det beløb, kosten krævede udover de 65 øre, således at soldaternes udgifter til mad ikke steg i takt med prisudviklingen. De menige, der ikke fik kosten ved hærens foranstaltning, fik fra d. 13/1 1916 dagligt udbetalt 25 øre i kosttillæg, hvilket i løbet af perioden blev sat op til 70 øre dagligt.¹²⁸

Ingen af vores fire soldaters sagsakter siger meget om lønnen, men fra Karl Ingemann Larsens erindringer kan vi se, hvordan de lave lønninger betød, at man hele tiden skulle overveje sine udgifter. Han beskriver, at de fik løn én gang om ugen og kun 20 øre pr. dag, hvilket svarede til "En Kop Kaffe og 1 halv Stang". Skulle man derimod flotte sig med en bøj, måtte man af med 50 øre. Karl skriver endvidere, at "Jeg var saa heldigt stillet, at jeg kunde tage i Byen 4 Aftener og besøgte Bekendte og faa Kaffe og somme Tider Mad, men saa skulde jeg tage Sporvognen, og den kostede 10 Øre hver Gang."¹²⁹ Hermed er det tydeligt, at soldatens løn hurtigt kunne slippe op. Sammenligner vi med andre faggrupperes lønninger, kan vi se, at soldaternes lønninger har været meget lavere. I 1913 tjente faglærte mandlige arbejdere i byerne 57 øre i timen. Timelønnen steg kraftigt under verdenskrigen, og i 1919 var landsgennemsnittet for faglærte arbejders timeløn 170 øre i timen. For de ufaglærte mandlige byarbejdere gjaldt det, at de i 1913 i gennemsnit tjente 45 øre i timen. I 1919 var landsgennemsnittet 141 øre i timen.¹³⁰ For mange andre af de indkaldte, og især for de højestlønnede, har det medført en betydelig lønnedgang at skulle i trøjen. Det har nok også

---

¹²⁵ LFHM, 1915: 57

¹²⁶ Becker-Larsen, 1986: 252

¹²⁷ LFHM, 1915: 58

¹²⁸ Beretning, 1922: 87+479

¹²⁹ Larsen, 2001: 40

¹³⁰ Thestrup, 1999: 45

været gældende for vores fire udvalgte soldater. Som bekendt var Carl Christian cykelreparatør eller landmand i Hjemsumagle, Marius Julius var landmand i Roskilde, Niels Peder arbejdede med mange ting igennem tiderne, men var bl.a. kusk i København, og Oluf Mathias var arbejdsmand på en stor gård i Ringeby.

De indkaldte var altså særligt belastede pga. de ringe lønninger. Hertil kom, at de selv skulle sørge for at medbringe "2 Skjorter, 2 Par Strømper eller Sokker. 2 Uldtrøjer og 2 Par Underbenklæder [...], 1 Halsbind, 1 Par Seler og 2 Sæt Fodtøj", når de mødte på rekrutskolen.¹³¹ Dette var en yderligere belastning i dyrtiden, og for en unavngiven soldat ved Tunestillingen betød det, at han var nødsaget til at tage "arbejde for at tjene til nyt undertøj".¹³² Fra hærens og regeringens side var man udmærket klar over det uholdbare i situationen, og der blev i 1915 bevilliget støvler til hele hæren. Pga. den sparsomme økonomi skulle disse dog gå i arv fra den ene årgang til den anden. "Det var en uhygiejnisk Ordning – og uheldig, fordi en Indkaldt derved kom til at marchere i et Par Støvler, som en Forgænger havde traadt til." Løsningen var en lappeløsning, men den blev ikke desto mindre opretholdt frem til 1931.¹³³ Tunestyirken har ikke nydt glæde af støvle-udskrivningen i 1915, idet stillingen først påbegyndtes sidst på året. Men Tunestyirken blev i 1916 af Krigsministeriet bevilliget 700 par træskostøvler. Hvert ingeniørkompagni fik 25 par, som de skulle opbevare og udlåne til de 12 fodfolkskompagnier, der hver kunne låne 50 par. Senere udleveres desuden 500 par "gravesko" til hvert ingeniørkompagni.¹³⁴ Støvlerne har dog langt fra rakt til samtlige soldater, og med genbrugsordningen er der ingen tvivl om, at mange soldater har måttet udføre hårdt fysisk arbejde i helt forkert fodtøj. Hverken Carl Christian eller Niels Peder ytrede noget om, at vabler og ømme fødder var medvirkende til deres modvilje mod henholdsvis gravearbejde og march. Sandsynligt er det dog, at vores soldater på et eller andet tidspunkt har tilhørt gruppen af senere støvle-låntagere, hvorfor deres deraf følgende ømme fødder ikke har gjort situationen mere udholdelig.

---

¹³¹ LFHM, 1915: 53

¹³² Becker-Larsen, 1986: 210+252

¹³³ Thaulow, 1946: 219

¹³⁴ Becker-Larsen, 1986: 190

Problemerne med økonomien har uden tvivl været et spørgsmål, som har fyldt manges tanker, mens de var indkaldt. Det ser vi i de mange breve sendt til Munch. Soldaterne ansøgte om at få udsat deres indkaldelse, at få fremskyndet deres hjemsendelse eller at få forlænget deres orlov, så de ikke risikerede at miste deres civile job samt muligheden for at tjene penge. F.eks. ansøgte en snedkermester fra Århus i 1916 om at blive fritaget for sin fjerde indkaldelse ved fæstningsartilleriet, idet han forklarede, at han startede sin møbelforretning "ved Hjælp af Sparekasselaan [...] og for hver Gang jeg har været indkaldt, er min Gæld vokset uhyggeligt."¹³⁵

Pga. den økonomiske belastning, der var forbundet med indkaldelserne, blev der fra 15/3 1916 indført særlige godtgørelser til værnepligtige med lang tjenestetid. Til at starte med fik de værnepligtige, der i løbet af et år havde været indkaldt to gange, udbetalt et tillæg på 90 øre for hver dag i sidste periode. Disse bestemmelser blev løbende udvidet.¹³⁶ Til trods for dette var det alligevel nødvendigt for mange familier at få understøttelse fra Hjelpekasserne, så længe manden var indkaldt. Dette var tilfældet med Oluf Mathias' familie. Hjelpekasserne blev indført ved lov i 1907, og havde til formål at hjælpe værdigt trængende i deres bestræbelser på at ernære sig udenom fattigvæsenet. I modsætning til hvis man fik fattighjælp, mistede man altså ikke sine borgerlige rettigheder ved at modtage ydelser fra Hjelpekasserne.¹³⁷ Men selvom der var mulighed for således at få hjælp, har det dog ikke været alverden, man fik. Oluf Mathias' kone Hansine fik 20 kr. udbetalt, men han fandt det alligevel nødvendigt at spendere en mindre formue på at rømme tjenesten flere gange pga. bekymring for familiens ve og vel. Denne bekymring for hjemmefronten er et gennemgående tema i erindringerne og brevene til Munch, hvilket kan ses som et tegn på, at mange indkaldte aldrig helt forligede sig med tanken om, at enhver "allerede i Fredstid [må] gøre sig saa dygtig til sin Gerning, som han på nogen Maade kan, og ved enhver Lejlighed søge at foregaa andre med et godt Eksempel" for at kunne forsvare landet i farens stund, som det hed ifølge *Lærebog for Hærens menige*.¹³⁸

---

¹³⁵ MA: 0663, ks. 47

¹³⁶ Beretning, 1922: 480-481

¹³⁷ Klint, 1978: 34

¹³⁸ LFHM, 1915: 4

Forsvarsviljen

I forlængelse heraf er det relevant at se på, hvordan det stod til med forsvarens vilje. Krigen kom som bekendt aldrig til Danmark, men at risikoen herfor prægede soldaternes tanker, ser vi f.eks. i nogle af stilopgaverne fra *I Trøjen Paany!*. Her skrev en soldat om indkaldelsen, at "Man drøftede Udsigterne og Krigsrygterne. De fleste forstod, at dette kunde føre til noget, der var langt dybere Alvor over end det, at skulle skilles fra Hjem og Arbejde."¹³⁹ Denne ulmende frygt går igen i mange af historierne, og samtidig afspejler stilopgaverne en patriotisk følelse blandt soldaterne. Selvom stilopgaverne blev skrevet med en forsvarsvenlig indgangsvinkel, er det alligevel ikke usandsynligt, at mange af soldaterne oprigtigt talt besad sådanne patriotiske forsvarsfølelser.

Men hvad forventede soldaterne af tjenesten? Ifølge Clemmesen var der især i starten af sikringsperioden mange indkaldte, der forventede, at de skulle gøre en indsats for deres land, ligesom deres bedsteforældre tidligere havde kæmpet mod Tyskland.¹⁴⁰ For Carl Christians, Oluf Mathias' og Niels Peders vedkommende er det dog meget muligt, at de aldrig har næret noget brændende ønske om at komme i trøjen og forsvare Danmark. For Marius Julius' vedkommende er det sværere at afgøre. Til at starte med fejlede forsvarens vilje for mange andre dog ikke noget, men efterhånden som krigen trak ud, svækkedes den. Ifølge Clemmesen var bl.a. hærens trusselopfattelse årsagen. Fra generalernes side opretholdt man langt ind i krigen troen på, at tyskerne uden varsel ville invadere Sjælland eller bombardere København, og derfor ville man fra hærens side gerne opretholde et højt beredskab.¹⁴¹ For de soldater, der var ved Tunestillingen, var det meningen, at de i tilfælde af et angreb skulle holde stillingen og særligt hindre et gennembrud på dens venstre fløj.¹⁴² I praksis kom soldaternes arbejde dog hovedsageligt til at bestå af motivationsdræbende gravearbejde og vagttjeneste. Det kan derfor have været hårdt at erkende, at tjenesten var knap så heroisk og spændende, som mange unge mænd havde forventet. Th. Thaulow beskriver i *Den Danske Soldat*, hvordan det meningsløse arbejde fik soldaterne til at tænke på andre ting:

---

¹³⁹ ITP, 1915: 5

¹⁴⁰ Clemmesen, 2007: 14

¹⁴¹ Ibid.: 10

¹⁴² Becker-Larsen, 1986: 220

Folk blev krigstrætte, skønt Krigen saa mærkelig gik vores Dør forbi. Ogsaa i Sikringsstyrken slappedes Aanden. Soldaterne gik paa Post Dag og Nat, Aar efter Aar, uden at der skete noget. Som Krigen trak ud, faldt derfor Spændingen. Nu og da hændte der vel et og andet, som fik Posterne til at spidse Ører, men i det hele og store gled de paa Afstand af Situationens Alvor. Private Hensyn trængte sig paa. Mange løb jo ved de gentagne Indkaldelser Fare for at miste en god Stilling, medens de selvstændige Handelsfolks Fraværelse fra Bedriften var bestandig Kilde til Ængstelse.¹⁴³

Citatet er meget sigende, idet det beskriver det paradoksale i, at det udeblevne angreb på Danmark medførte, at sikringsstyrkens soldater blev trætte af at forberede sig til krig. Med andre ord fik general Tuxen ret i sin forudsigelse, som vi beskrev i problemfeltet. For mange af soldaterne var der vigtigere ting at tage sig til på hjemmefronten, som en unavngiven soldat i en i en stilopgave gav udtryk for. Han skrev: "Vi har det i det hele taget godt, men længtes alle sammen efter igen at komme hjem til den Virksomhed, vi saa pludselig maatte forlade."¹⁴⁴ Efter al sandsynlighed har mange indkaldte således haft deres tanker derhjemme, ligesom vi så med Oluf Mathias. De mange indkaldelser har tæret hårdt på den enkelte og familien, idet dem derhjemme pludselig manglede mandens arbejdskraft. En soldat berettede f.eks. om, hvordan to af hans brødre allerede var indkaldt. Da han efterfølgende fik sin indkaldelse, var hans første tanke derfor, at "Det syntes næsten at blive for tungt for mine Forældre, nu stod de snart alene med hele det store Høstarbejde."¹⁴⁵

Det var altså ikke kun Carl Christian, Niels Peder og Oluf Mathias, der længtes efter at komme hjem. Men det var alligevel de færreste soldater, der ligesom disse tre greb til selvtægt og stak af fra tjenesten. De fleste prøvede at søge om dispensation vedr. fritagelse for militærtjeneste, længere orlov, udsættelse af indkaldelse og genindkaldelse. F.eks. skrev en gårdejer d. 7/3 1917 til Munch, at hans karle var blevet indkaldt, og at det ikke havde været muligt for ham at få nogen siden. Han skrev således: "Jeg har fæstet en Karl til Maj, men den travleste Tid er jo i April og og hvis jeg saa selv skal bort i den Tid ogsaa vil det se

---

¹⁴³ Thaulow, 1946: 221

¹⁴⁴ ITP, 1915: 40

¹⁴⁵ Ibid.: 15

rent galt ud for mig.”¹⁴⁶ I forlængelse heraf må vi gå ud fra, at de, der fik afslag på deres ansøgninger, enten måtte prøve at klare sig igennem eller ty til andre metoder, som f.eks. at blive væk fra tjenesten.

Militærnægtelse

Men hvorfor nægtede Carl Christian, Oluf Mathias, Niels Peder og de andre soldater, der udeblev, rømmede eller absenterede, ikke bare at udføre militærtjenesten? Spørgsmålet om fritagelse for militær tjeneste blev først rejst under Første Verdenskrig. Frem til 1907 var der kun to, der havde anmodet om fritagelse af moralske og religiøse grunde. I 1914 havde der været syv anmodninger, i 1915 var der 21, og i 1916 var der 10.¹⁴⁷ Blandt brevene til Munch fandt vi et fra en soldat fra 11. bataljons 3. kompagni, der i 1916 bad ministeren om at få en afgørelse på sin sag. Han skrev, at hans tro forbød ham at bære våben mod hans medmennesker, da det ”stride mod Guds ord”.¹⁴⁸ Men spørgsmålet om militærnægtelse blev også rejst af andre årsager. En del antimilitarister sultestrejkede i forbindelse med fængselsstraffe for værnepligtsnægtelse, og nogle tilfælde var så alvorlige, at de strejkende var tæt på at dø.¹⁴⁹ D. 2/6 1917 blev der således sendt et telegram til Munch fra Århus, hvori der stod: ”Hvem skal bære Ansvaret for at en Sikringsmand i Aarhus nu har sultet i 7 Døgn grundet paa militærnægtelse Manden vil sulte indtil han dør Slip ham ud Laur Hansen „Solidaritet””.¹⁵⁰ Som det fremgår af telegrammet, var det oftest venstrefløjsaktivister, der kæmpede for retten til militærnægtelse.¹⁵¹

Spørgsmålet om militærnægtelse kom for alvor på den politiske dagsorden, efter at Storbritannien i november 1916 havde indført en undtagelsesbestemmelse for den tvungne værnepligt. Her kunne man anmode om at blive fritaget for egentlig krigstjeneste, mod at man udførte anden samfundsnyttig tjeneste. Briternes initiativ banede vejen for, at der i december 1917 blev indført en lignende lov i Danmark. Loven gjorde det muligt at blive overflyttet til civilt arbejde, som f.eks. skovarbejde i stedet for den militære tjeneste. Til

---

¹⁴⁶ MA: 0663, ks. 47

¹⁴⁷ Bjerg, 1991: 74

¹⁴⁸ MA: 0663, ks. 47

¹⁴⁹ Klint, 1978: 56

¹⁵⁰ MA: 0663, ks. 47

¹⁵¹ Christiansen, 2004: 250-251

gængæld var tjenestetiden 20 måneder, hvilket på papiret var længere end den militære tjeneste. På denne måde skulle det sikres, at det ikke var bekvemmelighedshensyn, der gjorde de unge mænd til militærnægtere.¹⁵²

Selvom aftjeningen af værnepligten bestemt har været en prøvelse, som mange gerne ville undgå, var det altså først med loven fra december 1917 muligt at nægte. Indtil da måtte mange af dem, der havde moralske skruper ved den militære tjeneste, gøre sig så umulige, eller være så vanskelige under tjenesten, at de blev efterkasseret.¹⁵³ Ud fra Oluf Mathias' stamblad kan vi se, at han netop er blevet efterkasseret i 1919. Vi tvivler dog på, at det var moralske skruper, der var skyld i hans rømningsforsøg. Ligeledes virker det heller ikke troværdigt, at det var moralske skruper, der lå til grund for Niels Peders og Carl Christians disciplinbrud. For deres vedkommende virker det mere sandsynligt, at det var en generel træthed af soldaterlivet, der fik dem til at stikke af.

Drukkenskab og kvindeligt besøg

Ingen af vores fire soldater blev straffet for druk, men ikke desto mindre er formuleringer som "forargelig Drukkenskab" i vid udstrækning opgivet i 11. bataljons straffebog under forseelsens art. Her forekommer kvindeligt besøg også mere end én gang,¹⁵⁴ hvilket var en forseelse Niels Peder to gange blev straffet for. Sammen med kortspil og rygning i soverummene var sådanne former for tidsfordriv ikke tilladt,¹⁵⁵ men alligevel en del af virkeligheden. De regler, hæren opstillede for soldaternes fritid, begrænsede til en vis grad deres individuelle råderum, hvorfor det bestemt heller ikke var alle, der levede efter dem. I lyset af de straffe soldaterne havde udsigt til, kan vi godt undre os over, at denne type disciplinbrud alligevel i vid udstrækning forekom. Ud fra vores gennemgang af mange sådanne sager står det klart, at de hovedsageligt fandt sted i soldaternes fritid, men at også nogle blev begået i deres båndlagte tid. Derfor behandler vi i nærværende afsnit desuden de indkaldtes øvrige fritidsmuligheder, ligesom vi medtager de mere indirekte årsager til

---

¹⁵² Bjerg, 1991: 74-75

¹⁵³ Ibid.: 74

¹⁵⁴ FA: 0210-100, ks. F2

¹⁵⁵ LFHM, 1915: 31+43

soldaternes utilfredshed som indkvarteringsforholdene, forplejningen og den begrundede frygt for sygdom.

Drukkenskab

I *Lærebog for Hærens menige* kunne de indkaldte læse følgende: "Der maa ikke spilles om Penge paa Kasernen. I Marketenteriet maa der overhovedet slet ikke spilles. Mandskabet maa ikke indføre eller have stærke Drikke paa Kasernen. Der maa ikke ryges Tobak paa Sovestuer og i Stalde." I det hele taget blev der set meget strengt på enhver form for drukkenskab, især når den forekom i tjenesten eller medførte en uheldig adfærd.¹⁵⁶ Trods drukkenskabens økonomiske omkostninger er det som nævnt en almindeligt forekommende forseelse. Bønnen "send flere penge" har da heller ikke været ukendt for de indkaldtes familier. Af brevene til underkorporalen Laurits Hansen fremgår det, at faderen bekymrede sig om, hvorvidt sønnen spillede sine penge op.¹⁵⁷ Sandsynligt er det da også, at mange soldater drak eller spillede lønnen bort.

Så hvor galt stod det egentlig til med soldaternes alkoholforbrug? I sikringsperioden blev spiritussalg til soldater forbudt. Men hvor der er en vilje, er der også en vej, og det varede ikke længe, før det blev en lukrativ forretning for 8-års knægte at agere mellemmand mellem soldaten og købmanden.¹⁵⁸ Men hvorfor dette store behov for at drikke? Én af forklaringerne er sandsynligvis, at alkohol dengang som nu var en mulighed for at flygte fra den sure virkelighed og more sig. Herom fortalte f.eks. V.J. von Holstein Rathlou i sin beretning i *Da vi sikrede Danmark*. Levende skildrede han sin tid i Roskilde, og hvordan alkoholen kunne være sikringssoldatens redning ind i glemsel og bedøvelse:

---

¹⁵⁶ LFHM, 1915: 31+43

¹⁵⁷ Eriksen, 2003: 8

¹⁵⁸ DVSD, 1915: 19 / Sørensen, 1970: 35

Oh, men vi reddede Livet! Priset være Købmand Bruun og hans gyldne Whisky, glasklare Rhinskvin, den uforfalskede 3 Stjærners og diamantklare Kornbrøndum! Var Dagene sure – og det var de – saa var Aftenerne livsaglige. [...] Havde vi ikke drukket saa enormt i vores Kvide, vilde Statistikken over Selvmord have vist en mægtigt opstigende Kurve. Men nu holdt vi Humøret, vi var alle glade.¹⁵⁹

Selvom der således ulovligt kunne søges trøst i flasken, må man spørge sig selv, om ikke de fulde soldater blev modtaget med blandede følelser af den øvrige befolkning? Hertil kommenterede von Holstein Rathlou: "Væltede vi »det lille Hus«? Trak vi blank og skar Fingrene af hinanden? Forførte vi Smeden til Druk? Ingenlunde, ingenlunde! Kun onde Tunger hviskede om det. I Virkeligheden var vi meget sobre."¹⁶⁰ Selvfølgelig er der da heller ingen tvivl om, at alkohol påvirker folk forskelligt, men mon ikke mange i deres fuldskab har fået afløb for indestængte følelser på en måde, der ikke altid har været lige heldig? Højest sandsynligt. Selvom situationen til tider har kaldt på flydende trøst, indeholder flasken som bekendt også potentielle farer. Var man først begyndt at drikke, kunne det være svært at holde op igen. Fordi det kunne lede i armod og fordærv, opfordrede en unavngiven soldat fra *I Trøjen Paany!* da også sine kammerater til aldrig at tage den første slurk.¹⁶¹

I forbindelse med forbudet mod at sælge spiritus til soldaterne er det relevant at overveje årsagerne. Hærens og regeringens strenge indstilling overfor soldaternes alkoholforbrug har formentlig langt hen ad vejen hængt sammen med den saboterende effekt, fuldskab kan have på disciplinens opretholdelse. Afholdenhed og anden kontrolleret livsførelse blev derfor også belønnet. Var således den menige medlem af en forening som Dansk Afholdsforening, Nordisk uafhængig Good Templar Orden, Independent order of Good Templars, Afholdssamfundet eller Det blaa Kors, måtte dens fællesmærke bæres på venstre overærme.¹⁶² Karl Ingemann Larsen var bl.a. afholdsmand og bar således på armen et mærke, der vidnede herom. Han erindrede, hvordan hans foresatte i rekruttiden på Kastellet i København efter en "Renlighedsparade", hvor hans overordnede fik øje på afholdsmærket,

---

¹⁵⁹ DVSD, 1915: 20

¹⁶⁰ Ibid.: 20

¹⁶¹ ITP, 1915: 17-18

¹⁶² LFHM, 1915: 56-57

ikke længere følte behov for at efterse hans renlighed.¹⁶³ Episoden vidner om tidens vægt på hygiejne,¹⁶⁴ som bl.a. kom til udtryk i *Lærebog for Hærens meniges* detaljerede krav til soldaternes personlige hygiejne.¹⁶⁵ Tanken synes i Karls tilfælde at være, at hvis man afholdt sig fra at forgifte sin krop med alkohol, så var man sandsynligvis også ren i det ydre. I vores arbejde med forsvarrets arkiver har vi været igennem mange stamblade. På en del af disse er der en tydelig forbindelse mellem at være afholdsmand og det at være en pålidelig person, to egenskaber der blev fremhævet som særdeles positive.¹⁶⁶

Kvindeligt besøg

I sin tid på Slagelse Rekruttskole blev Niels Peder to gange straffet for at have haft kvindeligt besøg i kvarteret. Som så ofte før i historien medførte soldaternes migration i sikringsperioden da også en hel del romantiske affærer, ægteskaber og ikke mindst paternitetssager.¹⁶⁷ I *Lærebog For Hærens menige* var der ikke per se noget formelt forbud mod samvær med kvinder. Hvad der her fokuseredes på, var det ulovlige i uvedkommendes tilstedeværelse i kasernens kvarterer og stalde.¹⁶⁸ Det var altså det forbud, Niels Peder forbrød sig imod. Nu er tilstedeværelsen af en kvinde selvfølgelig ikke ensbetydende med, at der også forekom seksuel aktivitet, men i Niels Peders tilfælde er det ikke desto mindre en nærliggende mulighed. Han holdt sig ikke fra damer og led grundigt under sin kærlighed til kvinder. Da han senere boede på kaserne i Roskilde, er der dog intet, der tyder på, at han her fortsat havde kvinder ulovligt på besøg. I hvert fald er han ikke straffet for det.

Men hvad kunne kvindeligt besøg ellers føre med sig? Som bekendt kan sex lede til mange ting. Selvom Niels Peder havde et uægte barn med en 18-årig pige, som han intet kunne betale til¹⁶⁹ og til trods for hans kvindelige besøg, kan vi ikke ud fra hans papirer se

---

¹⁶³ Larsen, 2001: 42

¹⁶⁴ Christiansen, 2004: 106

¹⁶⁵ LFHM, 1915: 23-30

¹⁶⁶ FA: 0210-110, ks. G77 / FA: 0210-110, ks. G78

¹⁶⁷ Becker-Larsen, 1986: 217 / Sørensen, 2007a: 118 (selvom paternitetssager ikke direkte nævnes, henvises der indirekte til svangerskabernes konsekvenser, som f.eks. kunne være usikkerhed omkring faderskabet).

¹⁶⁸ LFHM, 1915: 31

¹⁶⁹ Først omkring 1921 blev mænd i den offentlige sektor tildelt forsørgertillæg, hvilket nok ikke har haft den store betydning for Niels Peder (Christiansen, 2004: 326).

noget om en paternitetssag. Da paternitetssager ikke blev behandlet ved den militære ret,¹⁷⁰ er det dog heller ikke noget, der nødvendigvis vil fremgå af hverken sagsakten eller stambladet. Fordi det ligger udenfor specialets fokus, har vi fravalgt yderligere at forfølge en mulig paternitetssag på Niels Peder. Gjorde man en kvinde gravid, var det såkaldte fosterdrab ikke den sikreste og mest velsete løsning,¹⁷¹ hvilket måske var en af årsagerne til, at Niels Peder trods sin dårlige økonomi og flakkende livsførelse alligevel blev far. Heller ikke Karl Ingemann Larsens kammerat fik så vidt vides en sag på halsen af sin lokale kæreste.¹⁷² Her foreligger der selvfølgelig den mulighed, at Karls kammerat, såfremt han overhovedet dyrkede sex med kæresten, har været bevidst om at bruge den prævention, der i løbet af krigen i stigende grad kunne købes i barbersalonerne.¹⁷³ Det samme kan dog ikke siges om Niels Peder, der i kraft af sit barn og alvorlige gonoré¹⁷⁴ ikke altid kan have beskyttet sig. Flere gange var han indlagt på Roskilde Garnisonssygehus pga. gonoréen og gav som bekendt i første omgang sygdommen skylden for sit disciplinbrud d. 13/3 1918. Selvom han havde mulighed for det, tog Niels Peder altså ikke særlig godt vare på sig selv, når han omgikkes kvinder intimt. Denne lidt skødesløse livsførelse synes at være et generelt karaktertræk ved ham. Når vi vælger at medtage en sådan vurdering af ham som person, er det for at give læseren et eksempel på, hvordan flere af sagsakternes detaljer tilsammen udgør vores bedømmelse af soldaterne. Dette er en forståelse af personerne, der er med til at fundere vores overvejelser omkring årsagerne til deres disciplinbrud.

Hvordan påvirkedes soldaternes ry af deres omgang med kvinder? En stor del af deres upopularitet hang faktisk sammen med deres nære kontakt med det andet køn, og således fortalte Carl Jensen med hentydning til soldaterne til *Roskilde Tidende*, at "Pigerne skulle [...] være meget forsigtige med at gå ud alene om aftenen". Han berettede i samme forbindelse

---

¹⁷⁰ Diderichsen, 1909: 4

¹⁷¹ Under Første Verdenskrig var abort endnu tabu, men blev alligevel i stort antal foretaget ulovligt og på tvivlsom facon. Først i årene efter krigen begyndte emnet for alvor at debatteres og lovgivningsmæssigt fik kvinder i 1937 mulighed for svangerskabsafbrydelse, såfremt der var fare for hendes liv og helbred. Fri abort blev indført i 1973 (Christiansen, 2004: 25+86-87+108-109 / 30.01.09: <http://www.netdoktor.dk/sunderaad/fakta/friabort.htm>).

¹⁷² Larsen, 2001: 54

¹⁷³ Christiansen, 2004: 220

¹⁷⁴ Gonoré kan være en særdeles ubehagelig sygdom, idet den kan medføre både en betændt endetarm, "dryppert", infektion i svælget og feber (17.12.08: <http://www.netdoktor.dk/sygdomme/fakta/gonore.htm>).

også om et noget frivolt scenario, der skulle have udspillet sig blandt udkigsvagterne i Køge kirketårn:

I kikhullerne i kirketårnet anbragte soldaterne madrasser, så de kunne ligge og sove. Senere kom der flere madrasser op i tårnet, nemlig de i folkemunde populært kaldet „feltmadrasser“. Til beboernes udelte forargelse var der til tider flere piger end soldater i kirketårnet.¹⁷⁵

Det var sandsynligvis de færreste soldater, der så åbenlyst deltog i orgier, men ikke desto mindre var det altså heller ikke alle, der levede soldaterlivet i cølibat.

Hvad angik alkohol, kortspil og sex satte hæren sammen med de eksisterende samfundsnormer altså nogle grænser for soldaterne, som dog langt fra blev overholdt. Ud fra opfattelsen af at mange soldater søgte at forsøde tilværelsen i trøjen gennem druk, skørlevned, kortspil og anden potentielt selvnedbrydelig adfærd, ser vi i det følgende på, hvorfor behovet syntes at være så stort.

Fritidens faldgruber og tilladt tidsfordriv

Når arbejdet var gjort, pligterne udført, øvelserne færdige, og man ikke var på vagt eller orlov, havde man fri. Var man lidt fiks, kunne man faktisk bytte sig til, købe sig til eller gøre sig fortjent til ekstra fritid. På den anden side kunne utilfredshed med den tildelte fritid også udvikle sig til noget, der tangerede mytteri.¹⁷⁶ Men hvad lavede soldaterne så, når de selv kunne vælge? Ud fra Niels Peders sagsakt kan vi se, at han ofte tog til København, hvor han flakkede omkring. Det gjorde han både i og udenfor sin egen fritid. I betragtning af hvad vi ved om ham, er det mest sandsynligt, at han simpelthen ønskede at slippe væk fra soldaterlivets stringens, og have det sjovere end på kasernen. For Carl Christians vedkommende kan vi se, at han udnyttede sin selvvalgte frihed til at komme væk fra soldaterlivet og besøge familie og bekendte. I bornholmeren Oluf Mathias' tilfælde har vi hans egne ord for, at bekymringer for familien var årsagen til hans rømninger. Dertil

---

¹⁷⁵ Roskilde Tidende, 1965: 2

¹⁷⁶ Larsen, 2001: 42+46+48+51

kommer, at det meget vel kan have været første gang, han var væk fra både dem og øen, ligesom han i Roskilde ikke blev genforenet med gamle kammerater, endsiges gjorde nye bekendtskaber. Selvom Oluf Mathias ikke kan have nået at opleve ret meget fritid i trøjen, førend han igen stak af, er han alligevel et godt eksempel på, hvor fremmed situationen kan have virket på nogen. Her må vi nødvendigvis spørge os selv, hvordan omvæltningen fra civil til menig egentlig oplevedes af soldaterne selv? Det gav en unavngiven soldat i *I Trøjen Paany!* følgende bud på:

Kantonnementet er tidt Soldatens bedste Tid. Man har det mere utvunget end paa Kasernen, og Øverlserne er mere skikkede til at fange ens Interesse end de, man har inde i Byen. Men et Kantonnement paa ubestemt Tid og i store , sammentrængte Kvarterer bliver alligevel trættende i Længden. Man véd ikke rigtig, hvor man skal gøre af sig selv i sin forholdsvis rigelige Fritid.¹⁷⁷

Her giver soldaten bl.a. udtryk for, at fritiden ikke blot var et pusterum, det var også en potentielt problematisk tid. Men hvordan nu det? Det hænger formentlig sammen med, at soldatertiden for de fleste var meget anderledes end noget, de før havde prøvet. Én ting var at gennemgå rekrutuddannelsen, noget andet var at agere soldat i en tid, hvor krig truede. Dertil kommer, at mange sandsynligvis var hjemmefra for første gang, og indkvarteret et ukendt sted hos fremmede mennesker. Her har det været en formildende faktor, at en del ved indkaldelsen genså kendte ansigter fra rekrutskolen.¹⁷⁸ For andre, som f.eks. Oluf Mathias, var det dog ikke tilfældet. For disse mænd har det formentlig været lettere at holde sig i gang, så længe dagen var fyldt med opgaver. Men som bekendt er lediggang roden til meget ondt, hvorfor også ensomhed, hjemve, bekymringer, kedsomhed og frygten for krigen kan have været overvældende i fritiden og om natten. For mange af de ellers hårdtarbejdende soldater har fritid måske også været et forholdsvist ukendt fænomen, idet de i deres civile liv sandsynligvis altid havde ventende pligter. For dem blev situationen ikke bedre af, at dele af dagen pludselig kunne være uden gøremål.

---

¹⁷⁷ ITP, 1915: 7; Kantonnement betyder at være privat indkvarteret indenfor et begrænset område (29.01.09: <http://ordnet.dk/ods/opslag?opslag=kantonnement>).

¹⁷⁸ ITP, 1915: 6

For at fordrive tiden og tankerne, hvad kunne soldaterne udover drukkenskab og kvindeligt besøg/selskab i givet fald tage sig til? Ifølge nogle af de unavngivne soldater fra *I Trøjen Paany!* var der selvfølgelig dem, der sov tiden væk, mens andre blot drev den væk. Så var der dem, der læste bøger, eller gik til et af de populære soldatermøder, der blev arrangeret med forskellige talere, sang og bøn. Var man i nærheden af vandet, kunne man også tage en svømmetur.¹⁷⁹ Karl Ingemann Larsen erindrede, hvordan fritiden på Mosede Fort blev tilbragt med fodbold, og hvordan soldaterne sammen med de overordnede spillede musik og sang.¹⁸⁰ Hvad de indkaldte brugte tiden på, afhang selvfølgelig af både tid, sted, lyster og muligheder. Eksemplerne på tidsfordriv er desuden meget almindelige, og ikke nødvendigvis specielle for soldater. Det er derimod soldaterhjemmene.

Oluf Mathias kom ofte på soldaterhjemmet i Roskilde. I hans tilfælde tjente hjemmet dog mest som mellemlid mellem kasernen og jernbanestationen. Både i Barfredshøjlejren og Grevelejren var der indrettet soldaterhjem, der blev ledet af henholdsvis foreningen Dannevirke og Kirkelig ungdomsforening. Men hvad bidrog soldaterhjemmene med? Deres opgave var at "byde mandskabet det, de har brug for i deres fritid", og de indeholdt en kaffestue med udsalg af små fornødenheder samt en opholdsstue med en mindre bogsamling. Formentlig for at understrege det hjemlige var begge rum, modsat resten af barakkerne, malet i venlige lyse farver. Her afholdtes også gilder, gudstjenester og andre arrangementer.¹⁸¹ Mange soldater kom desuden af forskellige årsager forbi København, hvor en del benyttede lejligheden til at besøge K.F.U.M.s soldaterhjem. Hjemmet tilbød et afbræk i soldaterlivet, og var samlingsstedet for mange af Sjællands sikringsfolk, hvor man bl.a. kunne gense gamle venner.¹⁸² Der er ingen tvivl om, at soldaterhjemmene både havde til formål at tilbyde soldaterne et hjemligt fristed, og samtidig danne rammerne om kontrolleret socialt samvær. Gennem de kristne og patriotiske værdier søgte man altså fra hærens side at kontrollere soldaterne i deres båndlagte tid såvel som i fritiden, og herved højne disciplinen

---

¹⁷⁹ ITP, 1915: 7-8+11+39-40

¹⁸⁰ Larsen, 2001: 53

¹⁸¹ Becker-Larsen, 1986: 208+211

¹⁸² ITP, 1915: 13

og moralen. I forhold til druk og omgang med kvinder skal soldaterhjemmene altså ses som tilbud om sundere fritidsbeskæftigelser.

For at udvide forståelsen for hvorfor nogle soldater under indkaldelsen havde behov for at skeje ud, inddrager vi i det følgende deres materielle forhold i form af indkvarteringsforhold og forplejning som indirekte årsager til utilfredshed og disciplinbrud.

Indkvarteringsforhold

For vores fire soldater var indkvarteringsforholdene ikke de samme. Niels Peder og Oluf Mathias boede begge på kaserne, mens Carl Christian var privat indkvarteret. Om Marius Julius' indkvartering står der ikke i hans sagsakt noget. På begge sider af Tunestillingen lå soldaterne i spredt kantonnement i en afstand på op til 15 km i linjen Køge-Glostrup, og ville kun ved forhøjet beredskab blive samlet i alarmkvarterer.¹⁸³ De fleste sikringsoldater boede i provinsbyerne og på landet.¹⁸⁴

Når man som Niels Peder og Oluf Mathias boede på kaserne, betød det, at man kom til at leve tæt sammen med andre soldater og sov i køjeseng på flermandsstuer. Medmindre man havde nattegn, skulle man som menig befinde sig i sit kvarter fra retræten (aftensignalet) til reveillen (morgensignalet). Endvidere blev der i *Lærebog for Hærens menige* indskærpet soldaterne et vist medansvar for kasernens bevarelse. Varsomhed med ild og gas var et krav, ligesom beskadigelse af bygninger og inventar var forbudt. Dertil kom en række regler for opbevaringen af personlige ejendele.¹⁸⁵ Alt i alt var livet på kasernen styret af faste rammer. Noget der i Niels Peders tilfælde betød, at han hverken i sin fritid eller resten af tiden kunne leve det liv, han ville, hvorfor flugt for ham blev løsningen. Det er sandsynligt, at også Oluf Mathias har følt kaserneordenen for klaustrofobisk. Mere "utvunget" var det ifølge soldaten ovenfor at ligge i kantonnement.

---

¹⁸³ Becker-Larsen, 1986: 202

¹⁸⁴ Thaulow, 1946: 219

¹⁸⁵ LFHM, 1915: 30-31

Carl Christian, der var privat indkvarteret, lå i kantonnement. Det blev de soldater, der ikke var plads til på de eksisterende kaserner. Oplevelserne heraf har været afhængig af de involverede kvarterværter, og af hvordan soldaten kom ud af det med dem. Her er det relevant at se på soldaternes egne oplevelser, for hvordan var det for dem at bo hos fremmede? Desværre har vi ikke kilder til Carl Christians oplevelse, men det er et aspekt, der præger andre soldaters erindringer. Heraf gav en del i *I Trøjen Paany!* og *Da vi sikrede Danmark* udtryk for, at de i hvert fald i starten var særdeles tilfredse med indkvarteringsformen og nød rigtig gode forhold.¹⁸⁶ Selvom bemærkningen "Som aldrig før var Hær og Folk blevet ét"¹⁸⁷ nok skal tages med et gran salt, er det ikke desto mindre plausibelt, at mange kvarterværter i krigens første tid har taget rigtig godt imod soldaterne. Ved at huse dem har mange formodentlig følt, at de ydede et bidrag til landets forsvar. Det gode forhold er desuden blevet fremmet af, at en del soldater gav et nap med på gården.¹⁸⁸ D. 22/5 1915 blev det faktisk indført, at mandskab, der var indkvarteret hos landmænd, to dage om ugen kunne deltage i markarbejdet. Dette blev senere udvidet til at omfatte tørvefabrikation og roeoptykning.¹⁸⁹ Som det fremgår af et brev til Munch fra formanden for brændselsnævnet i Greve-Kildebrønne Kommune, var mange soldater særdeles villige til at give et nap med. Således skrev han, at "der melder sig Soldater fra Grevelejren hos mig næsten daglig om at faa Lov til at grave Tørv i deres Fritid".¹⁹⁰ Årsagen kan også have været, at soldaterne ønskede at tjene lidt ekstra penge. Et andet tegn på det gode forhold er de fester, begge parter arrangerede for hinanden, samt at der som bekendt blev etableret både venskaber og romantiske forbindelser. For en rigtig stor del af soldaterne var billedet dog ikke helt så rosenrødt. Udover at mange af forskellige årsager ofte måtte skifte kvarter,¹⁹¹ var det ikke ualmindeligt, at man på landet blev henvist til hølloftet eller lignende. Her måtte man ifølge en unavngiven soldat i *I Trøjen Paany!* indrette sig så godt man kunne¹⁹² og tage

---

¹⁸⁶ ITP, 1915: 11+31-32 / DVSD, 1915: 37-41

¹⁸⁷ Thaulow, 1946: 219

¹⁸⁸ Ibid.: 219

¹⁸⁹ Klint, 1978: 37

¹⁹⁰ MA: 0663, ks. 47

¹⁹¹ ITP, 1915: 27-28

¹⁹² Ibid.: 33-35

det i stiv arm, hvis en rotte tog plads på ens mave, mens man sov, som Arvid Ringheim f.eks. fortalte i *Da vi sikrede Danmark*.¹⁹³

I kvarterværternes tilfælde er der ingen tvivl om, at de ligesom soldaterne var økonomisk pressede. Efterhånden som krigen trak ud, blev det sværere for alle at få pengene til at slå til, ligesom udbuddet af fødevarer svandt betydeligt ind.¹⁹⁴ Ved Tunestillingen tilhørte kvarterværterne hovedsageligt landbefolkningen i bred forstand. Godt nok havde samtidens bybefolkning, der selv led under stor social nød og arbejdsløshed, en tendens til at se landbruget som tidens store økonomiske vinder pga. den opretholdte handel med udlandet.¹⁹⁵ Men det er usandsynligt, at alle områdetets værter høstede disse frugter i lige rige mål. Mange af dem lod da også deres utilfredshed blive kendt langt op i regeringens rækker. I sine erindringer fra 1917 skrev Munch f.eks., at "fra Kvarterværterne, der havde Soldater i Indkvartering lød bitter Klage."¹⁹⁶ I hans private arkiv har vi fundet en del sådanne klagebreve, bl.a. fra Maria Christensen fra Østergård i Tune. Hun skrev i 1917 til Munch, fordi hun mente, at byrderne ved indkvartering var uretfærdigt fordelt. Desuden var hun utilfreds med de ekstra munde at mætte, og mente gennem skatten at have ydet sit til Tunestillingens baraklejre.¹⁹⁷ Da stillingens kvarterværter ikke fandt deres krav opfyldt, kom det til strejker, hvor soldaternes fortsatte forsørgelse blev nægtet. D. 26/3 1917 gjaldt det 27 værter i Karlstrup og d. 3/4 beboerne i Reerslev sogn. Kritikken gik hovedsageligt på, at soldaterne ikke af hæren fik udleveret det fornødne til deres ophold og forplejning.¹⁹⁸ Men skyldtes strejkerne modvilje mod soldaterne? Ikke nødvendigvis. Ifølge interviewet med Carl Jensen i *Roskilde Tidende* skal mange lokale ganske vidst have næret had til soldaterne.¹⁹⁹ Men selvom han godt kan have oplevet det sådan, indikerer følgende udtalelse fra en lokal kvartervært, at det var mere nuanceret end som så: "Det er ikke soldaterne, vi vil til livs, derimod systemet; vi ønsker enten at være fri for indkvartering eller en sådan betaling, at vi ikke har tab derved."²⁰⁰ Ved den private indkvartering har soldaterne altså haft anledning til

---

¹⁹³ DVSD, 1915: 80-81

¹⁹⁴ Christiansen, 2004: 203+207+209-210

¹⁹⁵ Ibid.: 208

¹⁹⁶ Munch, 1961: 212

¹⁹⁷ MA: 0663, ks. 47

¹⁹⁸ Becker-Larsen, 1986: 214

¹⁹⁹ *Roskilde Tidende*, 1965: 2

²⁰⁰ Becker-Larsen, 1986: 214

at føle sig både velkomne og som en stor belastning. Selvom det var friere end på kasernen, må denne form for indkvartering altså også betegnes som en mulig årsag til utilfredshed og disciplinbrud.

Men hvordan var det med de nu så omtalte baraklejre? Ingen af vores soldater oplevede os bekendt at bo i en af dem, men Marius Julius var til krigsforhør i Barfredshøjlejren. Allerede fra maj 1916 begyndte man fra hærens side at arbejde på deres tilblivelse, og d. 1/4 1917 blev Grevelejren og Barfredshøjlejren endelig taget i brug, selvom de knapt var færdige. Desværre var forholdene elendige, hvilket også fremgår af et brev fra en infanterist i Barfredshøjlejren. For Munch beskrev han nemlig d. 2/7 1918 det at ligge i lejren som "dette helvede".²⁰¹ Lejrene bestod da også hovedsageligt af træ og tagpap, og var noget decideret sjusk, der hurtigt faldt fra hinanden. Om vinteren var det ikke til at holde varmen, selvom kakkelovne var installeret, og vedligeholdelse var der ikke råd til. Hver af de to lejre rummede mandskabsbarakker beregnet til hver ét kompagni, hvori var 44 sengepladser med køjer i tre etager og fire pudseborde. Til opretholdelse af den personlige hygiejne var der i starten kun vandhaner og fodbrusere. Endvidere var der køkken- og spisebarakker, samlingsbarakker, vagt- og arrestbygning, kontor- og depotbygning, et kvindehus til kogekonerne og køkkenpigerne, hestestald, brændselsrum, jordkælder, latrinbygninger, tørreplads, vandværk, sprøjtehus og som tidligere nævnt et soldaterhjem.²⁰² Om end mangelfulde, indeholdt hver lejr altså de mest fornødne faciliteter. De triste og trange forhold i barakkerne taget i betragtning er det ikke overraskende, at nogle i deres utilfredshed har hungret efter adspredelse.

Udover de nævnte indkvarteringsmuligheder var der også andre løsninger. Således sov Karl Ingemann Larsen i hængekøje på Mosede Fort,²⁰³ mens Egil Snorrason i *Da vi sikrede Danmark* fortalte om at ligge i teltlejr i Dyrehaven.²⁰⁴ Ingen af oplevelserne beskrives dog ubetinget positivt.

---

²⁰¹ MA: 0663, ks. 47

²⁰² Becker-Larsen, 1986: 204+207-212

²⁰³ Larsen, 2001: 42

²⁰⁴ DVSD, 1915: 35

Soldaternes indkvarteringsforhold varierede altså meget, og kunne selvfølgelig ikke hamle op med deres eget hjem. For mange var forholdene under indkaldelsen så anderledes og ringe, at det ikke kan undre, at det har været svært at opretholde gejsten.

Forplejning

Et andet forhold, der bestemt kan have haft en demotiverende effekt, er forplejningen. Hvordan forholdt det sig med den? Under normale omstændigheder kom soldaterne på fuldkost, men f.eks. Niels Peder oplevede også for en periode at komme på selvforplejning, selvom han ruttede med sine ernæringskort. Ernæringskort blev indført ved fødemiddelrationeringen i 1917, og for disse kunne Niels Peder og andre få udleveret visse mængder af fødevarer.²⁰⁵

På kasernen, hvor Niels Peder og Oluf Mathias lå, og i lejrene, blev kosten leveret færdiglavet til afdelingens husholdning, i hvis ledelse de menige deltog.²⁰⁶ Men hvad blev der serveret? Niels Peder, Carl Christian og Marius Julius hørte i løbet af deres indkaldelse til 1. kompagni. I kompagniets dagbog kan man nogle dage læse om middagsmaden. Efter en dags "Gravning" blev soldaterne d. 15/11 1916 f.eks. bispist med "Kærnemælksvælling" og "Klipfisk", d. 24/11 "Chokoladesuppe" og "Frikadeller" samt d. 1/12 "Byggrynssuppe" og "Boller i Karry". Det gennemgående træk er, at middagsmaden bestod af både noget flydende og fast.²⁰⁷ Da kun Carl Christian var ved kompagniet allerede i 1916, er det muligt, at han var en af de soldater, der satte tænderne i disse retter. Desuden ved vi, at han d. 8/3 1916 var kok i kvarteret, hvorfor der er god mulighed for, at han kan have været med til at tilberede noget af det ovennævnte. Hvad soldaterne mente om menuen er selvfølgelig svært at vide, idet det helt kommer an på smag og behag. Uanset hvad de syntes om maden, var den i hvert fald ikke den samme, som dén moderen eller konen lavede derhjemme, og ikke alle, der var i køkkentjans, kan have været kulinariske ekvilibriste. Da Niels Peder og Oluf Mathias begge boede på Roskilde kaserne, er det endvidere muligt, at de har oplevet at

---

²⁰⁵ 17.12.08: <http://ordnet.dk/ods/opslag?opslag=ern%C3%A6ringskort>

²⁰⁶ LFHM, 1915: 58

²⁰⁷ FA: 0210-100, ks. P1-12

skulle hen på byens svineslagteri for selv at tilberede de udleverede råvarer i de lokaler, hvor svineaffaldet blev destrueret. Noget Carl Jensen til *Roskilde Tidende* fortalte var en særdeles uhygiejnisk og uappetitlig oplevelse.²⁰⁸

Når man som Carl Christian var privat indkvarteret, blev maden som regel leveret rå, og skulle tilberedes af soldaten eller hans kvartervært, som i alle tilfælde skulle stå for middagsmaden. Havde denne over seks mænd boende, skulle han minimum stille tilberedningsplads til rådighed. Normalt betalte afdelingen kvarterværten, men ellers skulle evt. gæld ordnes internt mellem soldaten og værten.²⁰⁹ Det er sigende, at det ifølge en kommandobefaling fra Tunestillingens Artillerikommando hed sig, at forplejningstjenesten i fredstid skulle "ordnes på den måde, at mandskabet i størst mulig udstrækning af frivillighedens vej søges forplejet med fuldkost, med eller uden brød, hos kvarterværterne". Selvom afdelingen udleverede meget af soldaternes kost, var det alligevel reglen mere end undtagelsen, at værten af egen lomme måtte spæde til. I begyndelsen ydedes der en godtgørelse på 80 øre plus brød pr. mand, men i sommeren 1916 blev beløbet sat op til 1 kr., idet godtgørelserne til kvarterværterne heller ikke var tidssvarende i forhold til den generelle prisudvikling. Når en soldat skiftede kvarter, skulle han i øvrigt indhente skriftlig erklæring om, at han ingenting skyldte værten.²¹⁰

De forhøjede priser og vareknapheden taget i betragtning, har det alt i alt været svært at sikre soldaterne den nærende forplejning deres arbejde krævede, ligesom kvaliteten løbende forringedes mærkbart. På Mosede Fort erindrede Karl Ingemann Larsen, at der blev anlagt en køkkenhave. Der var også hårdt brug for en forbedring af kosten, idet "Kaalrabier og tørret Hvidkaal" sammen med tynde skiver rugbrød og fordærvet kød bestemt ikke bidrog til den fortsatte opretholdelse af freden blandt soldaterne.²¹¹

---

²⁰⁸ *Roskilde Tidende*, 1965: 1

²⁰⁹ LFHM, 1915: 59

²¹⁰ Becker-Larsen, 1986: 202

²¹¹ Larsen, 2001: 54+56-57

Alt i alt må forplejningen bestemt betegnes som en potentielt demotiverende faktor, der kan have været medvirkende til utilfredshed og disciplinbrud som f.eks. tyveri af madvarer.

Sygdom

Drukkenskab, ubeskyttet sex, trange indkvarteringsforhold, dårlig personlig hygiejne og ringe forplejning er alle forhold, der har haft betydning for soldaternes helbredsmæssige tilstand. Niels Peder led som bekendt af gonoré, mens Karl Ingemann Larsen erindrede, at der på Mosede Fort omkring 1917 var et udbrud af meningitis.²¹² I eftersommeren 1918 plagedes landet desuden af en slem influenzaepidemi, den spanske syge, der hurtigt fik "karakter af en lungepest med stor dødelighed." Hospitalerne var overfyldte, og "mange mistede livet i de aller sidste uger inden våbenstilstandens indtræden."²¹³ Den frygt, soldaterne i deres dagligdag kan have båret rundt på, behøvede altså ikke nødvendigvis kun at dreje sig om familien eller et muligt krigsudbrud. Sygdom har også udgjort en reel fare, der her i landet med eftertidens bagklogskab må betegnes som mere nærliggende end krudt og kugler.

Respektstridighed, ulydighed og trussel

Ifølge Carl Christians straffeliste blev han dømt skyldig for bl.a. at have "udvist trodsigt og ulydigt Forhold den 28/4 1915 overfor foresatte" og "Ulydigt og respektstridigt Forhold". Niels Peder, der ud fra sagsakterne at dømme ikke var lige så oprørsk som Carl Christian, blev dog også dømt for "at være optraadt respektstridigt over en foresat" og "at være optraadt ulydigt og truende overfor en foresat." Af Niels Peders sagsakt fremgår det dog, at han i det sidste tilfælde var uskyldig, da han ikke havde truet en sergent, men blot havde sagt det for at få sagen hurtigt overstået. Straffebogen viser, at Carl Christian og Niels Peder langt fra var de eneste soldater fra 11. bataljon, der ikke altid viste deres overmænd respekt og ikke altid optrådte ærbødigt over for dem. En del af bataljonens soldater er blevet straffet for f.eks. "gentagne Gange uopfordret at have svaret en foresat igen", "Respektstridighed

---

²¹² Larsen, 2001: 52

²¹³ Klint, 1978: 53

overfor en Foresat", at have "svaret en Overmand upassende", "Ulydighed", "Trusel om Vold mod foresat" og "respektstridig Optræden" osv. Denne type forseelser optræder i straffebogen i hele perioden, den dækker, dvs. til november 1917.²¹⁴

I *Lærebog for Hærens menige* har Carl Christian, Niels Peder og alle andre soldater haft mulighed for at læse:

For at hævde Mandstugt indenfor Hæren har Loven fastsat Straffe for de Forseelser, der begaas herimod. I den Henseende gør Soldaten vel i at mærke sig: at uærbødig Tiltale og uærbødig og nedsættende Omtale af foresatte og Overmænd er strafbar; at Ulydighed og Nægtelse af Lydighed, og Vold og Trudslar mod foresatte og Overmænd straffes særlig strengt.²¹⁵

Vi må altså gå ud fra, at de menige udmærket har været klar over, at de ville blive straffet hårdt, hvis de blev dømt skyldige i ulydighed og respektstridighed. Man kan derfor undre sig over, hvad der har fået de menige soldater til at bryde reglementet. I dette afsnit belyser vi, hvilke forhold der kan have ligget til grund for Carl Christians og Niels Peders respektstridighed og ulydighed, hvorfor det er relevant at se på deres forhold til de overordnede.

Forholdet til de overordnede

Både Clemmesen og Klint skriver, at de meniges manglende respekt for de overordnede skyldtes, at der i starten af sikringsperioden ikke var mandskab nok til at uddanne de store styrker. Mange officerer og andre faste befalingsmænd havde ikke rutine i at motivere og disciplinere andre end rekrutter under første uddannelse, men blev nu sat til at gøre tjeneste i stillinger, hvor deres forudsætninger var mangelfulde. Derfor endte det ofte i sammenstød mellem urutinerede og umodne befalingsmænd på den ene side, og modvillige menige på den anden side.²¹⁶ Når vi ser de mange forseelser oplistet i straffebogen, må vi derfor huske, at en sag altid har to sider, og at skylden ikke altid kan tilskrives soldaternes uduelighed, som tilfældet var med f.eks. Niels Peder. I et brev til Munch fandt vi en konstabel, der

---

²¹⁴ FA: 0210-100, ks. F2

²¹⁵ LFHM, 1915: 41

²¹⁶ Klint, 1978: 34 / Clemmesen, 2007: 9

forklarede sin side af sagen. Ligesom nogle af vores soldater har den pågældende konstabel mange forseelser på papiret, idet han har gjort sig skyldig i desertation og absentation ikke mindre end fire gange på under et år. Dette forklarede han med, at han havde et noget anstrengt forhold til en foresat. Således blev han "nemlig forfulgt paa alle mulige Maader af Hr. Løjtnant Bach, der paa Grund af min desertation havde faaet stærk Uvilje imod mig og derfor gjorde sit Bedste for at irritere mig og gøre mig ked af Militærtjenesten."²¹⁷ Vi kan selvfølgelig ikke vide, om konstabelen udlagde sagen korrekt, men noget tyder på, at sammenstødene mellem befalingsmænd og menige ikke altid skyldtes manglende respekt fra de meniges side. Ifølge Clemmesen blev problemet dog mindre i løbet af sikringsperioden, efterhånden som befalingsmændene fik mere rutine som følge af den lange tjeneste.²¹⁸ Vi ser da også eksempler på, at forholdet til de overordnede af nogle blev omtalt i positive vendinger. Karl Ingemann Larsen havde selv et godt forhold til nogle af sine overordnede, og husker bl.a. en flink sergent Hansen, der var "et meget godt Menneske, som vi holdt meget af." Endvidere skrev han, at pga. det gode forhold kunne sergenten "faa os til alt. Han tiltalte os paa en pæn Maade."²¹⁹ Den overordnedes behandling af mandskabet havde altså stor indflydelse på, i hvor høj grad han blev adlydt og disciplinen overholdt.

Men betød befalingsmændenes øgede erfaring, at disciplinbruddene aftog? Nej, i straffebogen kan vi se, at sammenstødene var et problem i hele sikringsperioden. Ikke alle årsagerne til respektstridighed, ulydighed og trusler kan altså tilskrives manglende rutine.

Sammen med brevene til Munch har avisernes skriverier sandsynligvis også spillet ind, idet store dele af dagspressen angreb befalingsmændenes virke.²²⁰ Især *Socialdemokraten* påtog sig rollen som de indkaldtes talerør, og dækkede gerne deres belastende levevilkår. Avisen bragte bl.a. artikler, der var skrevet af de menige, hvori de kritiserede befalingsmænd og officerer for at være hårde og intolerante overfor de indkaldte. Her kunne de ældre årgange bl.a. få afløb for, at de måtte finde sig i en 25-årig sergents skældsord, til trods for at de selv var i alderen 33-37. At folk har kunnet læse den slags klager har næppe været med til

---

²¹⁷ MA: 0663, ks. 47

²¹⁸ Clemmesen, 2007: 15

²¹⁹ Larsen, 2001: 42

²²⁰ Klint, 1978: 35

at styrke befalingsmændenes autoritet overfor mandskabet. Sådanne artikler blev dog især bragt i starten af sikringsperioden, hvor problemet med de urutinerede befalingsmænd som sagt var størst. I 1917 var der i *Socialdemokraten* sjældent artikler, hvori de menige beklagede sig over forholdene.²²¹ Artiklerne kan dog have været med til at påvirke opfattelsen af befalingsmændene i en generelt negativ retning, og kan indirekte have været med til at påvirke opfattelsen af de overordnede som inkompetente. I forhold til vores soldater, hvad kan denne opfattelse så have betydet? Såfremt der herskede en udbredt stemning af, at de overordnede var inkompetente, var den menige soldat måske i højere grad tilbøjelig til at omgås reglerne og ikke "adlyde enhver Befaling, som hans foresatte giver ham."²²² Dette kan meget vel have været tilfældet med både Carl Christian og Niels Peder. Ingen af dem havde formentlig den store respekt eller frygt for deres overordnede, hvilket de gav udtryk for med henholdsvis respektstridig opførsel og ulydighed.

De mange sager om respektstridighed, ulydighed, vold eller trusler om vold kan også have fået betydning for, at man fra de overordnedes side selv har bøjet reglerne lidt. Becker-Larsen har beskrevet en episode fra 1918, der handlede om vold mod overordnede. Sagen drejede sig om, at 14 mand på en belægningsstue kastede støvler, pudsekasser, vandfade med vand, gymnastiksko og børster efter deres sergent, mens de råbte "Giv ham blå øjne", "Slå ham ihjel", "Møgsergent", "Dumme svin", "Dumme idiot" og "Jeg skal give ham røgtobak." Sagen, der må betragtes som temmelig alvorlig, blev dog henlagt, "da der formentlig ikke vil opnås noget resultat ved forhør." Dette tolker Becker-Larsen som et tegn på træthed hos de foresatte.²²³ Jo flere sager der var om respektstridighed og ulydighed, des mere er der altså blevet slækket på kravene for, hvornår sagerne skulle behandles. Der er ingen tvivl om, at de mange sager har været en belastning for systemet. Situationen har således været selvforstærkende, og det er i denne kontekst Carl Christians og Niels Peders disciplinbrud skal forstås. Selvom ulydighed, vold og trusler om vold ville blive straffet hårdt ifølge reglementet, kan denne sag ses som tegn på, at normen for hvad man kunne tillade sig overfor sine overordnede, ændrede sig i løbet af sikringsperioden.

---

²²¹ Sørensen, 2007a: 113-114

²²² LFHM, 1915: 12

²²³ Becker-Larsen, 1986: 254

Tjenestens karakter

Af Carl Christians sag fremgår det, at arbejdet med skyttegravene var en kedsommelig affære, og i Carl Christians tilfælde var det måske netop grunden til, at han sagde sin overordnet imod. Men hvilket arbejde blev soldaterne ved Tunestillingen ellers sat til?

I forbindelse med opførelsen af Tunestillingen og bygningen af anlæggene blev der stillet tre ingeniørkompagnier og tre infanteribataljoner til rådighed.²²⁴ Det var ingeniørkompagnierne, der stod for at lede og fordele arbejdet og tage sig af alle særlige arbejder – f.eks. pigtråds-, beklædnings- og tømmerarbejde. Jordarbejdet, hvilket primært vil sige gravearbejdet, tog infanteristerne sig af. Et feltingeniørkompagni kunne således dagligt beskæftige 2.000 infanterister.²²⁵ Da det d. 16/12 1918 blev indmeldt, at der i Tunestillingen fandtes 40.000 m løbende skyttegrav, og at der i alt var blevet udgravet ca. 200.000 m³ jord i stillingens forskellige konstruktioner (skyttegrave, rum, batterier etc.),²²⁶ var det altså infanterister som de fire soldater, der havde udført det meste af gravearbejdet. Kigger vi i dagbogen for 11. bataljons 1. kompagni, kan vi da også se, at kompagniets soldater mange dage har været beskæftiget med "Gravning i Tunestillingen". Dagene er dog også gået med øvelser i form af f.eks. "Bajonetfægtning", "Skyttetjeneste", "Feltgymnastik" eller "Haandgranatkastning". Derudover har den også stået på "Felttjeneste", "Udgangsparade", "Skarpskydning", "Parade og Appel" og øvelser i form af "Marchøvelse", "Bataillonsøvelse", "Rgmtsøvelse" og i ny og næ også "Divisionsøvelse". Det fremgår også af 1. kompagnis dagbog, at enkelte dage har været afsat til "Arbejde for Kvarterværter".²²⁷

Hvordan kan sådanne opgaver have påvirket soldaterne? Clemmesen pointerer, at for sikringsstyrkens soldater har tjenestens karakter været en væsentlig belastningsfaktor. De lange marchture og de udstrakte feltøvelser har nok været hårde, men det har også umiddelbart været aktiviteter, der blev anset for meningsfulde i forhold til soldaternes forberedelse. Vagttjeneste uden et klart formål og omfattende gravearbejder var dog to typer virksomhed, som soldaterne næppe har fundet mening i.²²⁸

---

²²⁴ Becker-Larsen, 1986: 29

²²⁵ Ibid.: 32

²²⁶ Ibid.: 35

²²⁷ FA: 0210-100, ks. P1-12

²²⁸ Clemmesen, 2007: 15

Da Tunestillingen skulle bygges helt fra bunden,²²⁹ var det især på denne egn, at mange soldater skulle bruge tiden på gravearbejde. Dette blev udført på akkord, hvilket vil sige, at "Hver dag kom der en ingeniør og målte et stykke ud, og vi måtte så gå hjem, når dette stykke var gravet."²³⁰ Gravearbejdet blev bestemt ikke omtalt i positive vendinger. Man forstår måske Carl Christians beklagelser lidt bedre, når man læser, at arbejdet i Tunestillingen ofte var forbundet med masser af mudder. Ifølge Becker-Larsen skrev en soldat følgende om arbejdet: "Blæst og regn. Gravning. Heldigvis er akkorderne gode, så vi er hjemme i kvartererne ved 12-tiden; men 5 timer i regn og blæst kan også være tilstrækkeligt, særlig nu hvor løbegraven sejler, og man vader i pløre til anklerner."²³¹

For nogle soldater var gravning af skyttegrave hidtil ukendt arbejde, som de kun kort havde stiftet bekendtskab med i rekruttiden, hvor det var en øvelse og ikke som nu alvor.²³² Men én ting var at udføre den slags tjeneste som rekrut, noget andet var at gøre det, når man var indkaldt i omkring 20-25 måneder. Ifølge Klint kunne disciplinens forværring sagtens skyldes, at hæren simpelthen ikke havde blik for, at man ikke kunne opretholde den samme militære disciplin under længere tids feltmæssige forhold, som man var vant til på de kortvarige rekrutskoler.²³³

Vagttjeneste har for mange soldater ved Tunestillingen også været en kedelig del af tjenestetiden, idet stillingens anlæg skulle bevogtes.²³⁴ Derudover skulle broer, viadukter, jernbanestationer, vandværker og andre vigtige anlæg, som kunne være mål for fjendtlige agenter, bevogtes overalt i opmarchrummet omkring Tunestillingen.²³⁵ I Karl Ingemann Larsens erindringer får man en fornemmelse af, hvor kedeligt det var at holde vagt og vente på fjenden, der aldrig kom. Han beskriver, hvorledes vagttjenesten bestod i at stå ene mand fra kl. 24.00-02.00 eller fra kl. 02.00-04.00 (hundevagten) ved Mosede Fort. På vagterne skete der som regel ikke meget, men "Det kunde ogsaa ske, at der kom Kontrol. Det var saa en

---

²²⁹ Becker-Larsen, 1986: 29

²³⁰ *Roskilde Tidende*, 1965: 1

²³¹ Becker-Larsen, 1986: 190

²³² ITP, 1915: 37

²³³ Klint, 1978: 35

²³⁴ Becker-Larsen, 1986: 238

²³⁵ *Ibid.*: 243

Officer fra Mosedefortet og bag efter Officeren en menig Mand, altid 2 Mand. Det var for at se, om vi var paa Vagt, der hvor vi skulde staa, og for at se om vi sov.”²³⁶

Som vi kan se i dagbogen, har også de lange marchture været hverdagskost. Grunden var ikke mindst, at marchdistancen fra kvarter og til arbejdssted ofte varierede fra 11-20 km.²³⁷ Det bekræftede også soldaten Carl Jensen overfor *Roskilde Tidende*: ”Mindst en gang om ugen blev de indkaldte styrker sendt ud på lange marchture på omkring 50 km for at blive hærdet til den krig, som mange ventede.”²³⁸

Carl Christian og Niels Peders ulydighed og respektstridighed kan måske umiddelbart ses som udtryk for deres utilfredshed med henholdsvis gravearbejdet og marchturene, men stikker nok i virkeligheden langt dybere. Da ingen af vores fire mænd var forbilledlige soldater, er det nødvendigt at overveje, om Carl Christians og Niels Peders respektstridighed og ulydighed skyldes, at de slet og ret var dårlige soldater. De fremstår umiddelbart som meget forskellige, og derfor er der også god grund til at antage, at der er forskellige årsager til, at de var ulydige. Niels Peder blev af kompagnichefen, kaptajn Brun, vurderet til at være ”ubrugelig alle Steder”, og Brun anmodede om at få ham indstillet for en kassationskommission, ”da han vistnok ikke er sig sine Handlinger bevidst.”²³⁹ Ud fra kaptajnens vurdering kan Niels Peder altså ikke betegnes som en decideret oprørs soldat. Hans ulydighed skal nok snarere ses som et udtryk for, at han havde givet op. De fysiske smerter som følge af gonoréen kan selvfølgelig have haft en betydning for, at han lod sig sakke bagud på de lange marchture. Men tager vi hans egne udtalelser og andre forseelser i betragtning, er det sandsynligt, at han alligevel på et eller andet tidspunkt ville modsætte sig en given ordre.

Carl Christian fremstår som en mere trodsig type, der muligvis i kraft af et iltet temperament har haft svært ved at indordne sig autoriteterne. Han har sandsynligvis været sig sine handlinger bevidst, idet han valgte at stikke af samme dag, som han skulle møde på bataljonskontoret for at afsone sin straf. Man kan fundere over, om det for Carl Christians

---

²³⁶ Larsen, 2001: 46

²³⁷ Becker-Larsen, 1986: 33

²³⁸ *Roskilde Tidende*, 1965: 2

²³⁹ FA: 0110-085, ks. A-17

vedkommende netop har været tjenestens karakter, der fik ham til at sige "en snottet Korporal" imod. Sådan var det sandsynligvis i den pågældende situation, hvor han følte sig uretfærdigt behandlet. Men når vi medtænker Carl Christians lignende forseelser fra rekruttiden, må vi ligesom med Niels Peder sige, at det formentlig ville være sket før eller siden.

At dømme ud fra sagsakterne, erindringerne og vores baggrundslitteratur, er der ingen tvivl om, at tjenestens kedelige karakter har været en belastning for mange af sikringsstyrkens soldater. Det har altså højst sandsynligt også været gældende for vores fire soldater. Carl Christians og Niels Peders respektstridighed og ulydighed skyldes dog ikke kun de snævrende rammer, men i lige så høj grad deres personligheder. I andres tilfælde kan det dog meget vel have været tjenestens monotone og umiddelbart meningsløse karakter, der netop fik bægeret til at flyde over.

Tyveri og mytteri

Kun én af vores fire soldater blev tiltalt for tyveri - nemlig Marius Julius. Af hans sag fremgår det, at den er blevet behandlet ved krigsretten, hvilket muligvis skyldes sagens alvorlige karakter. Fordi sagen undervejs tog en drejning, blev Marius Julius dog højst sandsynligt dømt efter den borgerlige straffelov. Ifølge *Lærebog for Hærens menige* blev soldaterne nemlig straffet efter den borgerlige straffelov og undertiden med forhøjet straf for: "Tyveri af Krigsmagts Ejendele og for Tyveri paa Kaserne, i Kvarter eller fra Kammerater."²⁴⁰ Til trods for dette omhandlede en del af disciplinærsagerne netop tyveri af forskellige ting. I mange tilfælde handlede det om dagligdags brugsgenstande, men det var heller ikke unormalt, at der blev stjålet fra hærens materiel. Desuden drejede en del sager sig om forlæggelse af våben og anden uortodoks behandling af dem.²⁴¹ Som det fremgår af Marius Julius' sag, så hæren med stor alvor på tyveri af genstande, der med eller uden forarbejdning ville kunne bruges i forbindelse med væbnet modstand - sandsynligvis fordi man frygtede mytteri. Dette skal ses på baggrund af de oprørske tendenser, der herskede

---

²⁴⁰ LFHM, 1915: 41

²⁴¹ FA: 0210-100, ks. F2

blandt de krigsførende tropper i slutningen af krigen.²⁴² I nærværende afsnit behandler vi nogle af de mulige årsager til de forskellige tyverier.

Tyveri af dagligdags ting

Ved hjælp af "thick description" står det klart, at selvom sagen om Marius Julius i første omgang drejede sig om hans ulovlige omgang med patroner, var der ikke meget, der tydede på, at han planlagde et kup. Derfor tog sagen også hurtigt en anden drejning. Under sit ophold på sygehuset havde han tilegnet sig en række sager, der ikke retsmæssigt tilhørte ham. Det drejede sig som bekendt om dagligdags fornødenheder, som han højst sandsynligt selv drog nytte af. I andre tilfælde omhandlede tyverierne større og langt mere værdifulde genstande som f.eks. cykler, der kunne sælges videre med kontant fortjeneste. Det var ikke kun fra hinanden soldaterne stjal, også kvarterværterne og det øvrige samfunds borgere blev ofre.²⁴³ Nu var det selvfølgelig ikke alle tyvagtige soldater, der også i deres civile liv var kriminelle eller led af kleptomani. Samlet tegner der sig et billede af, at de ekstraordinære forhold under indkaldelsen godt kan have fremprovokeret nogle af rapserierne. Men hvordan nu det?

Som vi tidligere har været inde på, var soldaternes løn efter datidens målestok ikke særlig høj. Sammenholdt med det faktum, at soldaterne ved indkaldelsen fik pålagt nye anskaffelser, har det sandsynligvis kunnet anspore til tyveri. Soldaterne skulle selv skaffe det meste af den daglige beklædning, og således var hverken undertøj, strømper eller fodtøj en del af den udleverede uniform. Tøjvask kom oveni, og havde man ikke mulighed for selv at vaske, var de dyre dampvaskerier sidste udvej.²⁴⁴ Resultatet var, at mange ikke havde råd til f.eks. at anskaffe ordentlige støvler, hvorfor det kan have været fristende at stjæle et par, hvis chancen bød sig. Oveni soldaternes mangelfulde beklædning, kom de ofte trælse indkvarteringsforhold og den ringe forplejning. Hvad enten man sov i en trang kaserne, baraklejr eller hos en kvartervært, så var chancerne for en god nats søvn ofte ikke optimale.

---

²⁴² Her tænkes specifikt på tropperne, der sluttede sig til de strejkende arbejdere i Rusland, mytterierne i den franske og italienske hær, samt matrosopstanden i Kiel (Sørensen, 2007b: 248-249+255+264+298).

²⁴³ FA: 0110-009, ks. 18

²⁴⁴ Becker-Larsen, 1986: 210

Brændsel var dyrt og isoleringen i f.eks. lejrene ringe. Når således soldaten en råkold morgen skulle op og indtage et ofte mangelfuldt morgenmåltid, var der ikke meget at stå imod med på den almindeligvis flere kilometer lange gåtur til arbejdet ved stillingen. Under sådanne omstændigheder har små ting gjort en stor forskel. Hvad enten soldaten tiltuskede sig et stykke tøj, et par bedre støvler som dem Marius Julius tog, eller en lækkerbiskens som den halve lagkage han også snuppede, har det været med til at gøre livet en smule sødere for ham selv, men selvfølgelig tristere for den rette ejermand.

Tyveri af hærens materiel

Marius Julius var den eneste af vores soldater, der gjorde sig skyldig i ureglementeret omgang med patroner. Selvom hans adfærd efter alt at dømme skyldtes dumhed og en hang til høje brag, justerede han ikke desto mindre de til ham udleverede patroner, ligesom han samlede projektiler op fra skydebanen. Idet sagen var oppe at vende ved regimentschefen, oberst J.P.V.F. Jacobi, er det tydeligt, at en sådan adfærd blev taget alvorligt. Som det fremgår af det følgende, kan der være forskellige årsager hertil.

Først og fremmest havde hæren et alvorligt ammunitionsunderskud,²⁴⁵ hvorfor der blev holdt nøje øje med, hvor meget og hvad der blev udleveret. Normalt udleveredes ti skarpe patroner pr. mand til dem, der skulle på patrulje eller post. Ved hver afløsning skulle patronerne igen afleveres til den overordnede.²⁴⁶ For soldaterne var udleveringen af "skarp ammunition den første påmindelse om, at det kunne blive alvor", det fortalte Carl Jensen til *Roskilde Tidende*.²⁴⁷ Trods alvoren var der dog adskillige uheldige episoder med soldater, der ligesom Marius Julius ikke kunne finde ud af at omgås skarp ammunition med respekt. I *Roskilde Tidende* kunne der således d. 9/2 1917 læses om en soldat, der pga. uoverensstemmelser med en kammerat på Lejre station rent faktisk skød med skarpt efter ham.²⁴⁸ Selvom ingen kom til skade, kan det givetvis have været hændelser som denne, der

---

²⁴⁵ Beretning, 1922: 14

²⁴⁶ Becker-Larsen, 1986: 247

²⁴⁷ *Roskilde Tidende*, 1965: 4

²⁴⁸ *Roskilde Tidende*, 1917: 2

var medvirkende til, at man fra hærens side strammede reglerne for soldaternes omgang med både ammunition og våben.

Hertil kom, at antallet af tyverier af ammunition i løbet af sikringsperioden steg, hvilket vakte stor bekymring i hæren. F.eks. forsvandt rekylgeværammunition fra Klintehulen ved Tunestillingen i januar 1918, og tyveriet blev aldrig opklaret.²⁴⁹ Ved Nordre Roskilde batteri mislykkedes efterfølgende i juni 1918 et forsøg på at bryde ind i kommandostationen og et opholdsrum, hvor der stod 36 kasser rekylgeværammunition.²⁵⁰ Tyverier af ammunition o.l. fandt dog ikke kun sted ved Tunestillingen, også andre steder i sikringsstyrken forsvandt hærens materiel. F.eks. blev fra lejren ved Jægerspris d. 12/9 1918 stjålet en forholdsvis ny underofficerssabel til fæstningsartilleriet.²⁵¹ På baggrund af sådanne tyverier blev der i slutningen af sikringsperioden gjort forskellige tiltag til at sikre både ammunition og sprængstof.²⁵² Fra juni 1918 skærpedes opsynet med patroner, og taskeammunition blev således udleveret til vagtstyrkerne i forseglede kasser. Infanteriet fik 140 patroner pr. mand, mens artilleriet fik 100 pr. mand. Kasserne skulle opbevares forseglede, og måtte kun åbnes ved alarmering.²⁵³ Desuden ansøgte kystartilleriregimentet i en fortrolig skrivelse d. 25/2 1919 Overkommandoen om lov til hos Teknisk Korps at forhandle om øget tilsyn med ammunitionsmagasinerne på Amager. Resultatet blev dog kun en øget bevogtning af et enkelt krudttårn,²⁵⁴ hvilket snarere skyldtes manglende økonomiske midler end ligegyldighed.

Det var dog ikke kun ammunition, der blev stjålet, også forskellige genstande af varierende materiale forsvandt. Medmindre usandsynligt mange soldater behøvede byggematerialer, har hensigten hermed efter alt at dømme været selv at producere våben eller at sælge genstandene. D. 4/10 1918, altså blot lidt over en måned før våbenstilstanden, skrev således 1. ingeniørdirektions 1. bygningsdistrikt på Citadellet i København til 1. ingeniørdirektion, at der fandt tiltagende tyverier af især metalgenstande og træsager sted "Rundt omkring paa

---

²⁴⁹ Becker-Larsen, 1986: 247

²⁵⁰ Ibid.: 247

²⁵¹ FA: 0230-003, ks. 1

²⁵² Klint, 1978: 53

²⁵³ Becker-Larsen, 1986: 247

²⁵⁴ FA: 0201-030, ks. A-15

de under Distriktet i bygningsteknisk Henseende hørende Etablissementer". Fra Garnisonssygehuset var således forsvundet en del blyrør fra WCerne, fra Sølvgades kaserne bly- og zinkbelægninger fra tage og kviste, fra skydebanerne ved Sjelør kabler, fra husarkasernen tømmer, og fra samtlige steder også genstande af messing og gult metal som f.eks. brændere, haner og brusere. Fordi materialerne bly, messing og zink var ganske kostbare, henstilledes der desuden i skrivelsen til, at man gennem Overkommandoen skærpede tilsynet. Meget kom der dog ikke ud af det, idet svaret blev, at det måtte anses for umuligt helt at forhindre sådanne tyverier. Det der måtte gøres var at underrette politiet, og ellers få befalingsmændene til at øge tilsynet med de pågældende rum.²⁵⁵ Selvom der ikke umiddelbart synes at være gjort det store for at sikre hærens ejendom, var det efter alt at dømme ikke fordi, hæren tog let på situationen. Igen handler det snarere om, hvor få midler man havde at rutte med, ligesom man sandsynligvis har prioriteret tilsynet med ammunitionen højere.

Endelig skal det berøres, at der også fandt andre former for hærværk sted imod militærets bygninger og bohaver.²⁵⁶ F.eks. blev et kabel ved Tunestillingen i 1918 formentlig hugget over.²⁵⁷ I forhold til tyveri af ammunition og våben, må sådanne typer forseelser betegnes som mindre alvorlige. Alligevel var det selvfølgelig ikke en ønskværdig adfærd. Selvom ingen af vores soldater ifølge deres sagsakter begik decideret hærværk, kan deres forseelser ligesom destruktion af hærens ejendom ses som udtryk for utilfredshed og oprør i mindre grad.

Vi ser altså, at det især var i sikringsperiodens sidste del, at tyverier af hærens materiel blev et udbredt problem. På dette tidspunkt havde mange været indkaldt flere gange og soldaternes tålmodighed var ved at være opbrugt. For hæren har det været lidt af et dilemma at skulle forholde sig til. På den ene side var man selvfølgelig nødt til at udlevere ammunition til soldaterne og øve dem i våbenbrug, så de i tilfælde af krig kunne yde det bedst mulige forsvar. På den anden side var der jo netop ikke krig i landet, og utilfredse bevæbnede soldater udgjorde samtidig en reel fare for væbnet oprør og revolution. Selvom

---

²⁵⁵ FA: 0201-030, ks. A-15

²⁵⁶ LFHM, 1915: 30

²⁵⁷ Becker-Larsen, 1986: 184-185+249

Danmark ikke var direkte involveret i krigen, forekom der pga. soldaternes helt igennem uholdbare levesituation desuden reaktioner, der tenderede mytteri.²⁵⁸ Et af de mere alvorlige tilfælde var i Frederikshavn i slutningen af 1915, hvor 68 menige soldater blev idømt mørk arrest på indskrænket kost pga. mytteri.²⁵⁹ Det hele er ikke blevet mindre nervepirrende af, at nogle soldater ligesom f.eks. Marius Julius ikke kunne finde ud af, hvordan man burde omgås ammunition og våben. I det følgende behandler vi, hvad der mere specifikt kan have ligget til grund for hærens og regeringens mistanke om ulmende revolutionære tendenser, og hvordan man forholdt sig til disse.

Oprørske grupperinger

Som vi tidligere har været inde på, var der mange eksempler på ulydighed overfor de foresatte. Carl Christian, Niels Peder og måske til dels Oluf Mathias gjorde sig alle skyldige i enten direkte at have modsat sig, modsagt, overhørt eller undveget en ordre givet af deres foresatte. I andre tilfælde medførte soldaternes utilfredshed, at de rottede sig sammen og i fællesskab fik afløb for deres frustrationer. Det resulterede i nogle tilfælde i direkte overfald på de foresatte. Eksempelvis idømtes seks konstabler i marts 1918 straffe, der spændte fra strengt fængsel på vand og brød i 5x5 dage til forbedringshusarbejde i et år, fordi de havde planlagt og udøvet vold mod deres foresatte.²⁶⁰ Selv den ellers så velopdragne Karl Ingemann Larsen fra Mosede Fort berettede om grove foresatte fra sin rekruttid i København. Især var der én korporal, der hver aften blev skygget af et par soldater, fordi de ønskede at hævne sig på ham med en omgang klø.²⁶¹

Carl Christian er den af vores fire soldater, der i kraft af sine sammenstød med de overordnede er mest oplagt at nævne i forbindelse med oprør. Ud fra hans sagsakt er der dog intet, der tyder på det. Det er indlysende, at der ikke har været langt fra at opfordre til ulydighed eller ytre misnøje blandt en forsamling soldater,²⁶² som i Carl Christians tilfælde, til egentligt mytteri. I *Lærebog for Hærens menige* defineredes mytteri som, "naar flere Soldater

---

²⁵⁸ Becker-Larsen, 1986: 190

²⁵⁹ Klint, 1978: 40

²⁶⁰ Becker-Larsen, 1986: 254

²⁶¹ Larsen, 2001: 41

²⁶² LFHM, 1915: 42

bliver enige om at vise Ulydighed overfor en foresat, derunder at udeblive fra befalet Tjeneste eller Øvelse eller lader være med at gøre, hvad de skal".²⁶³ Selvom Carl Christian ikke umiddelbart har haft en idealistisk begrundelse for sit disciplinbrud, er det interessant, at han nærmest indirekte opfordrede sine kammerater til at følge hans eksempel ved højlydt at modsætte sig sin foresatte i andres påhør. Et mytteri har dog højst sandsynligt slet ikke været hans hensigt. Under alle omstændigheder må mytteri til alle tider betegnes som et ganske alvorligt brud på disciplinen og medførte da også "mindst 4X5 Dages simpelt Fængsel paa Vand og Brød".²⁶⁴ At Carl Christian fik 3x5 dage for sin forseelse, siger noget om, hvor alvorligt man tog sådanne forseelser. Men hvor udbredt var problemet med, at soldater sluttede sig sammen?

Hverken Carl Christian eller nogen af de andre tre var så vidt vides med til at ytre deres utilfredshed sammen med andre. Men i Munchs private arkiv har vi fundet en del eksempler på større grupper af utilfredse soldater, der efter at have afholdt møder samlet henvendte sig til forsvarsministeren. Dette til trods for at de i *Lærebog for Hærens menige* kunne læse, at soldater:

[...] ikke uden deres foresattes Tilladelse indbyrdes [må] danne Foreninger i tjenstlige eller politiske Øjemed eller holde Sammenkomster for at raadslaa om tjenstlige eller politiske Sager. Det kan forbydes Soldater at deltage i politiske Optog, Møder og Foreninger af civile Medborgere.²⁶⁵

Alligevel ansøgte en gruppe værnepligtige fra Kjellerup-egnen d. 26/3 1916 Munch om, at der snart måtte blive ydet større retfærdighed ved indkaldelserne. De mente, at værnepligten burde fordeles på langt flere.²⁶⁶ Efter endnu et møde skrev de igen d. 1/7 1917. I modstrid med deres tidligere klage var de nu utilfredse med de sidste tre års hyppige indkaldelser af mange mænd, idet det medførte "Tab af Indtægter, Arbejdsløshed, Forretnings- og Erhvervsødelæggelse Usikkerhed i enhver retning foruden den moralske legemlige og Åndelige Tortur". Desuden mente de, at det var uretfærdigt, at jyderne indkaldtes til

---

²⁶³ LFHM, 1915: 42

²⁶⁴ Ibid.: 42

²⁶⁵ Ibid.: 22

²⁶⁶ MA: 0663, ks. 47

Sjælland oftere end sjællænderne. Sikringsstyrken skulle indskrænkes eller hjemsendes.²⁶⁷ Når soldaterne umiddelbart fremsatte modstridende klagepunkter, hang det selvfølgelig sammen med, at de følte byrden uretfærdigt fordelt på for få skuldre og derfor ønskede flere til at løfte, så det ikke gik så hårdt ud over den enkelte.

Det er tydeligt, at denne type utilfredshed og vrede var voksende. Således modtog Munch f.eks. d. 6/4 1916 en "Resolution" udformet ved et møde i København. Resolutionen var skrevet på vegne af "300 hjemsendte værnepligtige Pionerer", der bl.a. høfligt udtrykte deres "Beklagelse" over, at de indkaldtes hyppigere end andre våbenarter.²⁶⁸ Når soldaterne valgte at anvende ordet "Resolution", er det formentlig for at give udtryk for den bestemthed, hvormed de som samlet gruppe stod ved deres ord. Ordet "Resolution" kan give associationer til de dannelser af soldaterråd, der fandt sted i de krigsførende lande.²⁶⁹ Det er derfor sandsynligt, at pionererne ville give indtryk af, at de var en stor gruppe, der såfremt de blev modarbejdet evt. ville kunne udgøre en trussel.

De større forsamlinger af utilfredse soldater har efter alt at dømme foruroliget hærens overordnede og foranlediget ikrafttrædelsen af passende forholdsregler. Allerede så tidligt som d. 20/6 1916 modtog chefen for Tunestillingens Artillerikommando, oberst H.P. Parkov, en skrivelse fra 2. division i Benzondal om, at det var nødvendigt at have en kantonnementskommandant i Taastrup stationsby til at holde styr på tropperne, fordi "der om Aftenen – navnlig Lørdag og Søndag Aften – finder en stor Sammenstrømning af Soldater Sted".²⁷⁰ Ud fra sammenhængen er det dog ikke muligt med sikkerhed at vurdere, hvorvidt bevågenheden overfor netop disse soldater måtte skærpes pga. frygten for mytteri, eller om det var feststemte soldaters opførsel, man bekymrede sig om. Men i det hele taget var gruppedannelser en stadig kilde til bekymring, og d. 4/6 1917 udsendte Københavns kommandant forbud mod, at soldater deltog i møder og demonstrationer mod sikringsstyrken og militærvæsenet i det hele taget.²⁷¹

---

²⁶⁷ MA: 0663, ks. 47

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ Sørensen, 2007b: 249+298

²⁷⁰ FA: 0230-003, ks. 1

²⁷¹ Klint, 1978: 46

Umiddelbart virker det dog ikke som om, soldaterne lod sig holde tilbage af forbuddet. Måske tværtimod fordi følelsen af forurettelse voksede. I hvert fald indeholder Munchs private arkiv en række vrede skrivelser fra grupper, der i 1917 og 1918 henvendte sig vedr. reduktionernes og hjemsendelsernes konkrete udførelse.²⁷² At utilfredsheden voksede, vidner endvidere det trusselsbrev, Munch i 1918 modtog fra en anonym soldat. Soldaten spurgte til, hvornår man kunne vente hjemsendelse og skrev, at pga. de lange indkaldelser og uvidenheden om, hvornår man blev hjemsendt, kunne det let komme til "Revolution hvad der kunde ske at have ubehagelige følger for den høje Forsvarsminister". I det hele taget er tonen i brevet uvenlig og sarkastisk, ligesom Munch flere steder spydigt tiltales "den høje Forsvarsminister".²⁷³ Den truende soldat valgte altså i sin pine én form for appel, mens en gruppe "Forurettede" soldater fra Århus d. 7/12 1918 valgte en mere sympatiserende strategi. Også de trivedes dårligt med uvidenheden og spurgte til deres hjemsendelse, men i stedet for at true beskrev de deres elendige levevilkår, hvordan de blev umenneskeligt behandlet, skulle vandre i regn om natten uden regnkappe, fik uretfærdige straffe og ingen orlov.²⁷⁴

Udover soldaternes gruppedannelser, hvilke forhold var man ellers på vagt overfor? Også andre tiltag til mulige antimilitære grupperinger vakte opmærksomhed, hvorfor der blev holdt øje med propagerende individer, der agiterede imod militærvæsenet. Således sendte Krigsministeriet d. 21/8 1917 en skrivelse til Overkommandoen, hvori det omtaltes, at der i sikringsstyrken uddeltes opråb mm. "hvori værnepligtige paa forskellig Maade ophidses til Overtrædelse af Love m.m." Endvidere noteredes det, at der var rejst tiltale mod underskriveren af opråbet "Arbejdere og Soldater i Sikringsstyrken",²⁷⁵ hvilket kan ses som en indikation på, hvor langt man ville gå for at forfølge sådanne mennesker. Allerede i 1880erne var de antimilitært indstillede syndikalister og socialister et upopulært element i hæren.²⁷⁶ Da folk i løbet af 1918 i stigende antal sluttede sig til syndikalisterne, er det tydeligt, at frygten for grupperinger ikke har været helt uden grund. Både indenfor hæren og

---

²⁷² MA: 0663, ks. 47

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ FA: 0201-030, ks. A-15

²⁷⁶ Hvidt, 2004: 298

i regeringen har man været opmærksom på den voksende utilfredsfred blandt befolkningen generelt, såvel som blandt de indkaldte.²⁷⁷ Således skrev Munch endvidere i sine erindringer om, hvordan regeringen i løbet af 1917 og 1918 bestemt ikke overså den agitation, der blev drevet af syndikalisterne og andre socialistisk farvede "Særbevægelser".²⁷⁸ Netop syndikalisterne var grund til øget bekymring, og d. 17/11 1918 sendte Overkommandoen en fortrolig rundskrivelse til hærens afdelinger, hvori der stod:

Da der i Følge Meddelelse fra Politiet er Formodning om, at Syndikalistførerne Gissemann, Thøgersen og Fritzner (af hvilke Fotografier vedlægges) forklædt i militære Uniformer gaar rundt og agiterer ved Afdelingerne m.fl. , paalægges det Afdelingerne snarest muligt at henlede Underafdelingernes Opmærksomhed herpaa og paalægge Befalingsmændene at føre nøje Kontrol med Besøgende, og hvis der opstaar Mistanke om, at det er en af de ovennævnte Personer, da straks at arrestere vedkommende og anmode Politiet om at afhente ham.²⁷⁹

Vi ved ikke, om Fritzner, Thøgersen og Gissemann tog fra København, hvor de udøvede deres største agitation, og kom helt til Tunestillingen, hvor de kan have mødt en eller flere af vores fire soldater. Dog kom i hvert fald Niels Peder og Oluf Mathias på et eller andet tidspunkt i løbet af deres indkaldelse igennem hovedstaden og kan her have modtaget ideer fra de agiterende. Da de endvidere alle på et eller andet tidspunkt givetvis har læst aviser, og fra andre kan have hørt om den spirende modstand mod militæret, er det sandsynligt, at de har været opmærksomme på de antimilitære ideer, selvom vi ikke kan vide om eller i hvor høj grad, de har taget dem til sig.

Frygten for oprørets spredning

Set i lyset af de ovenfor beskrevne tendenser, der herskede i slutningen af sikringsperioden, er det ikke forbavsende, at der d. 11/11 1918 (den dag våbenstilstanden indtrådte), blev givet ordre til, at vagten ved ammunitionsrummene i Barfredshøjlejren og Grevelejren skulle forstærkes. Da sikringsstyrken endnu blev opretholdt, blev det besluttet, at der skulle til at

---

²⁷⁷ Becker-Larsen, 1986: 247

²⁷⁸ Munch, 1961: 253+302

²⁷⁹ FA: 0230-003, ks. 1

føres hemmelig kontrol med breve og pakker, ligesom alle afdelinger blev pålagt at indsende lister over det mandskab, der kunne tænkes at være under indflydelse af syndikalistiske ideer. Desuden skulle der føres kontrol med, at der ikke i lejrenes soldaterhjem blev ført syndikalistisk agitation eller uddelt propagandaskrifter. Alle befalingsmænd blev desuden kaldt til lejrene og soldaterne fik forbud mod at forlade dem, ligesom besøgende blev kontrolleret.²⁸⁰ I Munchs erindringer kan vi se, at det i krigens sidste dage lå regeringen på sinde, at ammunition o.l. blev sikret, hvorfor man f.eks. "tog Bundstykkerne ud af Geværerne, saaledes at de blev uanvendelige."²⁸¹ Men var der grund til så alvorlige forholdsregler? Set i lyset af at russerne sandsynligvis anvendte mange penge på agitation i Danmark,²⁸² og at soldaterne generelt var meget utilfredse, synes disse tiltag ikke at være overdrevne. De mange tyverier, grupperne af forsamlede soldater, den politiske agitation imod regeringen og den generelle situation i Europa taget i betragtning, har der tydeligvis været god grund til at frygte oprør blandt soldaterne. Hvad der i forlængelse heraf bliver endnu mere interessant er, hvorfor det ikke kom til en revolution? Dette behandler vi i kapitel 4, men først vil vi ridse op, hvad vi kan udlede af de ovenstående afsnit.

Soldaternes ønsker

Alt i alt var soldaterlivet uden tvivl en prøvelse for mange. I *Lærebog for Hærens menige* kunne soldaten læse følgende om hærens opfattelse af hans uddannelse: "Jo mere han i Fredstid er hærdet til at taale Anstrengelser og Savn, jo bedre han har lært at bruge sine Vaaben, og jo villigere han føjer sig for Mandstugtens Krav, des bedre kan han gøre sin Pligt over for Fædrelandet, naar det angribes."²⁸³ Alligevel får vores undersøgelse os til at sætte spørgsmålstegn ved, hvorvidt strategien var lige virksom på alle. I hvert fald er der ikke noget, der tyder på, at vores fire soldater blev hærdet af prøvelserne. Snarere tværtimod.

---

²⁸⁰ Becker-Larsen, 1986: 247

²⁸¹ Munch, 1961: 355

²⁸² Ibid.: 353

²⁸³ LFHM, 1915: 33

I forlængelse af ovenstående analyse er det relevant at overveje troværdigheden af vores fire soldaterportrætter. Idet strukturen i analysen udspringer af vores "thick description", er det klart, at vi ville have fået en anden struktur, hvis vi havde udvalgt fire andre soldater, der havde begået andre typer forseelser. Det er derfor konstrueret, når vi i selve opbygningen kæder de overordnede typer disciplinbrud sammen med specifikke forhold. Som det fremgår af vores fire soldaters historier, skyldtes disciplinbruddene ofte et sammenspil mellem flere forskellige faktorer, hvorfor der også har været nogle overlap i analysen.

Efter alt at dømme var der dog nogle forhold, soldaterne var mere utilfredse med end andre. Først og fremmest skyldtes soldaternes utilfredshed de mange og lange indkaldelser og de problemer, indkaldelserne medførte i forhold til de civile forpligtelser. Det primære ønske fra soldaternes side var altså kortere tid i tjenesten og bedre orlovsbestemmelser. Det var da også den uretfærdige fordeling af indkaldelser, der kunne få soldaterne til at gå sammen og i fællesskab protestere til Munch – også selvom deres krav ændrede sig undervejs. Ønsket om bedre indkvarteringsforhold, bedre arbejdsforhold, mere i løn og bedre forplejning fremstod hovedsageligt som sekundære ønsker, der gik ud på at forbedre tiden i trøjen.

I næste kapitel vil vi føre undersøgelsen et tak længere op i systemet og forbinde det mikrohistoriske niveau med det makrohistoriske, idet vi vil diskutere, hvorvidt soldaternes utilfredshed fik indflydelse på det forsvarspolitiske område.

Kapitel 4: Hvorfor ikke revolution?

I forlængelse af vores undersøgelse af årsagerne til soldaternes stigende antal disciplinbrud undrer vi os over, at det ikke blandt de indkaldte udviklede sig til større uroligheder. Denne undren udspringer af vores viden om begivenhederne i de krigsførende lande, hvor der ligeledes herskede uro og utilfredshed blandt soldaterne. I 1917 ulmede uroen i Europa. De russiske troppers mytteri og tilslutning til Petrograds strejkende arbejdere var med til at starte februarrevolutionen. I august fandt der i Torino, Italien, kampe sted mellem demonstranter, politi og hærenheder. Modsat i Rusland kom det dog ikke til revolution, da tropperne forblev loyale overfor regeringen og magthaverne. Mytterier lammede i maj-juni den franske hær. Soldaterne ville have magten i tale frem for at omstyrte den og krævede fred, bedre orlovsbestemmelser og forplejning. I Kiel begik matroserne mytteri, rejste røde faner og dannede soldater- og arbejderråd. I 1918 kom revolutionen bl.a. til det tyske Sønderborg, hvor Bruno Topff muligvis udråbte Als som selvstændig republik.²⁸⁴ Tager man disse omstændigheder i betragtning, er det tydeligt, at de danske politikere nødvendigvis har frygtet, hvad også de danske soldaters utilfredshed kunne udvikle sig til. Her vil vi derfor diskutere nogle af de mulige årsager til, at det ikke kom til større uroligheder. Skyldtes det bestemte forhold blandt soldaterne? Eller var det pga. politiske beslutninger, der imødekom soldaternes behov? Vi overvejer i hvor høj grad, soldaternes mange disciplinbrud havde indflydelse på de politiske beslutninger, og hvordan de politiske beslutninger igen vedrørte de forhold, soldaterne var utilfredse med. Således ser vi på sammenhængen mellem samfundets små og store hjul og forbinder således det mikrohistoriske niveau med det makrohistoriske. Da vores perspektiv hele tiden ligger hos soldaterne, går vi dog kun i mindre grad ind i analyser og diskussioner om de politiske beslutninger.

---

²⁸⁴ Sørensen, 2007b: 248-251+255+298

Danske forhold

Ud fra analysen kan vi konstatere, at de danske soldater ligesom tropperne i de krigsførende lande havde nogle krav, de ønskede gennemført. Selvom situationen i Danmark selvfølgelig var mindre alvorlig end i de krigsførende lande, er det interessant, at de danske soldater ikke fulgte eksemplerne fra udlandet og samlet gav udtryk for deres utilfredshed. Hvad kan dette skyldes?

Manglende organisering?

De revolutionære kredse i Danmark gjorde et ihærdigt forsøg på, at der blev etableret et samarbejde med de utilfredse soldater, idet syndikalisterne og de revolutionære socialister mente, at der var basis for revolution i Danmark, hvor arbejder- og soldaterråd kunne tage magten, som man havde set i Kiel.²⁸⁵ Men der blev ikke nedsat deciderede soldaterråd blandt de danske tropper. Som vi tidligere var inde på, samlede nogle soldater sig til møder og nedskrev "resolutioner" og andre fælles krav, som de sendte til Munch. Kimen til en organisering af soldaterne fandtes altså, men samtidig så vi også, at soldaternes fælles krav ændrede sig undervejs. De kunne ikke blive enige om, hvorvidt byrden skulle fordeles på flere skuldre, eller om det var bedre, at flere blev hjemsendt, selvom dette ville betyde en hårdere tid for de tilbageværende. Hver enkelt soldat var således først og fremmest mest interesseret i at forbedre egne vilkår, hvilket kan være en årsag til, at soldaterne ikke kunne finde et fælles standpunkt, organisere sig og gøre samlet oprør. Det kan være en forklaring på, at det ikke lykkedes de revolutionære kredse for alvor at få soldaterne med på barrikaderne. Størstedelen af soldaterne var simpelthen ikke interesserede i en regulær samfundsændring via revolution, idet deres agenda var en anden.

Individuelt oprør?

I forlængelse af at soldaterne i højere grad udtrykte deres utilfredshed individuelt end i samlet flok, er det interessant at overveje, hvilken rolle de mange disciplinbrud kan have

---

²⁸⁵ Christiansen, 2004: 257

haft. Udover at soldaterne var underlagt et fysisk pres, var de uden tvivl også underlagt et voldsomt psykisk pres. Mødet med rigtige våben, oplæringen i deres brug og de øvrige forberedelser til krig har mindet soldaterne om situationens alvor og potentielle fatale følger. Men samtidig har det været svært at se meningen med galskaben, når nu Danmark netop ikke var i krig. Sikringsperiodens fortsættelse har desuden resulteret i et stigende antal frustrerede soldater. Hertil kommer, at alle de indkaldte befandt sig i en fastlåst undtagelsessituation, hvad enten de politisk eller idealistisk set var kritisk indstillede overfor militæret, deres uvilje stammede fra utilfredshed med forholdene, eller de var forsvarsvenlige og faktisk følte, de gjorde en forskel. Idet soldaterne skulle indrette sig under de faste regler, har mange måske følt, at deres personlige råderum blev indskrænket. Deres maskuline selvforståelse kan desuden have fået et knæk. Den enkelte soldat har derfor ikke følt sig som herre over sit eget liv - måske lige med undtagelse af, når han *tog* sig friheder. På denne måde kan disciplinbruddene betragtes som mange små individuelle oprør mod de fastlagte rammer, og de har uden tvivl også været en økonomisk såvel som moralsk belastning for det militære system. Alligevel kan man måske sige, at disciplinbruddene indirekte har været medvirkende til, at situationen i Danmark ikke kammede helt over og endte i revolution, idet de har fungeret som en slags sikkerhedsventiler, hvorigennem den enkelte soldat fik afløb for sin utilfredshed.

For at situationen ikke skulle koge over, skulle der altså være en balancegang i de bestemmelser, soldaterne var underlagt. På den ene side skulle de være strenge nok til at sikre opretholdelse af moral og disciplin i sikringsstyrken. På den anden side måtte de ikke være så strenge, at de begrænsede soldaternes råderum i sådan en grad, at soldaterne kunne presses ud i fælles oprør. Når soldaternes utilfredshed ikke udviklede sig til et fælles oprør, kan det da forklares med de politiske beslutninger, der blev vedtaget i løbet af sikringsperioden?

Politiske beslutningsprocesser

Som det fremgik af vores analyse, var soldaterne gode til at gøre både politikere og resten af befolkningen opmærksomme på deres utilfredshed, der jo først og fremmest drejede sig om de mange og lange indkaldelser. Derfor vil vi i det følgende koncentrere os om reduktionerne af sikringsstyrken, fordi spørgsmålet herom som bekendt medførte et dilemma for soldaterne: Hvem og hvor mange skulle bære byrden? For at besvare bedst muligt udvider vi også den tidsmæssige horisont og behandler de politiske beslutninger, der blev vedtaget før grundlæggelsen af Tunestillingen, da disse får betydning for den senere udvikling. En stor del af den politiske debat i sikringsperioden drejede sig om, hvorvidt det var forsvarligt at reducere sikringsstyrken, hvis man samtidig skulle opretholde en styrke, der var stor nok til at udføre de pålagte opgaver. De politiske beslutningsprocesser, der vedrørte sikringsstyrken, skal derfor forstås på baggrund af de ofte modsatrettede interesser, der herskede blandt regeringen, oppositionen, kongen, militæret og befolkningen, herunder de indkaldte mænd. For at kunne diskutere i hvor høj grad soldaternes utilfredshed havde indflydelse på de politiske beslutninger, kræver det, at vi forholder os til det politiske landskab, som det så ud omkring de store reduktioner i 1915 og 1917.

Reduktionen 1915

Da sikringsstyrken var blevet indkaldt, talte den d. 7/8 1914 ca. 58.000 mand. Styrketallet svingede ved de forskellige reguleringer, men frem til august 1915 var der omkring 60.000 mand i trøjen.²⁸⁶ Som tidligere nævnt strømmede der især i starten af sikringsperioden mange klager ind til Munch. Men hvad kom der ud af det? Af *Beretning afgiven af Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flaadens fremtidige Ordning* fra 1922 fremgår det, at man fra politisk side var opmærksom på problemet forbundet med de lange indkaldelser og forsøgte at imødekomme det. Bl.a. blev rekrutuddannelsen fremskyndet, så det yngre mandskab kunne afløse ældre årgange, og der kunne ske regelmæssige ombytninger. Ifølge Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre skete dette pga. "de indkaldte og deres paarørendes Klager over de Tab, den langvarige Indkaldelse paaførte

---

²⁸⁶ Beretning, 1922: 334

dem.”²⁸⁷ Der blev også gjort tiltag som f.eks. indførelsen af længere orlov og formindskelser af styrken i forbindelse med de regelmæssige ombytninger. Alligevel følte indkaldelserne stadig som ”en meget tung Byrde, ligesom de medførte meget store Udgifter” for befolkningen.²⁸⁸ Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre angav altså befolkningens klager som årsag til, at det var nødvendigt at indlede forhandlinger om en reduktion af sikringsstyrken i sommeren 1915. Dette kan også meget vel have været regeringens reelle hensigt. Ifølge Lidegaard spillede det dog også ind, at det var usandsynligt, at der på dette tidspunkt i krigen ville blive åbnet en ny nordlig front i Danmark, samt at statsbudgettet var tyngt af de store udgifter til opretholdelsen af den store styrke.²⁸⁹ Ud fra Lidegaards optik virker det altså i højere grad til at være sikkerhedspolitikken og økonomien frem for hensynet til befolkningen, der var styrende i beslutningen om at reducere sikringsstyrken. I forlængelse heraf kan reduktionen imidlertid også ses som et kompromis mellem regeringen og oppositionen, idet der samtidig blev drøftet en bevilling på ca. 5 millioner kr. til indkøb af patroner. Der havde fra starten af været mangel på patroner i sikringsstyrken, hvilket oppositionen havde udvist bekymring for.²⁹⁰ Ved reduktionen i 1915 blev altså både befolkningens, regeringens og oppositionens ønsker imødekommet, selvom Overkommandoen fra starten af modsatte sig en reduktion.²⁹¹ Vi finder det derfor plausibelt, at regeringen imødekom soldaternes og befolkningens behov i den udstrækning, det ikke ødelagde samarbejdet med oppositionen. For Munch gjaldt det nemlig først og fremmest om at opretholde det nationale sammenhold omkring forsvarspolitikken.²⁹² Indskrækningen af sikringsstyrken blev gennemført i august og november 1915, således at den d. 10/11 1915 talte 43.819 mand. Dette tal kom ligeledes til at variere ved de forskellige reguleringer, men frem til februar 1917 var styrken på omkring 44.000.²⁹³

---

²⁸⁷ Beretning, 1922: 32

²⁸⁸ Ibid.: 49

²⁸⁹ Lidegaard, 2006: 68

²⁹⁰ Beretning, 1922: 509

²⁹¹ Ibid.: 507

²⁹² Lidegaard, 2006: 68

²⁹³ Beretning, 1922: 334

Reduktionen 1917

Da det blev besluttet at oprette Tunestillingen i slutningen af 1915, var der således lige blevet hjemsendt en stor del af sikringsstyrken. Men som det fremgår af statistikken i vores problemfelt samt vores analyse, blev de disciplinære problemer ikke mindre af den grund. Det kan muligvis være en grund til, at spørgsmålet om en yderligere reduktion af sikringsstyrken blev rejst i efteråret 1916. Munch selv sagde: "For mit personlige Vedkommende har jeg den størst mulige Opfordring til stadig at beskæftige mig dermed i Kraft af de mangfoldige til mig rettede Henvendelser, der har været udtryk for, hvor tung den Byrde følte af Befolkningen."²⁹⁴ Munch sagde altså direkte, at de mange klagebreve var et argument for at presse på for yderligere reduktioner. Men hvor høj prioritet havde soldaternes ønsker?

I første omgang ville Overkommandoen ikke tage ansvaret for endnu en reduktion, hvorfor regeringen heller ikke kunne overbevise de konservative om det nødvendige heri. Da der ikke kunne opnås enighed mellem regeringen og de tre kontrolministre fra Venstre, Det Konservative Folkeparti og Socialdemokratiet, valgte man ikke at gennemføre reduktionen, da "det vilde sprænge det nyskabte Samarbejde i Ministeriet og fremkalde en skarp Partikonflikt".²⁹⁵ Vi ser altså, at selvom Munch argumenterede for, at soldaternes krav skulle imødekommes, så var det politiske samarbejde på tværs af partierne vigtigere. I forlængelse heraf betød hensynet til borgfredens opretholdelse altså, at soldaterne ikke i denne omgang fik deres krav tilgodeset. Men Munch var tilsyneladende stadig opsat på at gennemføre reduktionen. Efter at have afskediget den kommanderende general Gørtz, der var meget imod en yderligere indskrænkning, kunne Munch således få gennemført reduktionen i august 1917 uden at blive sagt imod af den militære kundskab. I det ændringerne nu kunne gennemføres i ro, gik heller ikke nogen af oppositionens kontrolministre af.²⁹⁶ Således blev sikringsstyrken reduceret med en fjerdedel og var d. 14/10 1917 nede på 32.561 mand.²⁹⁷

---

²⁹⁴ Beretning, 1922: 73

²⁹⁵ Ibid.: 78

²⁹⁶ Lidegaard, 2006: 100 / Beretning, 1922: 84

²⁹⁷ Beretning, 1922: 335

Men hvorfor var Munch så opsat på at få gennemført en yderligere reduktion? Lidegaard har en interessant pointe vedr. Munchs mulige hensigter, der er værd at dvæle ved. Netop henover foråret og sommeren 1917 var der overhængende fare for, at Danmark kunne blive angrebet af Tyskland. Imens udenrigsminister Scavenius førte forhandlinger med tyskerne, forhandlede Munch altså med oppositionen for at få gennemført en reduktion. I tilfælde af at tyskerne ville angribe, ville den reducerede styrke i praksis kun have mulighed for at følge den radikale strategi om under ingen omstændigheder at indlade sig på krig med Tyskland. Lidegaard understreger dog, at der ikke er belæg for, at Munch var orienteret om Scavenius' viden, og hvorvidt dette var hans hensigt med forhandlingerne.²⁹⁸ Set ud fra de radikales optik virker det dog belejligt, at regeringen ved at imødekomme mange soldaters ønske om at blive hjemsendt, var mere tro overfor den radikale forsvarspolitik end de forsvarspolitiske linjer, der var blevet udstukket i hærordningen af 1909.

Hvad betød de store reduktioner for de tilbageværende soldater? Én konsekvens blev en endnu hårdere tilværelse end tidligere. Det er derfor interessant, at man fra politisk side valgte denne strategi frem for at fordele byrden på flere skuldre, da den nødvendigvis måtte resultere i færre, men til gengæld mere utilfredse soldater. I og med at soldaterne i løbet af sikringsperioden gav udtryk for forskellige ønsker og behov, kan vi ikke sige, om den valgte strategi kan betragtes som en imødekommelse heraf eller ej. Vi kan dog se, at der i forlængelse af reduktionen i 1917 blev indført en "særlig Godtgørelse til dem, der faar forholdsvis omfattende Tjenestetid".²⁹⁹ Disse godtgørelser, der øgedes igennem sikringsperioden, har sandsynligvis signaleret til soldaterne, at man fra politisk side i det mindste forsøgte at formindske de udfordringer, der var forbundet med indkaldelserne. Reduktionerne af sikringsstyrken samt tildelingen af godtgørelser til de tilbageværende soldater, der blev hårdest ramt, kan således betragtes som en måde, hvorpå soldaternes utilfredshed blev holdt lidt i skak.

---

²⁹⁸ Lidegaard, 2006: 100

²⁹⁹ Beretning, 1922: 84

Sikringsstyrkens hjemsendelse

Hvor meget frygten for revolution har spillet ind ved de tidligere reduktioner, kan vi ikke med sikkerhed sige noget om. Men i kraft af at situationen spidsede til i slutningen af sikringsperioden, er det interessant at undersøge, hvor meget frygten for revolution har spillet ind på beslutningerne vedr. hjemsendelsen af sikringsstyrken. I sine erindringer noterede Munch faktisk allerede i 1917 det u hensigtsmæssige i ligesom i Rusland at presse soldaternes tålmodighed ved at skære i forsyningerne.³⁰⁰ Endvidere skrev han, at der i sommeren og efteråret 1918 som bekendt var:

[...] ikke saa lidt Uro i Arbejderkredse. De daarlige Forsyningsforhold, Krigen medførte, vakte Misnøje blandt Arbejderne. „Syndikalisterne“ udnyttede den ivrig og foranstaltede den ene Demonstration efter den anden. Desuden benyttede de med Energi Militærbevægelsen og det Røre to Værnepligtiges Selvmord havde medført. Bevægelsen forstærkedes, da de revolutionære Begivenheder den 6. November 1918 tog fat i Kiel, Flensborg og Aabenraa.³⁰¹

Udover urolighederne i Tyskland og den deraf affødte frygt i hæren i Jylland for forbindelsen mellem de københavnske soldater og de tyske soldaterråd,³⁰² refererede Munch formentlig til episoder såsom f.eks. syndikalisternes indtog på Børsen fastelavnsmandag 1918 og urolighederne på Grønttorvet 10/11 og 13/11 samme år.³⁰³ Set i lyset af den bevågenhed hvorunder både syndikalisterne og andre socialistiske grupperinger under krigen arbejdede, må det have været med en vis lettelse, at Munch ved valget til Folketinget d. 22/4 1918 noterede sig, at "De to socialistiske Særgrupper [Socialistisk Arbejderparti³⁰⁴ og Det uafhængige Socialdemokrati³⁰⁵] fik saa faa Stemmer, at det meget formindskede interessen for Uroen i Arbejderkredse."³⁰⁶ Selvom det har været en beroligelse, at potentielle

---

³⁰⁰ Munch, 1961: 274

³⁰¹ Ibid.: 352-353

³⁰² Ibid.: 355

³⁰³ Christiansen, 2004: 244-247+257-261

³⁰⁴ SAP blev stiftet i april 1918 som opposition til socialdemokratiet. Lederen blev Thøger Thøgersen og dets ideologiske drivkraft Marie Nielsen. Partiet sluttede sig til den bolsjevikisk dominerede internationale revolutionære Zimmerwaldbevægelse, men havde som andre europæiske venstrefløjspartier besvær med at formulere deres revolutionære strategi (Christiansen, 2004: 256).

³⁰⁵ Udbrydergruppe af socialdemokratiet (03.02.09: <http://www.leksikon.org/art.php?n=3238>).

³⁰⁶ Munch, 1961: 317-318(citat)

revolutionære ikke kom til magten, er det alligevel tydeligt, at urolighederne i 1918 har vakt bekymring. Overkommandoen anmodede således om indkaldelse³⁰⁷ af mere mandskab "til Værn mod Revolution og mod Marodører o.s.v.". Men Munch så ikke yderligere indkaldelser som en del af løsningen, idet han anså sikringsstyrkens fortsatte opretholdelse som "den væsentligste Kilde til Uro", idet der "i Lejrene var [...] Arnesteder for Uro, i de spredte Vaabenoplag Vaaben, Urostiftere kunde bemægtige sig. [...] jo færre Soldater med lang Tjenestetid der var, des bedre."³⁰⁸ Frygten for yderligere optøjer er altså en sandsynlig grund til, at Krigsministeriet lige fra våbenstilstandens indtræden stræbte efter at få hjemsendt sikringsstyrken, så hurtigt arbejdet med at få fjernet skyttegravsanlæg, batterier og lign. tillod det.

Men hvor stod Overkommandoen i forhold til regeringens ønske om hurtige hjemsendelser? Den kommanderende general skrev til forsvarsministeren allerede dagen efter våbenstilstanden for at få hjemsendt nogle ældre hold tidligere end planlagt. Grunden var, at disse hold "var stærkt paavirkede af den Uro, som i de Dage havde grebet Dele af Arbejderbefolkningen, og som førte til adskillige Uroligheder i København."³⁰⁹ Man har fra hærens side altså udmærket været klar over, at det kunne være risikabelt at holde visse mænd inde i længere tid end nødvendigt. Alligevel mente man, at det generelt var en dårlig ide med så hurtige og store hjemsendelser, idet det voldte statskassen store udgifter, når man var nødsaget til at anvende civil i stedet for militær arbejdskraft til sløjfningen af f.eks. Tunestillingen.³¹⁰ Der er uden tvivl gået meget værdifuldt materiale tabt ved denne metode, hvor de lodsejere, der var berørt af Tunestillingen, nogle gange fik lov at beholde materialet som en slags erstatning for evt. markskader.³¹¹ Men regeringen har altså vurderet, at det økonomiske aspekt var knapt så vigtigt som den tilsyneladende overhængende fare for revolution. Dette underbygger, at soldaternes utilfredshed har haft stor betydning for beslutningen om, at sikringsstyrken blev hjemsendt i det tempo, den gjorde. For således at forebygge større uroligheder hjemsendtes d. 11/11 1918 mænd, der havde været længere tid i

---

³⁰⁷ Overkommandoens anmodning viste sig senere blot at dreje sig om, at man ønskede at have nogle opslag til indkaldelse af visse årgange o.l. klar (Munch, 1961: 353).

³⁰⁸ Munch, 1961: 353

³⁰⁹ Beretning, 1922: 94

³¹⁰ Ibid.: 330

³¹¹ Becker-Larsen, 1986: 262

trøjen end normalt. Flere fulgte mellem d. 13-16/11 og 20/12 samme år. Omkring nytår var sikringsstyrken nede på i alt 20.045 mand og hjemsendelserne fortsatte de næste måneder. Da sikringsperioden d. 31/3 1919 officielt sluttede, var styrken nede på 9.030 mand.³¹²

Blev soldaterne hørt?

Set ud fra et perspektiv, der går nedefra og op, er det svært at afgøre, hvorvidt reduktionerne skyldtes regeringens frygt for, at soldaternes utilfredshed kunne udvikle sig til større optøjer, eller om det var fordi, det i forvejen stemte godt overens med radikal forsvarspolitik at formindske styrken. Muligvis har det været to sider af samme sag. I sidste del af sikringsperioden har denne frygt dog temmelig sikkert haft en afgørende betydning for beslutningen om hjemsendelserne.

Set ud fra et perspektiv, der går oppefra og ned, mener vi, at reduktionerne uden tvivl har haft en forebyggende effekt ved at lægge en betydelig dæmper på soldaternes utilfredshed. Selvom man ikke nødvendigvis var antimilitært indstillet, har hjemsendelse eller udsigten til samme, givetvis lagt låg på frustrationen over levevilkårene. Denne strategi har altså bevirket, at situationen ikke blev presset nok til, at soldaterne var interesserede i for alvor at gå en anden vej end den parlamentariske for at få deres krav gennemført. Havde man fra regeringens side derimod insisteret på at holde soldaterne inde i længere tid og måske endda indkaldt flere, er det vores opfattelse, at antallet af disciplinbrud nemt kunne have eskaleret hurtigere end det gjorde, ligesom soldaterne sandsynligvis ville have været endnu mere modtagelige for antimilitær agitation. Hen imod krigens afslutning er det derimod vores opfattelse, at det stort set kun var hjemsendelse, der kunne mildne utilfredsheden.

Erfaringer fra sikringsperioden

I kølvandet på sikringsperioden stod mange af soldaterne tilbage med en række tvivlsomme erindringer fra deres tid i trøjen, ligesom det omgivende samfunds borgere (herunder måske

---

³¹² Beretning, 1922: 336

specielt kvarterværterne) havde mindre glædelige minder fra krigen bl.a. pga. deres økonomiske problemer. Disse forhold har givetvis været afgørende katalysatorer for den holdningsændring, der efter krigen fandt sted i befolkningen generelt. Det er i denne forbindelse interessant at se på de erfaringer, man i løbet af krigen erhvervede sig.

I Danmark havde krigen trods landets neutralitet affødt en vis krigstræthed, og der var skabt en aversion imod krige og militærvæsenet i det hele taget, hvorved kimen til ændringer på det militære område var skabt. Vi tænker her på loven om værnepligtiges anvendelse til civilt arbejde fra 1917, der gjorde det muligt at nægte militærtjeneste. Det kan ses som en direkte konsekvens af, at soldaterne lod sig høre i form af de mange militærnægtersager og sultestrejker. Den militære straffelov blev ligeledes ændret i 1919, således at krigsretterne blev ophævet og de militære sager overgik til de almindelige domstole.³¹³ Den nye forsvarsordning, der blev indført i 1922, kom også i højere grad til at bygge på en nedrustningspolitik, der kom til at præge forsvarspolitikken frem til Anden Verdenskrig.³¹⁴ Sidst men ikke mindst blev det besluttet at nedlægge Københavns Befæstning allerede i 1920, selvom det i bestemmelserne fra 1909 hed sig, at dette først skulle ske i 1922.³¹⁵

For os er der ikke tvivl om, at soldaternes prøvelser og disciplinbrud hjalp holdningsændringen på vej, selvom udenrigspolitiske faktorer selvfølgelig også spillede ind.³¹⁶ De mange disciplinærsager vidner om utilfredshedens omfang, hvorved det er vores opfattelse, at soldaternes disciplinbrud trods alt kan opfattes som en modstand, der var medvirkende til grundlæggende ændringer i samfundet. Godt nok kom det ikke til noget så voldsomt som væbnet revolution, men der blev bestemt pirket til de eksisterende forhold på en langt fredeligere facon, der foranledigede denne holdningsændring.

---

³¹³ Beretning, 1922: 37

³¹⁴ Lidegaard, 2006: 172

³¹⁵ Klint, 1978: 58 / Beretning, 1922: 45

³¹⁶ Lidegaard, 2006: 172; Blandt partierne var der en fælles opfattelse af, at den eneste virkelige trussel mod Danmark også fremover ville udgå fra Tyskland. Da denne trussel var væsentligt formindsket efter krigen, var der enighed om, at forsvarsudgifter efter krigen skulle nedsættes. Der var dog ikke enighed om niveauet. Folkeforbundets oprettelse åbnede ligeledes op for muligheden for en lettere milits (Lidegaard, 2006: 169-172).

Kapitel 5: Konklusion

I nærværende speciale satte vi os for med udgangspunkt i den ny kulturhistorie at undersøge, hvilke mulige årsager, der var til det stigende antal disciplinbrud, som blev begået af menige soldater ved Tunestillingen i sikringsperioden under Første Verdenskrig. Løbende i besvarelsen heraf har vi forbundet undersøgelsens mikrohistoriske niveau med det makrohistoriske, for derved at tydeliggøre sammenhængen mellem historiens små og store hjul.

Konklusionen er først og fremmest, at hver enkelt soldat havde sine individuelle bevæggrunde, der igen afhang af en lang række forskellige faktorer. Dette er dog ikke overraskende, idet årsagerne til menneskers handlinger nødvendigvis altid vil afhænge af den pågældende person. Ved at betragte disciplinbrud som sociale handlinger, der var udtryk for utilfredshed og som igen kunne fortælle os noget om, hvor og hvordan samfunds- og magtmæssige strukturer begrænsede den enkelte soldats individuelle råderum, har vi arbejdet ud fra fire specifikke soldaters sagsakter. I den forbindelse har vi betragtet utilfredsheden, som den kultur langt de fleste soldater var fælles om. Ved hjælp af vores mikrohistoriske metode og "thick description" kom vi bag om de fire soldaters konkrete handlinger, hvorved årsagerne til deres handlegrundlag kunne fremanalyses. Til perspektivering blev en række erindringer og breve desuden inddraget.

Den videre konklusion af undersøgelsen er derfor, at selvom soldaternes utilfredshed skyldtes mange forskellige forhold, så medførte nogle bestemmelser større utilfredshed end andre. Det var først og fremmest de mange og lange indkaldelser, soldaterne var utilfredse med. I forhold hertil fremstod problemerne, der vedrørte indkvarteringsforhold, arbejdsforhold, løn og forplejning, som sekundære.

Mere specifikt fremgik det, at forseelser som udeblivelse, absentation og bortrømning hovedsageligt hang sammen med modvilje mod indkaldelsen, bekymringer for økonomien derhjemme, lede ved de lange og mange indkaldelser, svækkelse af forsvarsviljen og generel utilpashed ved soldaterlivet. Dertil kommer den afmagt, som soldaterne i denne fastlåste situation oplevede, og som for mange sandsynligvis medførte et knæk i deres maskuline selvopfattelse. Selvom ingen af vores fire soldater forsøgte at blive fritaget for tjenesten, men

i stedet valgte ikke at møde eller at stikke af, var der andre, der kæmpede for retten til militærnægtelse. Til trods for at mange var kede af situationen, var det dog ikke alle, der rendte fra tjenesten. Godt nok var lønnen for lille til ordentligt at forsørge familien, men en hel del soldater fandt alligevel hellere trøst i flasken, hvilket med tiden blev et alvorligt problem for hæren. Den store migration af mænd medførte endvidere et antal paternitetssager, ligesom nære venskaber og romantiske forbindelser blev etableret. Hvad enten man boede på kaserne, var privat indkvarteret eller boede i baraklejr, så var levevilkårene og forplejningen pga. varemangel og forhøjede priser i bedste fald sparsomme, og de blev dårligere efterhånden som krigen skred frem. Disse forhold taget i betragtning, er det bestemt ikke overraskende, at mange på forskellig vis søgte tilflugt eller prøvede at forsøde tilværelsen. Til tider satte utilfredsheden sig igennem som respektstridig opførsel, ulydighed eller gedigne trusler mod foresatte. Her skal baggrunden for soldaternes opførsel i højere grad findes i umiddelbar lede ved selve situationen og det arbejde eller den opgave, de blev sat til. Desuden skal den dårlige opførsel overfor foresatte i begyndelsen af krigen ses i lyset af disses manglende erfaring og det faktum, at mange indkaldte ofte var ældre end deres overordnede. Med tiden blev de foresatte dog mere erfarne, hvorfor den fortsatte forværring af disciplinen i højere grad må tilskrives soldaternes fysiske og psykiske nedslidning forårsaget af indkvarteringen, den ringe forplejning og den overhængende frygt for sygdom og krigen, der aldrig kom. Under de lange indkaldelser har længslen efter familien og den magtesløshed, hvormed mange så dem derhjemme kæmpe for det daglige brød, ikke hjulpet på det til tider meningsløse i overhovedet at være indkaldt til at bygge stillinger mm. i et land, der ikke var direkte involveret i krigen. Soldaternes situation taget i betragtning er det derfor heller ikke overraskende, at der fandt så forholdsvist mange tyverier sted. Det kunne være af dagligdags genstande, der umiddelbart kunne forsøde den langfingrede soldats tilværelse, eller det kunne handle om mere mistænkelige genstande. Når man fra hærens side efterhånden blev mere og mere påpasselig med udleveringen af patroner og opsynet med våben og ammunition, har det bestemt ikke været uden grund. Tyverierne omhandlede ikke bare materialer, der kunne omdannes til våben eller videresælges. De gjaldt også reelle våben og ammunition.

Ud fra den generelle situation er der ikke meget tvivl om, at uroen ulmede, og at nogle blev inspireret af oprørene i de krigsførende lande. Kombinationen af soldaterlivets prøvelser og syndikalisternes og de revolutionære socialisters agitation har været en sprængfarlig cocktail, der har givet bl.a. regeringen anledning til med grund at frygte revolution. Frygten for hvad det kunne udvikle sig til, kan være en grund til, at nogle af soldaternes krav blev imødekommet, så længe det ikke ødelagde det politiske samarbejde mellem partierne. På denne måde har soldaterne været med til at påvirke de fastlagte rammer, der derfor ikke kan betragtes som definitive. Fordi man fra hærens og regeringens side var opmærksomme på faren herved, har de samfunds- og magtmæssige strukturer altså ikke kun begrænset soldaternes individuelle råderum.

Selvom det bemærkelsesværdigt nok ikke kom til en revolution i Danmark, mener vi alligevel, at man kan tale om en holdningsændring. Mere specifikt tænker vi på den ændrede opfattelse af forsvaret, der fandt sted hos både politikerne og befolkning og som kom til udtryk i loven om værnepligtiges anvendelse til civilt arbejde fra 1917, ændring af den militære straffelov i 1919, nedlæggelsen af Københavns Befæstning i 1920 samt forsvarsordningen af 1922. Den generelle nedslidning af befolkningens forsvarsvilje, der bl.a. skyldtes de mange mænds lange indkaldelser, var efter alt at dømme medvirkende til, at mange blev mere positivt stemte overfor nedrustning. Derfor mener vi, at soldaternes disciplinbrud og hærens generelle disciplinærproblemer har haft en katalyserende effekt, der i sidste ende var med til at præge forsvarspolitikken frem til Anden Verdenskrig.

Med undersøgelsen af årsagerne til soldaternes disciplinbrud har vi således fokuseret på deres perspektiv og gennem vores viden om den historiske kontekst forbundet disse samfundets små hjul med de store – betydningen af både historiens mindre og større aktører. For at ikke Carl Christians, Oluf Mathias', Marius Julius', Niels Peders og resten af sikringsstyrkens soldaters prøvelser skal gå alt for ubemærkede over i historien, mener vi bestemt, der er belæg for at videreformidle dem. Ikke for at svælge i deres ulovligheder, men for at *forstå* årsagerne bag dem og den indflydelse de øvede på fremtidens forsvarspolitik. Således er vores overvejelser over nærværende undersøgelses relevans og konkrete muligheder for formidling angivet til allersidst i specialet.

Abstract in English

Although Denmark's position during World War One was neutral, several men were called in to protect this neutrality. In the present dissertation we have set out to examine the possible reasons for the increased numbers of disciplinary offences committed by private soldiers during World War One. More precisely we have focused on four soldiers stationed at Tunestillingen, an addition to the existing defence system of Copenhagen running from Roskilde Fjord to Køge Bugt which stood from 1915-19. Because our theoretical outset was heavily inspired by the New Cultural History we have included both the subjective everyday story of people (the micro level), as well as the larger political structures (the macro level). In continuation of our theoretical standpoint we chose to apply many of the main elements of Microhistory to our methodological approach. This means that we mainly worked according to the method "thick description" in order to get as close to the lived life as possible. Our theoretical and methodological approach also influenced what type of historical remains we chose to work with. I.e. our area of analysis was the remaining files on four soldiers' disciplinary offences found in the military archives in the Public Record Office. The specific cases on private no. 23/1915 Carl Christian Joachim Hansen, 30/1917 Oluf Mathias Hansen, 460/1916 Marius Julius Olsen and 478/1917 Niels Peder Jensen were carefully chosen after searching the archives for months and hereby establishing an overview and larger overall knowledge of the various types of disciplinary offences and punishments. But because four cases are not nearly enough to represent the majority and due to minor lack of information in the chosen four cases, we have also included other soldiers in the analysis. Hence we additionally base our analysis on other cases from the archive as well as the published memoirs of several other soldiers. In the dissertation the four soldiers' stories are presented in boiled down versions in order to allow the reader to follow our process of research. Moreover the stories were written with emphasis on the narrative aspect because of our intentions for their further promotion. The presentation of the analysis is structured by problem areas deduced in the process such as: absence in its various versions, drunkenness, female visits, disrespect and disobedience, theft and mutiny. Taking into account the high degree of discontentment and the increasing numbers of disciplinary offences committed, it

could easily have come to a revolution like it did in e.g. Russia. The possible explanations for why it did not evolve into a full-blooded revolution, and what did actually come of the disciplinary offences, are the aspects discussed in continuation of the problem areas. In the wake of World War One a serious change of attitude towards the military system followed. In 1917 this led to a new law which made it possible to refuse military service, in 1919 to changes in the law about military punishments, in 1920 to the abolishment of the defence system of Copenhagen and in 1922 to a new law about the military defences. As it is, the soldiers were able to influence the political decisions and vice versa. Our conclusion is that the reasons behind the disciplinary offences were e.g.: the low salary combined with the high prices and the impossibility to care for one's family, how the time spent in military service made it difficult to uphold a civilian job, the inexperience of many of the superiors, the tediousness of building and manning the fortification, the spartan accommodation, poor food and the strict rules for the soldiers' general behaviour. Together these problem areas sat the limits for the soldiers' conditions and possibilities to control and continue their individual lives. In connection with the further promotion of our dissertation and analysis we have thought the four soldiers' stories into the context of an ongoing project about revitalizing the defence system of Copenhagen for other than military purposes.

Litteraturliste

Historiske kilder

Utrykte

Dislokationen under Sikringsstyrken 2/8 1914 – 31/3 1919 (1993). Rytteriets og Fodfolkets Garnisoner fra c. 1720 samt Summarisk oversigt over Dislokationen 1807, Dislokationen af Sikringsstyrken 2/8 1914 – 31/3 1919, Spredte oplysninger om Garnisonering før 1720. KGB.

Forsvaret Arkiver (FA):

Forsvarets Auditørkorps, Auditørarkiv ved Dronningens Livregiment

0110-085, ks. A-10: Sagsakter, 1915

0110-085, ks. A-11: Sagsakter, 1915

0110-085, ks. A-12: Sagsakter, 1916

0110-085, ks. A-13: Sagsakter, 1916

0110-085, ks. A-14: Sagsakter, 1916

0110-085, ks. A-15: Sagsakter, 1917

0110-085, ks. A-16: Sagsakter, 1917

0110-085, ks. A-17: Sagsakter, 1918

0110-085, ks. A-18: Sagsakter, 1918

Generalauditøren, Overkrigsretten

0110-009, ks. 18: Sagsakter, 1918

Arméoverkommandoen

0201-030, ks. A-15: Indkomne skrivelser, 1917

Hæren (Artilleriet), Tunestillingens Artillerikommando

0230-003, ks. 1: Indkomne skrivelser, 1916-1919

0230-003, ks. 16-18: Kopibøger, 1918 m.m.

Sjællandske Livregiment (4. Regiment), 11. Infanteribataillon

0210-100, ks. F2: Straffebøger, 1861-1917

0210-100, ks. G77: Stamblade, 1916-1917

0210-100, ks. G78: Stamblade, 1917-1918

0210-100, ks. P1-12: Dagbog (1. kompagni), 1916-1926

P. Munchs Arkiv (MA):

06663, ks. 44: Breve vedr. sikringsstyrken, 1914-1915

06663, ks. 45: Breve vedr. sikringsstyrken, 1915

06663, ks. 46: Breve vedr. sikringsstyrken, 1915

06663, ks. 47: Breve vedr. sikringsstyrken, 1916-1919

Trykte

Lov om Hærens Ordning af 30. september 1909. Lovtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1909.

Lov om Værnepligt af 8. juni 1912. Lovtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1912.

Da vi sikrede Danmark – Kendte mænds oplevelser fra indkaldelsen til sikringsstyrken (DVSD) (1915). Erslev & Hasselbalchs forlag. Kbh.

I Trøjen paany! Fra vore egne soldater ved sikringsstyrken 1914-15 (ITP) (1915). K.F.U.M.s soldaterhjem. Kbh.

Lærebog for Hærens menige 1. Del (LFHM) (1915). Fælles Del for alle Vaaben og Afdelinger. Krigsministeriet v. G. Kestenholz. Kbh.

En hidsig Soldat (1917). Roskilde Tidende 12/2. Nr. 36. 44. årg.

Beretning afgiven af Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flaadens fremtidige Ordning til Regering og Rigsdag (Beretning) (1922). Bd. 1. Kbh.

Danmarks Retspleje i Aarene 1916-25 (1931). Statistisk Departement. Statistisk Tabelværk, femte række, litra B, nr. 8. Bianco Lunos Bogtrykkeri A/S. Kbh.

Munch, P. (1961): *Peter Munch – Erindringer 1914-1918: Under den Første Verdenskrig*. Bd. 3. Bagge, Povl; Damsholt, Torben; Jørgensen, Erik Stig (red.). Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. Kbh.

4.400.000 m pigtråd fra Veddelev til Køge Bugt (1965). "cordt". Roskilde Tidende 29/5. Tunestillingen 1915-1919. KGB.

Frandsen, Karl Erik (red.) (1984): *Atlas over Danmarks administrative inddeling efter 1660 i Atlasbind*, Dansk Historisk Fællesforening.

Larsen, Karl Ingemann (2001): *Erindringer fra min Barndom med mere*. Del 2. Jacobsen, Ingelise (red.). Byhistorisk Samling og Arkiv i Høje-Taastrup Kommune. Årsskrift.

Eriksen, Morten (red.) (2003): *Breve fra moder og søster. "Arvesølv"*.

Forskningslitteratur

Bay, Ole (1999): *En verden af muligheder – A. Ja. Gurevičs udvikling som historiker i mikrohistoriens perspektiv*. Mikrohistorie. Den jyske historiker nr. 85, aug. Aarhus Universitet.

Becker-Larsen, Klavs (1986): *Tunestillingen – Feltbefæstningen fra Roskilde fjord til Køge bugt*. Roskilde Museums Forlag. [Silhuetter ved sidetal baseret på foto s. 147]

Bjerg, Hans Chr (1991): *"Til fædrelandets forsvar" - Værnepligten i Danmark gennem tiderne.* Værnepligtsstyrelsen. Kbh.

Busck, Steen (1999): *Mikrohistorie og lokalhistorie.* Mikrohistorie. Den jyske historiker nr. 85, aug. Aarhus Universitet.

Christensen, Peter Thorning (red.) (1996): *Guide til Københavns Befæstning – 900 års befæstningshistorie.* Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. Kbh.

Christensen, Peter Thorning; Hæstrup, Jens (2003): *Københavns nyere Befæstning 1858-1920.* Kbh.
Amt, Teknisk Forvaltning. Glostrup.

Christiansen, Palle Ove (2000): *Kulturhistorie som opposition – Træk af forskellige fagtraditioner.* Samleren. Kbh.

Christiansen, Palle Ove (2003): *Den nye kulturhistorie – tættere på hverdagslivet.* Siden Saxo nr. 2. 19.03.09:

http://www.sidensaxo.dk/fileadmin/saxo-abstract-uploads/taettere_paa_hverdagslivet_2003_2.pdf

Christiansen, Niels Finn (2004): *Danmarkshistorien bd. 12: Klasesamfundet organiseres 1900-1925.*

Olsen, Olaf (red.). Gyldendal & Politiken. Kbh.

Clemmesen, Michael Hesselholt (red.) (2007): *Nedslidningen – udvalgte kildeklip om danskerne og deres neutralitetsforsvar under 1. Verdenskrig.* Working Paper. Fakultet for Strategi og Militære Operationer. Forsvarsakademiet. Kbh.

Diderichsen, Kr. (1909): *Kort fremstilling af den Militære Rettergangsmaade ved Hæren.* Centraltrykkeriet. Kbh.

Egholm, Liv (1999): *Mikrohistorie.* Mikrohistorie. Den jyske historiker nr. 85, aug. Aarhus Universitet.

Egholm, Liv; Wul, Lene (2000): *På rejse gennem mikrohistoriske fortællinger.* Nyt fra historien. XLIX, 2
efterår. Jyske selskab for historie.

Harbsmeier, Michael (1999): *Mikrohistorie – et plaidoyer.* Mikrohistorie. Den jyske historiker nr. 85, aug. Aarhus Universitet.

Hvidt, A. N. (1967): *Et halvtredsårsminde: Tunestillingen 1916-1919 – Sjællands Danevirke.* Forsvarsbroderen. April. 86. årg. Tunestillingen 1915-1919. KGB.

Hvidt, Kristian (2004): *Danmarkshistorien, bd. 11: Det folkelige gennembrud 1850-1900*. Olsen, Olaf (red.). Gyldendal & Politiken. Kbh.

Klint, Helge (1978): *Den danske hær – V 1902-1918 Sikringsstyrken*. Forlaget Sixtus. Kbh.

Lidegaard, Bo (2006): *Dansk udenrigspolitik historie bd. 4: Overleveren*. Due-Nielsen, Carsten; Feldbæk, Ole; Petersen, Nikolaj (red.). Danmarks Nationalleksikon. Kbh.

Lorenzen, A.V. (1934-35): *11. Bataillon*. Danmarks Hær (bd. 1). Boeck, Hector; Johnstad-Møller, S.E.; Hjalp, C.V.; Hjorth-Nielsen, H. (red.). Selskabet til udgivelse af Kulturskrifter. Kbh.

Nielsen, N. O. Riis (1983): *Tunestillingen*. KGB.

Sørensen, V. K. (red.) (1970): *Da sikringsstyrken formedes*. Hæren 1970. Hærens Årsskrift. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Sørensen, Anders Ravn (2007a): *Belastningen som afspejlet i pressen i 1915 og 1917. Nedslidningen – udvalgte kildeklip om danskerne og deres neutralitetsforsvar under 1. Verdenskrig*. Working Paper. Clemmesen, Michael (red.). Fakultet for Strategi og Militære Operationer. Forsvarsakademiet. Kbh.

Sørensen, Nils Arne (2007b): *Den store krig – europæernes første verdenskrig*. Gads Forlag. Kbh.

Thaulow, Th. (1946): *Den Danske Soldat – Gennem Tiderne*. Folmer Christensens Forlag. Kbh.

Thestrup, Poul (1999): *Mark og skilling, kroner og øre. Pengeenheder, priser og lønninger i Danmark i 360 år (1640-1999)*. Statens Arkiver. Odense.

Verwohlt, Ernst (1997): *Mosedø Fort og Tunestillingen i Københavns Befæstning*. Mosedø Forts Venner. Historisk Samfunds Forlag. Roskilde. [Silhuetter på forsiden baseret på foto s. 19]

Websites

befaestningen.dk

clemmesen.org

dafos.dk

denstoredanske.dk

forsvaret.dk

leksikon.org

litteratursiden.dk

netdoktor.dk

ordnet.dk

ruc.dk

sdu.dk
sicensaxo.dk
uvm.dk
tidsskrift.dk
wikipedia.org

Relevans og formidlingsovervejelser

Historieskrivning og historieundervisning om Første Verdenskrig

Mange nutidige historikere påpeger, at de to verdenskrige i højere grad end tidligere antaget nøgternt kan ses som en sammenhængende periode, og forstås som en moderne Trediveårskrig.³¹⁷ Til trods for dette ligger det forskningsmæssige fokus stadig mest på Anden Verdenskrig, når det kommer til danske forhold, da besættelsestiden spiller en helt central rolle i vores historiske bevidsthed. Første Verdenskrig har ikke samme plads, og er mere eller mindre gledet ud af Danmarkshistorien. Således skriver Nils Arne Sørensen om Første Verdenskrig, at "Det var krigen, "vi" undslap, og som "vi" derfor heller ikke behøver at tænke videre over."³¹⁸ Alligevel var bl.a. erfaringerne fra den belastende sikringsperiode med til at præge den senere forsvarspolitik. I eftersommeren 1939 var der således ingen politiske partier, der argumenterede for et stående forsvarsberedskab på ca. 85.000 mand, som ville have svaret til den styrke, der var i sikringsperiodens første år.³¹⁹ I forlængelse heraf mener vi dog ikke, at man nødvendigvis skal eller bør reducere Første Verdenskrig til en parentes eller overgangsperiode, idet krigen både i sin samtid og efterfølgende kom til at berøre rigtig mange mennesker.

Her i landet bliver Første Verdenskrig endvidere til tider helt uacceptabelt reduceret til blot at være den periode, der ledte op til genforeningen i 1920. Dette er f.eks. tilfældet i de Fælles Mål, der er gældende for historieundervisningen i folkeskolen. Her er "Genforeningen", og ikke Første Verdenskrig, kommet med blandt de obligatoriske kanonpunkter, som "Undervisningen skal lede frem mod", og som eleverne skal tilegne sig "kundskaber og færdigheder" i.³²⁰ I modsætning til i folkeskolen er emnevalget i gymnasiet dog lidt mere åbent. Her stilles der i højere grad krav om inddragelsen af temaer, som kan udledes af arbejdet med forskellige historiske begivenheder. Hvor læreren jo netop er den, der formidler historien til landets unge indbyggere, er historikeren den, der foretager den

---

³¹⁷ Sørensen, 2007b: 13

³¹⁸ Ibid.: 11

³¹⁹ Clemmesen, 2007: 12

³²⁰ 16.11.08: http://www.uvm.dk/~media/Files/Udd/Folke/PDF08/081027_nye_faelles_maal_historie2.ashx

nødvendige grundforskning og den skriftlige formidling, som læreren bygger sin undervisning på. Vi mener derfor, at hvis der forskningsmæssigt laves flere undersøgelser og formidles mere viden om Første Verdenskrig i Danmark, så vil der også for læreren åbne sig varierede muligheder for inddragelse af emnet i undervisningen. Før vi behandler, hvordan vi mener, man kan arbejde med nærværende speciales emne og de fire soldaters historier i gymnasiet, forklarer vi i det følgende, hvorfor vi mener, at det i det hele taget er relevant. Vi ser ikke de store muligheder for inddragelsen af vores emne i folkeskolen, når der er krav om, at eleverne gøres bekendt med helt andre emner. Det vil derfor være for omfangsrigt at skulle sætte folkeskoleeleverne ind i den politiske og historiske kontekst, som er nødvendig for fagligt at få noget ud af de fire soldaters historier. Derfor koncentrerer vi os umiddelbart om formidling til gymnasieelever.

Følgende skal ses som en argumentation for, hvorfor arbejdet med vores emne og soldaternes historier passer ind i opfyldelsen af kravene til historieundervisningen i gymnasiet, hvor der alle tre år er obligatorisk undervisning i faget på A-niveau. På undervisningsministeriets website kan man i fagets læsevejledning bl.a. se, at historie som gymnasiefag skal beskæftige sig med mennesket som historisk aktør, "hvis handlinger og valg skaber de materielle vilkår og samfundsmæssige rammer". Der er endvidere fokus på sammenhængen mellem de menneskelige handlinger og "de strukturer, disse handlinger foregår indenfor". Selvom sikringsperioden ikke er nævnt ved navn i de krav, der er opstillet for gymnasiets historieundervisning, hører den efter vores mening ind under de "centrale udviklingslinjer og begivenheder i Danmarks historie", som eleverne nødvendigvis må gøres bekendte med, for at opnå det mest facetterede billede af landets samlede historie. Desuden vil der ud fra emnet oplagt kunne trækkes linjer til Europas historie, verdenshistorien, samt herunder også sammenhængene mellem "den nationale, regionale, europæiske og globale udvikling". Vi ser det således som en oplagt mulighed for at implementere vores fire soldaters historier, og arbejde med soldaternes disciplinbrud i gymnasiets historieundervisning. Det vil bl.a. give eleverne indblik i den nære sammenhæng mellem person- og strukturniveau, som også gennem vores mikrohistoriske tilgang er fremanalyseret, ligesom vægten på fagets humanistiske og samfundsvidenskabelige

kvaliteter vil blive tilgodeset. Enhver af vores fire soldater kan desuden siges at være både "historieskabt og historieskabende", ligesom deres historier er eksempler på "samspil mellem materielle forhold og mentalitet i tid og rum", som eleverne vil kunne analysere og sætte ind i en større kontekst af samfundsmæssige forandringer og "årsagskonstellationer". Når soldaternes disciplinbrud ses i forhold til de større strukturer, er der grundlag for at arbejde med "måder at forme og styre samfund på og se konsekvenserne heraf for individets vilkår", idet relationerne mellem "individ, samfund og styreform er tætte" i forståelsen af de bagvedliggende årsager til soldaternes disciplinbrud. Trækkes linjerne op til nutiden, vil emnet endvidere kunne bidrage til elevernes bevidsthed om relationen mellem fortiden, nutiden og fremtiden. Endelig lægger arbejdet med disciplinbrud blandt soldaterne op til en række andre emner, som f.eks. neutralitetspolitikken, demokratiets udvikling og velfærdsstatens etablering.³²¹

Hvordan vi mere konkret tænker emnet formidlet til gymnasielever er som nævnt noget af indholdet i det følgende afsnit.

Projekt om Københavns Befæstning

Når vi i fremlæggelsen af de fire soldaters historier har valgt at lægge vægt på narrativiteten, hænger det bl.a. sammen med vores mikrohistoriske tilgang, der typisk anvender et "litterært greb", for dermed at fastholde "læserens sensibilitet over for den personlige erfaringsverden, som søges formidlet." Derudover er det også et metodisk greb, der gør det muligt for læseren at opnå den samme nære kontakt med fortiden, som vi gennem undersøgelsen har oplevet.³²² Endnu mere hænger det dog også sammen med vores overvejelser omkring undersøgelsens videre formidling. Hvor mange mikrohistoriske undersøgelser er mundet ud i en mere eller mindre skønlitterær fremstilling,³²³ har også vi fra start af indtænkt de fire soldaters historier i en kontekst udover specialet. Nedenfor beskriver vi, hvordan formidlingen af vores emne og soldaternes historier er indtænkt i et

---

³²¹ 19.02.09:

http://www.uvm.dk/~media/Files/Udd/Gym/PDF08/Vejledninger/stx/080401_historie_A_stx_vejledning.ashx

³²² Egholm & Wul, 2000: 71(citat)-72

³²³ F.eks. Tyge Kroghs *Det store natmandskomplot – en historie om 1700-tallets kriminelle underverden* (Samleren, 2000) og Palle Ove Christiansens *Lykkemagerne – gods og greve, forvalter og fæster i 1700-tallets verden* (Gyldendal, 2002).

større projekt, som bl.a. indbefatter Skoletjenesten, der f.eks. formidler viden til landets gymnasieelever.

Som bekendt var Tunestillingen en del af Københavns landbefæstningsanlæg. Ligesom dele af Tunestillingen kan hovedstadens befæstning stadig den dag i dag besøges, idet dele er bevaret. Mange har måske nok hørt om f.eks. Middelgrundstøtten, Vestencienten, Garderhøj Fortet, Charlottenlund Fort og evt. Mosede Fort, men ikke nødvendigvis om den senere tilføjelse Tunestillingen. Vi mener bestemt, at stillingen har noget at byde på både i sig selv, og i tilknytning til resten af Københavns Befæstning.

Nu og de næste tre-fem år er et stort revitaliseringsprojekt i gang omkring Københavns Befæstning og tilhørende områder, der har til hensigt at lade "en af Europas bedst bevarede hovedstadsbefæstninger" genopstå "i sin helhed" og gøre den til "en af Danmarks største kultur- og friluftattraktioner." Befæstningen skal desuden "fremstå som en sammenhængende attraktion i verdensklasse" og "give borgere og besøgende unikke oplevelser af kulturarv, landskab og friluftsliv både til lands og til vands."³²⁴ For netop at genoplive befæstningen "i sin helhed" må Tunestillingen nødvendigvis medtages.

Projektets iværksættere er partnerskabet Realdania, Skov- og Naturstyrelsen og Kulturarvsstyrelsen, der samlet investerer 175 mio. kr., som forventes at skulle dække 50% af omkostningerne; evt. mere til særlige projekter. Endvidere forventes projektet udviklet i samarbejde med kommuner og andre, både hvad angår yderligere investeringer, aktiviteter og engagementer på lokalt såvel som regionalt plan. Herved forventes det samlede investeringsprogram at komme op på min. 225 mio. kr.³²⁵ Det er altså et kostbart og omfangsrigt tiltag. Inspirationskilden til projektet er seks andre projekter vedr. fæstningsanlæg og tre større revitaliseringsprojekter fra udlandet. Tilsammen er de ni tiltag eksempler på, hvordan man med udgangspunkt i en "genoplivning" af fortiden i dag søger at udvikle på et lokalt såvel som regionalt plan.³²⁶ Større opmærksomhed omkring Københavns Befæstning generelt vil også kunne øge bevidstheden omkring Tunestillingen for andre end blot den omkringboende lokalbefolkning.

---

³²⁴ 15.02.09: <http://www.befaestningen.dk/Menu/Introduktion> / <http://www.befaestningen.dk/Menu/Vision>

³²⁵ 15.02.09: <http://www.befaestningen.dk/Menu/Introduktion> / <http://www.befaestningen.dk/Menu/Finansiering>

³²⁶ 15.02.09: <http://www.befaestningen.dk/Menu/Udenlandske+eksempler>

Vi ser umiddelbart mulighed for implementering af nærværende speciales undersøgelse, emne og fire soldaterhistorier i tre af de i alt 16 delprojekter, som revitaliseringsprojektet omkring Københavns Befæstning pt. har udmøntet sig i. Det drejer sig om formidlingen til skolerne i samarbejde med Skoletjenesten og projektet vedr. Københavns nye motionsrum i samarbejde med Kræftens Bekæmpelse, samt udviklingen af en vidensbank i samarbejde med Kulturarvsstyrelsen.³²⁷ De to sidstnævnte projekter vil vi i det følgende kun kort forbinde med specialet. Derudover går vi mere i dybden med, hvordan vores undersøgelse af soldaternes disciplinbrud er relevant for Skoletjenestens arbejde.

Visionen med det tværkommunale del-projekt vedr. et nyt form for motionsrum er, at "Københavns Befæstning bliver et nyt motionsrum for københavnernes. Et motionsrum, der skaber rammer for hovedstadsområdet aktive fritidsliv." Således skal befæstningen "være et enestående sted for et aktivt fritidsliv, hvor alle byens borgere kan få indsigt i befæstningens historie, og samtidig prøve kræfter med de mange forskellige aktiviteter, som har bevægelse som nøgleord." Der er altså tale om et "nytænkende motionsrum", der er med til at udvikle "en helt ny anvendelse af det historiske anlæg", hvor "Motionsaktiviteterne bidrager til en aktualisering af kulturarven og gør [...] historien vedkommende for en bredere målgruppe." Projektet lægger således vægt på folkesundheden, men fremhæver i første omgang Københavns borgere. Selvom der ikke er ligeså meget tilbage af Tunestillingen, som der f.eks. er af Middelgrundsfortet, mener vi, at stillingen med fordel vil kunne indgå som udgangspunkt for en vandresti, hvor der på en mulig "Befæstningens Sundhedsdag" vil kunne afholdes løb eller walkathons.³²⁸ Således behøver en potentiel vandresti altså ikke blot komme den omkringboende lokalbefolkning til gavn, idet også andre vil kunne lokkes til egnen af arrangementer og happenings, og det kan fungere som almindeligt udflugtsmål, hvor motion og historiens levn kan dyrkes samtidig. Som det er tilfældet ved mange naturstier rundt om i landet, forestiller vi os, at der også langs Tunestillingen vil blive opstillet skilte, der fortæller hver deres del af historien. Her vil vores

---

³²⁷ 15.02.09: <http://www.befaestningen.dk/Menu/Projekter>

³²⁸ 15.02.09: <http://www.befaestningen.dk/Menu/Projekter/4.+Sundhed>

fire soldaters historier være interessante at tage med i formidlingen af den del af Første Verdenskrig, der omhandler disciplinbrud blandt Tunestillingens soldater.

Vidensbankens opgave vil blive at servicere del-projekterne med både generel og specifik viden, samt bl.a. at kortlægge og videreformidle eller tilgængeliggøre viden om befæstningen for offentligheden.³²⁹ Viden om Tunestillingen generelt må nødvendigvis få plads i sådan en samling. Herunder hører også vores specifikke undersøgelse, som i den forbindelse bliver én af de brikker, der skal til for at danne sig det fulde billede.

Både en vandresti og en vidensbank vil endvidere være til gavn og glæde for Skoletjenestens arbejde. Således vil det være muligt for f.eks. en gymnasieklasse at besøge stillingen i forbindelse med arbejdet med den, ligesom vidensbanken vil kunne bidrage til, eller have nytte af, det tænkte undervisningsmateriale til gymnasiet, vi i det følgende bl.a. vil komme ind på.

Soldaternes disciplinbrud i Skoletjenesten

På tværs af de 10 involverede kommuner skal der etableres en Skoletjeneste for Københavns Befæstning, til hvilken der skal udarbejdes undervisningsmateriale og oprettes geografisk spredte forankringspunkter på befæstningsringen. Skoletjenestens formidling tilrettelægges i overensstemmelse med eksisterende love, cirkulærer, faglige mål, vejledende læseplaner etc., og sker i samarbejde med museer og kulturinstitutioner på hele Sjælland. Skoletjenestens arbejde består af to elementer: På den ene side udviklingen af nye undervisningsforløb med undervisningsmaterialer, der skal afspejle den nyeste forskning, og på den anden side den daglige varetagelse af undervisningsforløbene. Udover besøg ved befæstningen, er nogle af de aktivitetsformer, der er indtænkt i projektet, dialog/fortælling og drama/rollespil. Meget af det materiale Skoletjenestens formidling kommer til at bygge på, er den information, der er samlet i vidensbanken.³³⁰

---

³²⁹ 15.02.09: <http://www.befaestningen.dk/Menu/Projekter/13.+Vidensbank>

³³⁰ 15.02.09: <http://www.befaestningen.dk/Menu/Projekter/12.+Skoletjeneste>

Umiddelbart virker disciplinbrud og anden ulovlig opførsel måske ikke som det mest oplagte at arbejde med i Skoletjenesten. Ikke desto mindre mener vi, at der også i f.eks. gymnasiets historieundervisning med fordel vil kunne arbejdes med udgangspunkt i disciplinbrud, idet disse også her vil kunne tjene som et vindue til flere forhold. Motivationsmæssigt er det desuden en spændende vinkel at anlægge, idet rigtige menneskers historier og ægte oplevelser (om end i evt. redigeret form) vil gøre undervisningen langt mere nærværende. Derudover vil mange formentlig også drages af det oprørske, forbudte og måske gådefulde i en sag.

Følgende skal ses som en eksemplificering af, hvordan vores emne, undersøgelse og fire soldaters historier gennem Københavns Befæstnings Skoletjeneste kan være med til at opfylde kravene til gymnasiets historieundervisning, som de er beskrevet på Undervisningsministeriets website. Centralt i historiefaget i gymnasiet står "tolkningen af de spor, den historiske proces har efterladt sig, og hvorledes tolkninger af historien bliver brugt." Endvidere er der krav om, at eleverne arbejder med "forskelligartet historisk materiale", at de lærer at "forholde sig metodisk-kritisk dokumenterende til eksempler på brug af fortiden", og at de beskæftiger sig med "grundlæggende kildekritiske begreber". Alt i alt står både "kritisk-analytiske og kreative evner" som nogle af de egenskaber, eleverne i historie skal øves i. For at tilgodese disse krav mener vi, at der med fordel kan udarbejdes et trykt undervisningsmateriale. Heri skulle vores fire soldaterhistorier gengives sammen med forskellige relaterede tekster. For at komme bedst rundt om soldaternes forhold og belyse situationen fra flest mulige vinkler, skulle disse tekster f.eks. være uddrag af soldaters erindringer, soldaters og kvarterværter klagebreve, avisartikler, uddrag af Munchs erindringer, fotos, skrivelser fra hæren og Krigsministeriet vedr. disciplinbrud og reduceringer etc. For at skabe "dialog mellem elevernes nutidige forestillingsverden og deres spørgsmål til fortiden" er det altså meningen, at de i undervisningsmaterialet skal møde "en mangfoldighed af eksempler på, hvordan mennesker til forskellig tid og i forskellige kulturer har indrettet sig, levet, tænkt og skabt fællesskaber og samfund." Herved tænkes elevernes forestillingsverden endvidere gennem både kilderne, arbejdsopgaver og opgaver at blive udfordret, og de opfordres til at genoverveje eksisterende myter og traditionel historiebrug,

ligesom de får "grundlaget for en nuanceret stillingtagen til andre måder at se verden og tilværelsen på." Et undervisningsmateriale som det tænkte ville altså både tilgodese kravet om, at eleverne arbejder med traditionelle historiske kilder og andre materialetyper, "for derigennem at blive konfronteret med forskellige måder at formidle og bruge historien på." I de oplæg til brug af undervisningsmaterialet, der nødvendigvis vil blive medtaget, vil en "bred vifte af arbejdsformer" desuden kunne foreslås, og der vil lægges op til, at eleverne selv formulerer spørgsmål til kilderne, søger yderligere information og arbejder med problemløsning af en eller flere historiske problemstillinger.³³¹

Udenfor specialet er der altså flere muligheder for at genfortælle historierne om Carl Christian, Oluf Mathias, Marius Julius og Niels Peder.

---

³³¹ 19.02.09:

http://www.uvm.dk/~media/Files/Udd/Gym/PDF08/Vejledninger/stx/080401_historie_A_stx_vejledning.ashx